

THE LONDON GAZETTE'DE İRAN (1665-1747)

Safiye BAŞER

Danışman: Selcen Özyurt Ulutaş

**Uşak
Ekim 2019**

THE LONDON GAZETTE'DE İRAN (1665-1747)

Safiye Başer

**UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Selcen Özyurt Ulutaş

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekim, 2019

THE LONDON GAZETTE'DE İRAN (1665-1747)

Safiye BAŞER

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2019

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Selcen Özyurt Ulutaş

ÖZET

Matbaanın icadı burjuvazinin habere ulaşma arzusuyla birleşince modern manada gazeteciliğin temelleri atılmıştır. Thomas Archer tarafından İngiltere'de 1621 yılında corantos olarak adlandırılan haber bültenleri yayınlanmaya başlamıştır. Halkın haber almaya duyduğu ihtiyacın farkında olan İngiliz Parlemontosu 1650 yılından itibaren Mercurius Politicus isimli bir haber bültenini yayınlamaya başlamıştır. Kraliyet ailesinin Oxford'da bulunduğu 1665 yılında The Oxford Gazette adıyla resmi bir gazete yayınlanmaya başlamıştır. Gazete Kraliyet ailesinin 1666 yılında Londra'ya dönmesinden sonra The London Gazette olarak adlandırılmıştır.

Birleşik Krallığın resmi yayın organı olan The London Gazette'de İran hakkında çok sayıda haber yayınlanmıştır. 1666-1736 yılları arasında Safevi Devleti'nin başta Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Avrupa devletleri ile ilişkilerine ışık tutan çok sayıda haber gazetede yer bulmuştur. Safevi Devleti'nin çöküşü ve Nadir Şah'ın İran'ın mutlak hakimi haline gelişi, Nadir Şah döneminde ülkenin genel durumu ve başlıca olaylar gazetede ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu tez çalışmasında, The London Gazette'de belirtilen tarihler arasında İran'a dair yayınlanan haberler ele alınacak ve verdiği bilgiler ana kaynaklar ve araştırma eserler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Safeviler, Nadir Şah, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu, The London Gazette.

ABSTRACT**IRAN IN THE LONDON GAZETTE (1665-1747)**

Safiye BAŞER

Department Of History

Usak University

Institute of Social Sciences,

October, 2019

Advisor: Dr. Selcen Özyurt ULUTAŞ

The foundations of modern journalism were laid in the combination of bourgeoisie's desire to reach the news and invention of the printing press. Thomas Archer started to publish newsletters in England called corantos in 1621. The British Parlement Aware of the public need for news, began to publish a newsletter called Mercurius Politicus from 1650 onwards. In 1665, when the royal family was in Oxford, an official newspaper, The Oxford Gazette, was published. The newspaper was called The London Gazette after the Royal family returned to London in 1666.

In the official newspaper of United Kingdom numerous reports published about Iran. News published in the London Gazette between 1666 and 1736 shed light on the relations of Safavid State with the Ottoman Empire, Russia and European states. Collapse of the Safavid State, the rise of Nadir Shah to power as the absolute ruler of Iran and political developments took in the reign of Nadir Shah were explained in the London Gazette in detail. In this thesis, news published in the London Gazette about the Iran evaluated within the historical perspective in the light of the main sources and research works.

Key Words: Safavid, Nadir Shah, Russia, Ottoman Empire, The London Gazette

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tezli Yüksek Lisans Jüri ve Enstitü Onayı

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans ProgramıNo'lu öğrencisi'ın "....." adlı tezi /.... / tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Dr. Öğrt. Üyesi Selcen Özyurt Ulutaş	
Üye	:	
Üye	:	

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanlar arası iletişimin bir türünü de yazılı metinler oluşturmaktadır. Matbaanın icadından sonra yazılı metinlerin toplum içinde yaygınlığı ve etkisi artmıştır. Gazeteler süreli yayınların ilk örneğini teşkil eder ve James Ellis'in dediği gibi dünyanın aynasıdır. 17. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da modern gazeteler yayınlanmaya başlamıştır. İngiltere'de Avrupa'daki bu gelişmeyi takip etmiş, önce haber bültenleri arkasından da bu çalışmanın konusunu teşkil eden Birleşik Krallığın ilk resmi gazetesi olan The London Gazette 1665 yılından günümüze kadar düzenli bir şekilde yayın hayatını sürdürmüştür.

The London Gazette'de dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik hadiseleri hakkında çok sayıda haber yayınlanmıştır. Bu haberlerin bir bölümü de İran hakkındadır. Gazetenin yayınlanmaya başladığı dönemde İran'da Şah İsmail tarafından kurulan Safevi Devleti hüküm sürmektedir. Gazete'de Safevilerin özellikle Osmanlı Devleti ve Rusya ile olan ilişkilerine dair çok sayıda habere yer verilmiştir. Safevi Devleti'nin Habsburglar ve Papalık ile olan ilişkilerine de gazetede değinilmiştir. Safevilerin çöküş süreci, Nadir Şah'ın hükümdarlığı, Kafkaslar'da İran, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında meydana gelen mücadelelere dair pek çok husus gazetede haber olmuştur. Birleşik Krallığın İstanbul, Moskova, S. Petersburg gibi şehirlerde bulunan temsilcileri tarafından elde edilen bilgilere dayanan bu haberler önemli bir tarihi kaynak niteliği taşımaktadır. Bu tezde gazetede haberler üzerinden 1666-1747 yılları arasında meydana gelen olaylar İran merkezli değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışması esnasında konunun şekillendirilmesinde ve yöntemlerin belirlenmesinde yol gösteren danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Selcen Özyurt Ulutaş'a ve destekleri ile her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Safiye Başer
AFYON-2019

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad, Soyad: Safiye Başer

Doğum tarihi: 28.07.1979

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Uşak Şehit Abdülkadir Kılavuz Anadolu Öğretmen Lisesi- 1997

Lisans: Uşak Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü 2002.

MESLEKİ DENEYİM

2010-2011: Besni Köseceli Lisesi

2011-2013: Çobanlar Çok Programlı Anadolu Lisesi

2013-2019: Susuz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

a.g.t : Adı geçen tez

ev. : Çeviren

ed. : Editör

MEB İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

S. : Sayı

s : Sayfa

TDVİA : Türk Diyanet Vakıf İslam Ansiklopedisi

Haz : Hazırlayan

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
KİŞİSEL BİLGİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: THE LONDON GAZETTE’DE SAFEVİLER.....	7
1.1. <i>Safevi Devleti Tarihine Genel Bir Bakış</i>	7
1.2. <i>The London Gazette’de Safevi Devleti ve Rusya İlişkileri (1665-1736)</i>	10
1.3. <i>The London Gazette’de Safevi Devleti’nin Osmanlı Devleti ile İlişkileri</i>	16
1.3. 1. 1666 Yılına Kadar Safevi-Osmanlı İlişkileri.....	16
1.3. 2. The London Gazette’de Safevi Devleti’nin Osmanlı Devleti İle İlişkileri	22
1.4. <i>The London Gazette’de Safevi Devleti’nin Avrupa Devletleriyle İlişkileri</i> ..	30
1.4.1. Safevi Devleti ile Habsburg Krallığı Arasındaki İlişkiler	31
1.4.2. Safevi Devleti ile Polonya Krallığı Arasındaki İlişkiler	33
1.4.3. Safevi Devleti ile Papalık İlişkileri.....	35
1.5. <i>The London Gazette’de Safevi Devleti’nde Komşu Ülkeler İle Ticari İlişkileri</i>	36
1.6. <i>The London Gazette’de İran’la İlgili Reklamı Yapılan Kitaplar</i>	40
1.7. <i>The London Gazette’de Safevi Devleti’nin Çöküşü</i>	41
İKİNCİ BÖLÜM: THE LONDON GAZETTE’DE NADİR ŞAH VE DÖNEMİ	46
2.1. <i>Nadir Şah’ın Hayatına Kısa Bir Bakış</i>	46
2.2. <i>The London Gazette’de Nadir Şah’ın İran’da Kontrolü Ele Geçirmesi</i>	48
2.3. <i>The London Gazette’de Nadir Şah-Osmanlı İlişkileri</i>	49
2.4. <i>Nadir Şah Dönemi’nde The London Gazette’de Safevi-Rus İlişkileri</i>	61
2.5. <i>İç Gelişmeler ve Nadir Şah’ın Ölümü</i>	66
2.6. <i>Nadir Şah’ın Rusya ve Osmanlı Devleti Dışındaki Devletler ile Münasebetlerine Dair Haberler</i>	69

SONUÇ.....	71
EKLER.....	78

GİRİŞ

Toplum halinde yaşayan insanlar, ilkel çağlardan günümüze kadar birbirileri ile iletişim halindedirler. Tarih boyunca şahıslar arasında iletişim kurulabildiği gibi farklı toplumlar ve kültürler arasında da çeşitli şekillerde iletişim kurulduğu görülmektedir. İnsanın en temel ihtiyaçlarından olan iletişimde kullanılan araçlar zaman içinde değişime uğramıştır. İlk çağlarda yakın çevre ile iletişim kurulurken telefon, telgraf ve internet gibi modern araçların icadı ile çok uzak mesafeler arasında iletişim kurmak mümkün hale gelmiştir¹. İletişimin temel unsurları arasında haber kavramı da bulunmaktadır. İnsanlar kendilerini, ailelerini ve içinde yaşadıkları toplumu koruyabilmek, dostları ve düşmanlarının icraatlarından haberdar olmak, kendi yaşamlarını kontrol edebilmek için habere muhtaçtırlar².

Yazı, icat edildikten sonra bireylerin kendi arasında ve toplum içindeki iletişiminde temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında haber ya da bilgi içeren ilk gazete örneklerinin ortaya çıkışı Eski Mısır ve Eski Yunan toplumuna kadar uzanmaktadır. Roma İmparatorluğu döneminde Roma vatandaşlarına bilgi veren, haber aktaran Acta Senatus, Acta Urbis, Acta Puplica gibi bültenler bulunmaktaydı. Jül Sezar döneminde halkı bilgilendirmek için duvar bültenleri şeklinde kullanılan Acta Diurnalı ilk gazete örneği olarak kabul edilebilir³. Acta Diurnalarda Roma İmparatorluğu'nun askeri zaferleri yanında idam cezaları, davalar ve ölümler gibi farklı konulardan bahsedildiği bilinmektedir⁴.

Modern manada gazetenin doğuşuna giden yolda Johannes Guttenberg tarafından matbaanın geliştirilmesi önemli bir aşama olmuştur. Matbaanın Avrupa'da yaygınlaşması yeni yeni ortaya çıkmakta olan burjuvazinin habere ulaşma arzusu ile birleşince modern gazetenin doğuşunu sağlayacak ortam oluşmuştur⁵. Ekonomisi ticarete dayanan Venedik İmparatorluğu'nda ayda bir defa yayınlanan Notizie Scritte ilk İtalyan gazetesi olarak kabul edilmektedir. Bir müddet sonra bu Notizie Scritte'yi satın almak için kullanılan madeni paranın adı olan gazetta bundan sonra Notizie

¹ Derya Aydoğan, "Türkiye'de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, July 2013 Volume 3 Issue 3, s. 26. (26-40).

² Mehmet Özçağlayan, "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)", *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı 13, 2008, s.131-132.

³ Murat Özgen, "Osmanlıdan Günümüze Yazılı Basın ve Siyaset İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 23, 2005, s. 13.

⁴ James Grant, *The Newspaper Press: It's Origin-Progress-And Present Position*, Vol. I, London 1871, s.1-4.

⁵ Özgen ag.m, s. 14.

Scritte yerine kullanılmış, buradan da Avrupa'ya yayılarak gazete kavramının ortaya çıkışını sağlamıştır. Bir müddet sonra Venedik otoriteleri Notizie Scritte'nin yayınlanmasını yasaklamışlardır⁶.

Günümüzde kabul edilen anlayışa uygun ilk gazetelerin ortaya çıkışı ve çıktığı yer konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar 1609 yılında Ausburg'ta yayınlanan Avis Relation Oder Zeitung'u kimi araştırmacılar ise 1605 yılında ticari bir bültenin evrimi ile ortaya çıkan Nieuwe Tijdingen'i ilk modern gazete olarak kabul etmektedirler⁷.

İngiliz gazeteciliği, İngiliz edebiyatının bir parçasıdır. Bugün İngiltere olarak bilinen coğrafyada ilk olarak İberyalılar yaşamıştır. Bundan sonra günümüzde de kalıntıları İskoçya, Galler ve İrlanda da yaşamaya devam eden Keltler Britanya, İrlanda ve İskoçya'ya yerleşmişlerdir. Bugünkü Britain ve British tabirinin kökeni Briton isimli Kelt kabilesidir. Milattan önce Britanya ve adası çevresine Romalılar egemen olarak kendi kültür ve geleneklerini bölgede egemen kılmışlardır. Roma egemenliği bölgeye yazıyı daha doğrusu Latince'yi de taşımıştır. Roma'nın çöküş sürecinde Jutes, Angles ve Saxon kabileleri Britanya ve çevresine egemen olarak Keltleri kenar bölgelere sürmüşlerdir. İngilizce'nin ve İngiliz edebiyatının temelinde Anglo, Saxon kabilelerinin dili bulunmaktadır. 1066 yılından sonra İngiltere'ye yönelik Norman istilası gerçekleşmiştir⁸.

İngiliz edebiyatının ilk devirleri diğer milletlerde olduğu gibi sözlü edebiyatın çağıdır. Bu devrin en meşhur destanı Boewulf'tur. Hıristiyanlığın yayılması ile birlikte dini metinler de ortaya çıkmıştır. Bu ilk devir Hıristiyan yazarları eserlerini Latince kaleme almışlardır. Yine ilk dönem Hıristiyan misyonerler sayesinde modern İngiliz alfabesinin ilk nüvesi ortaya çıkmıştır. Kral Alfred devri (849-901) ile birlikte İngiliz dili ve edebiyatı tam manasıyla teşekkül etmiştir. Farklı dillerden çevirilerin yanı sıra eski krallık kroniklerini de toplatarak İngiliz diline büyük hizmet eden Alfred'den sonra gerçekleşen Norman İstilasası (1066 ve sonrası) İngiliz edebiyatına büyük darbe vurmuştur. Norman İstilasası ile Fransızca önem kazanmışsa da 14. yüzyılda İngilizce yeniden dirilmiştir. Bu sürece bir bütün olarak bakıldığında İngilizce'nin üç devre ayrıldığı görülür. Bunlardan ilki başlangıçtan 1150 yılına kadar gelen Eski İngilizce,

⁶ Özgen a.g.m, s. 14; Grant, a.g.e, s. 6-7.

⁷ Özçağlayan, a.g.m, s. 134; Özgen a.g.m, s. 14.

⁸ Halide Edip Adıvar, *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1946, s. 1-5.

1150-1500 arası Orta İngilizce ve 1500 yılından günümüze kadar uzanan devre ise Modern İngilizce olarak bilinmektedir⁹.

1476 yılında William Caxton tarafından matbaanın İngiltere'ye getirilmesi İngiliz edebiyatının ve basının gelişiminde önemli bir aşama olmuştur. Caxton tarafından hazırlan *The Recuyell of the Histories of Troy* da İngiltere'de basılan ilk kitap olmuştur¹⁰.

Gazete olarak tanımlayamayacağımız fakat haber olarak basılan ve newsletter olarak tanımlanan ilk basılı eser ise 1549 yılında yayınlanan Requests of the Devonshyre and Cornyshe Rebelles'tir. İngiliz gazeteciliğinin doğuşunun ilk aşaması ise İngilizlerin Alman ve Hollandalıları örnek alarak hazırladıkları XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde yayınlanan corantos'lardır¹¹. İngilizce corantosların ilk örneği ülke dışında 2 Aralık 1620 tarihinde Amsterdam'da basılmış olup 1620 yılında Prag şehri yakınlarında gerçekleşen Beyaz Dağ Savaşı hakkındadır. İngiltere içinde ise ilk corantos 1621 yılında Thomas Archer tarafından yayınlanmıştır. Bu basımdan kısa bir süre sonra Archer yasadışı yayın yapmaktan tutuklanmıştır. Yine 1621 yılı içinde Kraliyetin verdiği onayla corantoslar basılmaya başlamıştır. Kitap formatındaki bu tür eserlerin basımı 1665 yılına kadar devam etmiştir. Protestan ve Katolikler arasındaki 30 Yıl savaşı İngiliz toplumunun bu tür yayınlara ilgisini arttırmıştır. Kraliyet 1641 yılında bütün özgür basın faaliyetlerini yasaklamıştır. İngiliz İç Savaşı sırasında The Kingdomes Weekly Intelligencer, The Parliament Scout, Mercurius Civicus ya da Mercurius Aulicus isimlerinde çok sayıda haftalık haber bültenleri yayınlanmıştır¹².

Halkın haber almaya duyduğu ihtiyacın farkında olan İngiliz Parlamentosu 1650 yılından itibaren Mercurius Politicus isimli bir haber bültenini yayınlamaya başlamıştır. Bu bülten amacını başlığında bulunan "*in defense of Commonwealth and For Information of The People* (Birleşik Krallığın Savunulması ve İnsanların Bilgilendirilmesi İçin) cümlesiyle belirtmiştir¹³.

⁹ Adıvar, a.g.e, s. 7-62, 301.

¹⁰ <https://www.bl.uk/medieval-literature/articles/william-caxton-and-the-introduction-of-printing-to-england> Erişim tarihi: 02.07.2019.

¹¹ Corantoslar gazetelerin atası sayılabilecek kısa haber bültenleridir, bkz, Elyssa Y. Cheng, "Women and the Consumption of news in Ben Johnson's The Staple of News", *The Wenshan Review of Literature and Culture*, Vol. 2, June 2017, s. 188.

¹² M. C. Barres-Baker, *An Introduction To The Early History of Newspaper Advertising*, Bren Museum and Archive Occasional Puplications, Brent, 2006, s. 3-5.

¹³ P. M. Handover, *A History Of the London Gazette 1665-1965*, London 1965, s.3

Londra'da veba salgının baş göstermesi üzerine Kraliyet ailesi Oxford'a çekilmiştir. Burada Oxford Üniversitesi matbaasında The Oxford Gazette adı altında bir resmi gazete yayınlanmaya başlamıştır. Londra'da vebanın 1666 yılının Ocak ayında sona ermesiyle Kraliyet yeniden Londra'ya dönmüştür. The Oxford Gazette 21 sayı yayınlanmıştır. The Oxford Gazette, Kraliyetin Londra'ya dönmesiyle ismini değiştirmiş ve The London Gazette ismiyle 1666 yılının Şubat ayından itibaren yayınlanmaya başlamıştır¹⁴.

1666 yılında The London Gazette gibi resmi mahiyet taşıyan Current Intelligence adıyla bir gazete daha yayın faaliyetine başladıysa da kalıcı olmamıştır. 1670-1684 yılları arasında gazeteye reklam alınmaya başlanması gazetenin mali konumunu güçlendirmiştir. Gazetenin yaygınlaşması ve gazeteye halkın talebini arttıran olaylardan biri 1683 yılında Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı kuşatması ve beraberindeki çatışma sürecidir. Savaşın İngilizlerin özelde Akdeniz, genelde doğu ile gerçekleştirilen ticarete olası etkileri ilgilerinin temel nedenidir. Bu dönemde gazete haftada iki defa çıkmıştır¹⁵.

1705 yılından itibaren gazetenin editörlüğünü yürütmeye başlayan Charles Delafaye döneminde gazetenin Fransızca versiyonu da yayınlanmaya başlamıştır. 11 Mart 1703 tarihinden itibaren ilk günlük İngiliz gazetesi olan Daily Courant'ın neşredilmeye başlaması The London Gazette'in etkisini azaltmıştır. 1760'lı yıllara gelindiğinde ise gazetenin satışı ve itibarı hem rekabet hem de yurtdışı haber kaynaklarından gelen bilgilerin azalması üzerine düşmeye başlamıştır. Bunun üzerine Kralın bilgisi ve izni dahilinde yurtdışı temsilcilerine gazetenin tek resmi gazete olduğu bu nedenle haberlerin önce The London Gazette'e aktarılması gerekliliği belirtilmiştir¹⁶.

Günümüze kadar yayın hayatına devam eden The London Gazette'in içeriğine gelince şunları görmekteyiz. Örneklerden hareket edersek, gazetenin 3 Ağustos 1674 tarihli ve 908 numaralı sayısına bakıldığında Fransız Habsburg sınırında Fransızların Ladenburg ve çevresini yağmalaması üzerine ortaya çıkan gelişmeler, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki çatışmalar, Osmanlı başkentindeki veba, Hollanda'da Habsburglara karşı devam eden isyan hareketleri ve reklamlara yer verildiği görülür. Gazetenin 24 Mayıs 1715 tarihli ve 5332 numaralı sayısında ise Kral James'in Londra,

¹⁴ Handover, a.g.e, s. 9-14.

¹⁵ Handover, a.g.e, s.14-23.

¹⁶ Handover, a.g.e, s.33-42, 57.

Westminster ve çevresinde yapımı planlanan yeni kiliseler hakkındaki emrinin duyurusu, Osmanlı Devleti'nin Venedik elçisi Memo'yu zindana attırması, Osmanlı Devleti ile Venedik arasında devam eden çatışmalar, Osmanlı donanması ve Venedik donanmasının durumu, Floransa'ya ulaşan Britanya kraliyet elçisi, Viyana'ya ulaşan Osmanlı elçisi İbrahim Ağa ve yaptığı görüşmeler ve mayıs ayının farklı günlerinde Kraliyet tarafından yapılan yeni atamalardan bahsedildiği görülmektedir. Bu sayıda da gazetenin ekonomik gelirlerinden olan reklamlara rastlanmaktadır. Reklamların içeriğine bakıldığında Sir Richard Steel'in "The Political Writings of Sir Richard Steel" isimli kitabının tanıtımının yanı sıra Thomas Waker'in, James Graham'ın iflası ve konu hakkındaki davanın duyurulduğu görülmektedir. Gazetenin 1 Kasım 1746 ve 8585 numaralı sayısında da İran ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan barış, Danimarka elçisi De Cheufe'in Berlin'den ayrılması ve Saint Petersburg'ta görevlendirilmesi, İngiliz kuvvetlerinin kasım ayı içinde Hague ve Boisleduc'taki durumu, Kuzey Britanya'daki isyan hareketi hakkında kraliyetin duyurusu ile yine reklamlar yer almaktadır.

The London Gazette içerdiği bilgiler ile yayınladığı dönem için ana kaynak hüviyeti taşımaktadır. Ülkemizde doğrudan The London Gazette'e dayanarak yapıldığını tespit edebildiğimiz tek çalışma Fatih Gürcan tarafından kaleme alınan "London Gazette'de Kutsal İttifak savaşları (1683-1697)" isimli çalışmadır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı kuşatmasından sonra meydana gelen gelişmeler gazetede ki haberlerin penceresinden değerlendirilmektedir¹⁷.

The London Gazette hakkındaki belirtilmesi gereken bir husus da gazetede ki haberlerin tarihlendirilmesi hususudur. İngiltere ile Papalık arasındaki çekişmelerden dolayı İngiltere'de 1752 yılına kadar Jülyen takvimi kullanılmaya devam etmiştir. Bu nedenle XVII. yüzyılda gazetede kullanılan tarihler Gregoryen takvimden on gün öncesine, XVIII. yüzyıla ait tarihler ise on bir gün öncesini işaret etmektedirler. Fakat gazetede bazen haberlerin elde edildiği ülkenin takvimini kullanıldığı için haberde verilen tarih ile gazetenin tarihi arasında farklılıklar meydana gelebilmektedir¹⁸.

Bu çalışma kapsamında yapılan incelemeler gösteriyor ki gazetede İran ile ilgili haberler iki temel kaynaktan beslenmektedir. Bunlardan ilki İstanbul'da bulunan İngiliz elçiliği diğeri Moskova'da bulunan İngiliz elçiliğidir. Bunun yanı sıra farklı

¹⁷ Fatih Gürcan, "London Gazette'de Kutsal İttifak Savaşları (1683-1697)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 34, s. 81-102.

¹⁸ Gürcan, a.g.m, s. 82.

lkelerdeki İngiliz temsilciler de İran hakkında elde ettikleri haberleri gazeteye ulaştırmışlardır. Safevi döneminin başlarında Moskova merkezli haberlerin sayısı çok az iken Rus arlığı'nın Kafkaslarda ilerleyişine paralel olarak haberlerin sayısı da artmaya başlamıştır. Özellikle Nadir şah dönemine gelindiğinde Moskova kaynaklı haberler neredeyse İstanbul kaynaklı haberler ile yarışır hale gelmiştir. İngiliz temsilcilerinin dışında İngiliz tüccarların da gazetenin haber kaynakları arasında olduğu görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: THE LONDON GAZETTE'DE SAFEVİLER

1.1 Safevi Devleti Tarihine Genel Bir Bakış

Günümüz İran'ın siyasi ve dini temellerini atan Safevi Devleti, İran'da 1501 ve 1737 yılları arasında hüküm sürmüştür. Devlete adını veren Safevi ailesinin kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanedan, adını merkezi Erdebil'de bulunan Safeviyye tarikatının kurucusu Şeyh Safiyüddin'den almıştır¹⁹.

Şeyh Safiyüddin İshak, İran'da egemen olan İlhanlılar ile yakın ilişkiler kurmuştur. Daha sonra Gilan'a göç ederek Şeyh Zahid Gilani'ye intisap etmiştir. Şeyhinin ölümünden sonra onun yerine geçmiş ve yeniden Erdebil'e dönmüştür. Erdebil'e döndükten sonra tarikat mensuplarının sayısı hızla artmıştır. İlhanlılar ile kurduğu yakın ilişkiler etkinliğinin ve mürit sayısının artmasıyla neticelenmiştir. Şeyh Safiyüddin etkinliğini arttırmak için Urumiye, Ermenistan, Şiraz, Tebriz ve Zencan gibi bölgelere seyahatler düzenlemiş ve 1335 yılında hac dönüşünde vefat etmiştir²⁰.

Şeyh Safiyüddin İshak'tan sonra tarikatın liderliğine önce oğlu Sadreddin daha sonrada Sadreddin'in oğlu Hoca Ali geçmiştir. Böylece tarikatın liderliği aileye mahsus bir hale bürünmüştür. Bu zamana kadar Sünni geleneği takip eden Safeviyye tarikatı O'nun yönlendirmeleriyle birlikte Şiiliği benimsemeye başlamıştır²¹. Şeyh Cüneyd tarikatın liderliğini ele (1447-1448) geçirdikten sonra dini otoritenin yanı sıra dünyevi otoritenin de peşine düşmüştür. Bu durumun yarattığı tehlikenin farkında olan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, Şeyh Cüneyd'i Erdebil'den kovmuştur. Akkoyunlular'a sığınan Şeyh Cüneyd Şirvanşahlar ile yaptığı bir savaşta öldürülmüş ve yerine oğlu Şeyh Haydar geçmiştir. Onun döneminde Akkoyunlu-Safevi ilişkileri derinleşmiş, Şeyh Haydar Uzun Hasan'ın kızı ile evlenmiştir. Safevilerin ülke içinde giderek artan etkinliğinin farkında varan Uzun Hasan'ın oğlu Yakup Bey, Haydar'ı Şirvanşahlar ile işbirliği yaparak 1493 yılında ortadan kaldırtmıştır²².

Şeyh Haydar'dan sonra ailenin başına Sultan Ali geçmiştir. Sultan Ali'nin yeni bir tehdit olarak ortaya çıkışının farkında olan Akkoyunlu hükümdarı Yakup Bey,

¹⁹ Tufan Gündüz, "Safeviler", *TDVİA*, C. 35, s. 451.

²⁰ Yılmaz Karadeniz, "Safevi Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, 2014, s. 59-60.

²¹ Gündüz, a.g.m, s. 451.

²² H. Mustafa Eravcı, "Safevi Hanedanı", *Türkler*, C. 6, ed. Hasan Celal Güzel, Ankara 2002, s. 882-883; Cihat Aydoğmuşoğlu, *Safevi Devleti Tarihi, (1501-1736)*, Ankara 2015, s. 37.

Ali'yi, kardeşleri İbrahim ve İsmail'i anneleri ile birlikte İstahr kalesine hapsedirmiştir. Yakup Bey'in ölümünün ardından ortaya çıkan iktidar mücadelelerine karışan Sultan Ali, Akkoyunlu Rüstem Bey tarafından öldürtülmüştür. Onun da ölümünden sonra ailenin liderliği o dönemde küçük bir çocuk olan İsmail'e kalmıştır. İsmail'i Akkoyunlu takibinden kurtarmak isteyen müritleri onu önce Erdebil'e oradan da Gilan'a götürerek korumuşlardır²³.

Akkoyunlu Devleti'nin iç kavgalar neticesinde parçalanma sürecine girmesinden faydalanan Şah İsmail yeniden harekete geçmiştir. İsmail önce Erdebil'e burada tutunamayınca çok sayıda taraftarının bulunduğu Anadolu'ya gitmiştir. Anadolu'da bulunan Avşar, Çepni, Ustaclu, Dulkadır, Rumlu, Şamlu ve Tekelü Türkmenleri onun etrafında toplanmışlardır²⁴. Bu katılımlar ile iyice güçlenen İsmail ilk olarak Şirvanşahlar'a karşı harekete geçmiş, Şirvanşahlı Ferruh Yesar'ı yenerek öldürtmüştür. Bundan sonra önce Bakü'yü arkasından da Mahmudabad'ı kontrol altına almıştır. Daha sonra Akkoyunlu Elvend'i yenerek Tebriz'i ele geçirmiştir. Burada hakimiyet alameti olarak para bastırıp hutbe okutmuştur ki 1501 yılındaki bu gelişmelerle devletin kurulduğu kabul edilmiştir. Devam eden süreçte İsmail 1503'te Akkoyunlu Murat'ı yenerek Fars bölgesini, 1504'de Mazenderan'ı, 1507'de de Diyarbakır çevresini topraklarına katmıştır²⁵. Bundan sonraki yıllarda Özbeklerle ve Osmanlılar ile mücadele eden Şah İsmail I. Selim'le yaptığı Çaldıran Savaşı'nda uğradığı yenilginin etkisiyle psikolojik bir çöküş yaşayarak savaş meydanlarından uzaklaşmış ve 1524 yılında ölmüştür.

Çaldıran Savaşında yaşanan büyük yenilgiye rağmen Safeviler varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Şah İsmail'in ölümünden sonra yerine oğlu Tahmasb 1524 yılında tahta çıkmıştır. İktidarının ilk yılları kabile liderleri arasındaki çatışmalarla geçmiştir. Bu iç çatışma süreci Tekelü kabilesinin büyük bir kıyım tutulmasıyla sona ermiştir. Şah Tahmasb döneminde Osmanlılar ile mücadeleye devam edilmiştir. Tebriz'e göre Osmanlı saldırılarına daha uzak ve korunaklı olan Kazvin yeni başkent olarak seçilmiştir. Osmanlılar ile 1555 yılında Amasya Barışı imzalanmıştır²⁶.

²³ Gündüz, a.g.m, s. 452; Aydoğmuşoğlu, s. 36-39.

²⁴ Gündüz, a.g.m, s. 452.

²⁵ Eravcı, a.g.m, s. 884-886.

²⁶ Tufan Gündüz, "Tahmasb", *TDVİA*, C.39, s. 413.

Şah Tahmasb'ın iktidara geçtiği ilk yıllarda Özbek Hanı Ubeydullah Han Horasan üzerine yürüyerek Merv ve Meşhed gibi Safeviler açısından dini ve siyasi öneme sahip bölgeleri ele geçirmiştir. Bunun üzerine Şah Tahmasb 1528 yılında Özbeklere karşı harekete geçmiş, Ubeydullah Han yenilgiye uğratılmıştır. Ubeydullah Han'ın 1540 yılındaki ölümüne kadar iki devlet arasındaki çatışmalar devam etmiştir. Osmanlı yönetiminin Avrupa'da meşgul bulunduğu dönemde Şah Tahmasb, Kafkaslarda hakimiyetini yaymaya çalışmıştır. Dini açıdan Şah Tahmasb Şia öğretisinin kurumsallaşmasını ve Lübnan'dan getirdiği eğitimli din adamları vasıtasıyla halka Şia öğretisinin doğru bir şekilde aktarılmasını hedeflemiştir. Hatta dini yetkilerini Lübnan'dan gelen Şii ulemaya devirden bile çekinmemiştir²⁷.

Şah Tahmasb'ın 1576 yılındaki ölümünden sonra Safevi Devleti'nin başına önce Haydar Mirza arkasından Şah II. İsmail geçmiştir. Kimi kaynaklara göre II. İsmail, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Şafiliğe meyl etmiş, Şii alimleri sarayından uzaklaştırarak Sünni alimleri yanına almıştır. İran'da Sünnilik ve Şiilik arasında bir orta yol bulmak isteyen II. İsmail büyük bir ihtimalle izlediği bu politika nedeniyle zehirlenerek öldürülmüştür. Bazı yazarlara göre ise II. İsmail'in Sünniliğe meyl ettiği yönündeki iddiaları doğru kabul etmek imkansızdır²⁸. II. İsmail'den sonra Safevi tahtına Kızılbaş reislerinin büyük bir bölümünün desteğini alan Muhammed Hüdabende çıkarılmıştır. Gözleri görmediği için devlet işlerinin kontrolü aile efradında olmuştur. Bu dönemde Safevilerdeki iç karışıklıklardan faydalanmak isteyen Osmanlılar Safevilere saldırmışlardır. Osmanlı cephesindeki başarısızlıklar ve Hamza Mirza'nın öldürülmesinin sonra Şah Muhammed Hüdabende, Şah Abbas lehine tahtan çekilmiştir²⁹.

Safevi Devleti'nin en büyük hükümdarlarından olan I. Abbas Osmanlı ve Özbek cephesinde büyük sıkıntıların yaşandığı bir dönemde tahta çıktı. 1587 yılının Ekim ayında başa geçtikten sonra Osmanlıları örnek olarak merkezi bir hükümdarlık

²⁷ Gündüz, "Tahmasb, s. 414-415; Safeviler ile Özbekler arasındaki mücadelenin en yoğun dönemi için bkz, Gülay Çınar, *Safevi Özbek Siyasi İlişkileri ve Osmanlı'nın Tesiri (1524-1630)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Afyon 2011; Şah Tahmasb dönemi dini politikaları için ayrıca bkz, Gülay Çınar, " Safevi Devleti'nde Dini Otoritenin Temsilcisi Şahlar ve Şii Ulemayla İlişkileri", *İran Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S.1, s.25-26.

²⁸ Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s. 66-69; II. İsmail'in Sünniliğe meyl ettiği yönündeki iddiaların Osmanlı vakanüvisleri ve İran'daki muhalif güçlerin yanıtıcı bir iması olduğu yönündeki görüşler daha tutarlı görünmektedir, bkz, Çınar, a.g.t, s. 141-147, ayrıca bkz, H. Mustafa Eravcı, "II. İsmail Döneminde Doğu Anadolu'da Safevi Tehdidi", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu, (Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler)*, ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik, Elazığ 2002, s. 294-296.

²⁹ Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s.70-73.

kurmaya çalıştı. Çerkes, Gürcü ve Ermenilerden oluşan Osmanlı kapıkulları tarzında şahsına bağlı bir ordu oluşturdu. Bu yeni kuvvet ile Gilan, Mazenderan, Sistan, Lar, Luristan bölgeleri ile Kızılbaş toplulukları kontrol altına almayı başardı. Osmanlılar ile 1590 yılında imzaladığı İstanbul Barışı'ndan sonra Özbekler ile mücadeleye başladı. Meşhed, Nişabur ve Herat gibi şehirleri Özbeklerden geri alarak Horasan'ın önemli bir bölümünü yeniden Safevi egemenliği altına aldı. Bundan sonra Osmanlılar ile mücadeleler başladı ve Osmanlı cephesinde denge sağladı. Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler kurdu, ülkesindeki sanayi ve ticareti geliştirdi. Onun kırk üç yıl kadar devam eden iktidarından sonra Safeviler duraklama ve gerileme sürecine girdi³⁰.

Şah I. Abbas'ın 1629 yılındaki ölümünden sonra başa geçen torunu Şah Safi (Sam Mirza) 1642 yılına kadar başta kaldı. Dönemi özellikle Osmanlı ile mücadele ile geçti. Avrupa devletleri ile yapılan ipek ticareti gelişme gösterdi. Şah Safi'nin 1642 yılındaki ölümünden sonra başa geçen II. Abbas 1666 yılına kadar başta kaldı. O'nun döneminde Babürlüler ile mücadele şiddetlendi. Kandehar ve çevresi Babürlülerden alındı. Hollanda ve İngiltere ile ticari ilişkiler devam ettirildi³¹.

1666-1694 yılları arasında başta kalan Şah Süleyman döneminde Safeviler kıtlık ve salgın hastalıklar ile boğuştu. Veba salgını ülkede binlerce insanın ölümüne neden oldu. Ülkede Hristiyan topluluklara karşı baskı politikaları izlenmeye başladı. İran'a saldıran Türkmenler yenilgiye uğratıldı. Devlet işleri O'nun zamanında saray kadınları ve hocaların eline geçti, merkezi otorite zayıfladı. Şah Süleyman, Avrupa devletlerinin isteklerine rağmen Osmanlılar ile barışı bozmamıştır³².

1694'te tahta geçen Sultan Hüseyin döneminde Kandahar Valisi Mir Veys 1709 yılında bağımsızlığını ilan etti. 11-12 Ekim 1722 yılında Mir Veys'in oğlu Mahmut İsfahan'ı zapt ederek Sultan Hüseyin'i tahtan indirdi. 1737 yılında Avşar Türklerinden Nadir Şah iktidarı tamamen elde ederek Safevi Devleti'ne son verdi³³.

1.2 The London Gazette'de Safevi Devleti ve Rusya İlişkileri (1665-1736)

Safevi Devleti ile Rus Devleti arasındaki resmi ilişkilerin kökeni devletin kurucusu Şah İsmail dönemine kadar uzanmaktadır. Şah İsmail 1521 yılında Çar Vasiliy'e elçi göndermiştir. 1552-1553 yıllarında Şah Tahmasb, Osmanlılara karşı

³⁰ Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s.74-90; Faruk Sümer, "Abbas I", *TDVİA*, C. 10, s. 17-19.

³¹ Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s.91-105.

³² Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s106-111.

³³ Tahsin Yazıcı, "Safeviler", *MEB İA*, İstanbul 1967, s.53- 59

ittifak arayışı içinde Seyyid Hüseyin'i Moskova'ya göndermiştir. Rus Çarlığı ise 1552 yılında Kazan'ı, 1556 yılında Astarhan'ı fethederek Kafkaslar'a yeni bir aktör olarak girmiştir. Rusya'nın bundan sonra bölgede nüfuzunu yaymaya çalışması Safevi ve Osmanlılar ile olan ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Diplomatik ilişkilerin en yoğun olduğu dönemler arasında Şah Abbas dönemi de bulunmaktadır. İlişkilerin temel hedeflerinden birisi Osmanlı karşıtlığı iken diğeri de Hazar Denizi boyunca uzanan Rus-İran ticaret yolunu güven içinde tutmaktır. Şah Abbas döneminde on beşten fazla elçilik heyetinin Moskova'ya gönderildiği bilinmektedir. Safeviler ile Osmanlı Devleti arasında Kasr-ı Şirin (Zohab) Antlaşması'nın 1639 yılında imzalanmasıyla birlikte iki devlet arasındaki ilişkiler azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte 1629, 1634, 1637 yıllarında Rus elçilerinin Kazvin'e gittiği ve Şah II Abbas (1642-1666) döneminde karşılıklı elçilerin gönderildiği görülmektedir³⁴.

The London Gazette'de Safevi İran'ı ile Rus Çarlığı arasındaki ilişkilere dair yer alan ilk haber Moskova'dan 9 Aralık 1666 yılında İngiltere'ye gönderilmiş ve gazetenin 2 Ocak 1667 tarihli nüshasında basılmıştır. Haber, İran Şahı'ndan Rus yönetimine gönderilmesi planlanan elçilik heyeti hakkındadır. Gazetenin haberine göre bu elçilik heyeti Rusya'nın İranlı tüccarlara Astrahan'dan Rus topraklarının içerisine doğru ilerleme kararlarını protesto etmek amacıyla gelmektedir³⁵.1668 yılında Moskova Osmanlı Devleti'ne karşı Polonya ile birleşmek için görüşmeler gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda ikisinin ittifakına İran'ı da dahil etmek üzere Moskova tarafından İran'a elçiler gönderilmiştir. Bu elçilik heyetinin konuştuğu diğer bir konu ise İran ile Polonya arasında gerçekleşen ticarete Moskova'nın koyduğu vergilerin düşürülmesi hakkındadır³⁶. 1669 yılında yine Moskova'dan İran'a ekonomik ilişkileri görüşmek için bir elçilik heyeti gönderilmiştir³⁷.

1673 yılında Safeviler Osmanlılar ile savaş halindedir. Bu mücadelede Rus Çarlığı'nı yanlarına çekmek için önce küçük bir elçilik heyetini Moskova'ya göndermişlerdir. Bu heyet Rusya'nın bütün gücüyle Osmanlılara saldırmasını sağlamaya çalışmış, daha büyük ve gösterişli bir elçilik heyetinin yola çıktığını ve anlaşma konusunda umutlu olduklarını Rus yetkililere bildirmiştir³⁸.

³⁴ Rudi Matthee, "Rudeness and Revilement: Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century", *Iranian Studies*, 2013, 46:3, 333-357, DOI: [10.1080/00210862.2012.758500](https://doi.org/10.1080/00210862.2012.758500).

³⁵ *The London Gazette*, 27 Ocak 1667, Issue 230, s.1.

³⁶ *The London Gazette*, 20 Nisan 1668, Issue 257, s. 1.

³⁷ *The London Gazette*, 27 Ocak 1669, Issue 439, s. 1.

³⁸ *The London Gazette*, 11 Mart 1674 Issue 971, s. 1.

1672 yılında Kamaniçe kalesinin fethinden sonra Ukrayna'da Osmanlı hakimiyeti kuvvetlenmiştir. Kazakların lideri Doreşenko Osmanlı tabiiyetinde hareket etmeye devam etmiştir. Bölgede artan Osmanlı etkisinden rahatsız olan Moskova ile İstanbul arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. 1677 yılında harekete geçen Ruslar Doreşenko'nun merkezi olan Çehrin'i ele geçirmişlerdir³⁹. Bir Osmanlı misillemesinden korkan Rus hükümeti komşularıyla ittifak yapmaya çabalamıştır. Bu yüzden Polonya ile İran Devletlerine elçiler göndermiştir. Rus hükümeti, İran'ın Osmanlı Devleti ile devam etmekte olan barışı Türk-Rus Savaşı başlayınca kolayca bozacağını düşünüyordu. Aynı yılın ağustos ayı içerisinde İstanbul'dan Osmanlı ile Ruslar arasında bir savaşın patlak vereceği haberleri gelmeye başlamıştır. Fakat alınan haberlere göre Çar'ın bu savaşı bizzat yönetebilecek yaşta olmaması nedeniyle bu iki devlet arasında barış yapılma olasılığı güçlenmektedir⁴⁰.

1675 yılında İran Şahı'nın ülkesinde sıkıntı yaşadığı, Ruslara ait Smolensk'e bir elçilik heyeti gönderdiği kayıtlara geçmiştir. 200 kişiyi geçen bu elçilik heyetinin masrafları Ruslar tarafından karşılanmıştır⁴¹.

1672'den on bir yıl sonra Viyana Kuşatmasının başladığı günlerde İran Şahı'nın elçisi Moskova'ya gelmiştir. Fakat gazetenin Londra'daki kaynakları bu elçinin önemli bir sebeple gelmediğini düşünmektedirler⁴². 1683 yılından sonra Safevi-Rus ilişkileri hakkında 2 Mayıs 1719'a kadar gazetede yeni bir habere rastlanmaz. Bu haber aynı yılın nisan ayının sonlarında İran Şahı tarafından kıymetli ipekler, altı fayton atı, eğerler, iki aslan, iki panter ve iki kaplan gibi egzotik hediyelerle birlikte gönderilen bir mektup hakkındadır. Ne yazık ki bu mektubun içeriğinden bahsedilmez⁴³.

1722 yılı İran Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İran Şahı Hüseyin Mirza'nın saltanatının yıllarında devlet yönetiminde gösterdiği yetersizlik Safevi hanedanının çökmesine neden olan süreci başlatmıştır. Kandahar'da Safevi hakimiyetinin sonunu getirecek isyanların başlangıcını Abdalilerin lideri Devlet Han tarafından başlatılmıştır. Bu isyanın bastırılması ve Abdalilerin Kandahar'dan sürülmesinden sonra Gılcaylar bölgede üstünlüğü ele geçirmiştir. Gılcaylar kabilesinin

³⁹ Abdülkadir Özcan, "Çehrin Seferi", *TDVİA*, C. 8, s. 249- 251.

⁴⁰ *The London Gazette*, 21 Mayıs 1677, Issue 1201 s. 1; *The London Gazette*, 10 Eylül 1677, Issue 1233, s. 1.

⁴¹ *The London Gazette*, 17 Mayıs 1675, Issue 990, s. 1.

⁴² *The London Gazette*, 31 Mayıs 1683, Issue 1830, s. 1.

⁴³ *The London Gazette*, 2 Mayıs 1719, Issue 5743, s. 1.

beyi Mir Üveys Safevi askerlerinin bölgedeki baskısından dolayı isyan etmiş fakat tutuklanarak İsfahan'a gönderilmiştir. Burada İran politikasını yakından tanıyan Mir Üveys 1709 yılından itibaren Safevilere tekrar isyan etmiş ve Kandahar'ı ele geçirmiştir. İlerleyen yıllarda Safevilerin içinde bulunduğu durumun farkında bulunan Gılcaylardan Mir Üveys'in oğlu Mir Mahmud harekete geçmiş ve Safevi tahtgahını ele geçirmiştir. Şah Hüseyin, 23 Ekim 1722'de Gılcayların lideri Mir Mahmud'a Safevi tac ve sorgucunu teslim etmiştir. Bu gelişmeler olurken Şah Hüseyin'in oğlu II. Tahmasb Kasım 1722'de tahta oturduğunda İran'da üç farklı hükümdar taht için mücadele eder duruma gelmiştir ⁴⁴.

İran'ın çalkantılar içinde bulunduğu bu yıllarda Rus tahtında Çar I. Petro bulunmaktaydı. Petro İsveç ile uzun yıllar devam eden mücadelesinden başarıyla çıkmış ve 1721 yılında Nişat Barışı ile Baltık Denizi sahillerini kontrol altına almıştı. Prut hezimetinden dolayı Osmanlılarla yeni bir çatışmaya girmekten çekinen Petro İran'daki karışıklıklardan faydalanmak ve egemenliği Hazar Denizi boyunca yaymak istedi⁴⁵. Çar'ın bu tasarısını hayata geçirmek için faaliyete geçtiğine ve büyük bir seferberlik başlattığına dair haberler 1722 yılının mayıs ayından itibaren The London Gazette'de yer almıştır ⁴⁶.

Danzing kaynaklı bu haberlere göre I. Petro Hazar Denizi'ne yapılacak sefer kararını kesinleştirdiği gibi ordunun komutasını bizzat kendi üzerine almıştır. Bu amaçla görevlendirilen askerin 15000'i düzenli piyade askeridir. General Allart'ın komutasında ise 8000 dragon askeri de bulunmaktadır. Amiral Apraksin'in komutası altındaki kuvvetlerin ise Kazan ve Astarhan'da bulunan gemilerle savaş alanına götürülmesi tasarlanmıştır. Çar I. Petro'nun da gemilerle Hazar'a aktarılacak kuvvetlerin arasında bulunduğunu gazetenin kaynakları haber vermiştir. Seferin ilk aşmasında Şirvan'a çıkartma yapılarak önce Derbent ve Şemahi'nin ele geçirilmesi planlanmıştır. Böylelikle bölgeden Gilan'a geçmeyi mümkün kılan geçitler güvence altına alınacaktır ve Gilan yolu Rus kuvvetlerine açılacaktır. Gazeteye göre Rus yetkilileri bu seferi dört ay içinde tamamlayarak Moskova'ya geri dönmeyi hedeflemişlerdir. Rus yönetiminin bu seferdeki temel hedefi Hazar Denizi'nin

⁴⁴ Bu isyan süreci hakkında bkz, Orhan Yazıcı, "Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S. 47, Aralık 2016, s.311-322; Aydoğmuşoğlu, *a.g.e*, s. 129-134;

⁴⁵ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1999, s. 261-262; İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s. 351.

⁴⁶ *The London Gazette*, 8 Mayıs 1722, Issue 6058, s. 4.

kıyılarını kontrol altına almaktır. Gazeteye göre bu hedefi hayata geçirmek için Rus yönetimi aynı zamanda Kazaklar, Ukraynalılar, Kalmuklar, Başkır ve Tatarlardan oluşan 40000 kişilik bir kuvveti Astrahan üzerinden kara yoluyla Özbeklere hücum etmeleri için hazırlamaktaydı⁴⁷. Gazetede 22 Ağustos 1722'de İstanbul kaynaklı yer alan bir habere göre Çar Tebriz silsilesine doğru ilerleyerek bu projesini fiiliyata geçirmeye başlamıştır⁴⁸.

10 Kasım'da yayınlanan ve İstanbul kaynaklı habere göre İran'daki karışıklıkların farkında bulunan Osmanlı Devleti, 1722'de İran'ın uğraştığı isyancılarla temas kurmak için bir ağa görevlendirmiştir. Fakat Çar ile İran yönetiminin gizlice anlaşma yaptığını düşünmesinden dolayı mektup götürün ağayı görevini tamamlamadan geri çağırmıştır. Bu bağlamda Kırım Hanı'ndan İstanbul'a gelen haberler Petro'nun kuvvetlerini Derbent ve Şemahi arasına yerleştirmeyi başardığını, bölgedeki hakimiyetini kalıcı hale getirmek için burada bir kale yapımına başladığını ortaya koymuştur. Kırım Hanı ayrıca Petro'nun daha önce Safevilere bağlı olan Tiflis'i ele geçirdiğini ve Mingrelye, Göril ve İmeret gibi Gürcü bölgelerini de kontrol altına almak için harekete geçtiğini haber vermiştir⁴⁹.

21 Kasım 1722 yılında İstanbul'dan The London Gazette ulaşan habere göre Çar, Kafkaslarda bölge halkından bazılarını yanına çekmeyi başarmıştır. Bu habere göre İranlı asiler üzerine yürüdüğünü ifade eden Çar'ın gerçek niyeti bölgeyi tamamen hakimiyet altına almaktır. Bölgenin aralarında Şemahi Prenslerinin de bulunduğu müslüman liderlerinden bazıları Çar ile ittifak yapmışlardır⁵⁰.

5 Ocak 1723 tarihinde London Gazette'de yayınlanan ve 1722 yılının eylül ayına işaret eden bilgilere göre Ruslar General Matsukin komutasındaki kuvvetlerini Hazar Denizi'ne sevk etmişlerdir. Bu kuvvetler büyük bir direnişle karşılaşmadan ilerlemişler ve Şirvan bölgesindeki Bakü'yü bombalayarak teslim olmak zorunda bırakmışlardır. Şehri teslim alan Ruslar, kuvvetlerini burada konuşlandırarak güçlü bir Rus askeri üssü haline dönüştürmüşlerdir. Bu olay Çar'ın emriyle Saint Petersburg'ta kutlanmıştır⁵¹.

15 Şubat İstanbul kaynaklı ve 3 Nisan 1725 tarihinde yayınlanan habere göre Türk ve Rus yetkililer İran'da ele geçirdikleri bölgeleri paylaşmak için görüşmelere

⁴⁷ *The London Gazette*, 1 Mayıs 1722, Issue 6056, s. 1.

⁴⁸ *The London Gazette*, 2 Ekim 1722, Issue 6100, s. 1.

⁴⁹ *The London Gazette*, 10 Kasım 1722, Issue 6111, s. 1.

⁵⁰ *The London Gazette*, 5 Ocak 1723, Issue 6127, s. 1.

⁵¹ *The London Gazette*, 5 Ekim 1723, Issue 6205, s. 1.

başlamışlardır⁵². Gazetenin kaynaklarının 1724 yılında başlayan bu görüşmelerin neticesinden habersiz olduğu görülmektedir. İki devlet arasında yapılan görüşmeler sonucunda 16 Kasım 1724 tarihinde İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Derbent ve Bakü kaleleri Ruslar da kalırken Şirvan Hanlığı'nın Osmanlı tabiiyetinde kalmasına karar verilmiştir⁵³.

1728 yılında İran'da iç çalkantılar devam ederken Şah II. Tahmasb durumunu sağlamlaştırmak için Rus yetkililere elçi göndermiştir⁵⁴. 1729 yılının sonu 1730 yılının başında Şah Tahmasb'ın Derbent'te bulunan Rus görevli Baron Şafirov ile yazıştığı ve Şafirov'un Safevi başkenti İsfahan'a gideceği gazeteye yansıyan haberler arasındadır⁵⁵. Ocak ayı içerisinde İran'daki Rus kuvvetlerinin başına Prens Golitsin getirilmiştir fakat onun erken ölümü üzerine başkomutanlığa General Levanshoff atanmıştır⁵⁶.

1730'da Şah Tahmasb başkentteki kontrolü ele geçirdiğini bildirmek için Rusların İran'daki kuvvetlerinin komutanı General Levanshoff'a elçi olarak bir asilzade göndermiştir. General Levanshoff ise hem Tahmasb'ı tebrik için bir yarbay göndermiş hem de durumu Çariçeye ve meclise bildirmek için harekete geçmiştir⁵⁷. 10 Eylül tarihli ve Moskova kaynaklı habere göre İmparatorluğun eski başkan yardımcısı olan Baron Şafirov İran'a Şah Tahmasb ile görüşmeye tam yetkili elçi olarak görevlendirilmiştir⁵⁸. Baron Şafirov'un 1730 yılında başlattığı görüşmeler 1732 yılında bir anlaşmayla sonuçlanmıştır⁵⁹. Barış anlaşmasının yapılmasından kısa bir süre sonra Tahmasb Petersburg'a elçi göndermiştir. Gazetede yetkililerince 23 Temmuz 1732 tarihi itibarıyla Petersburg'a gelmek üzere olan bu elçinin Osmanlılarla İranlılar arasında başlayan çatışmayı haber vermek ve de destek istemek üzere geldiği düşünülmektedir⁶⁰.

⁵² *The London Gazette*, 3 Nisan 1725, Issue 6361, s. 1.

⁵³ Berkok, a.g.e, s. 7.

⁵⁴ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1728, Issue 6701, s. 1.

⁵⁵ *The London Gazette*, 9 Şubat 1730, Issue 6960, s. 1.

⁵⁶ *The London Gazette*, 16 Ocak 1730, Issue 6953, s. 1.

⁵⁷ *The London Gazette*, 4 Temmuz 1730, Issue 6897, s. 1.

⁵⁸ *The London Gazette*, 13 Ekim 1730, Issue 6926, s. 1.

⁵⁹ *The London Gazette*, 25 Nisan 1732, Issue 7086, s. 1.

⁶⁰ *The London Gazette*, 8 Ağustos 1732, Issue 7116, s. 1.

1.3 The London Gazette'de Safevi Devleti'nin Osmanlı Devleti ile İlişkileri

1.3. 1. 1666 Yılına Kadar Safevi-Osmanlı İlişkileri

Safevi Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin kökeni Safevi Devleti'nin kuruluşundan çok uzun zaman önce başlamıştır. Bilindiği üzere XIII. yüzyılda İran'da ortaya çıkan Safevi hanedanının kurucusu Şeyh Safiyüddin İshak'tır. Şeyh Safiyüddin İshak ilerleyen yıllarda bulunduğu bölgenin önde gelen kanaat önderlerinden biri olmuştur. Dönemin Osmanlı yöneticileri Safevi tarikatı mensuplarına her yıl yüklü bir meblağ tutan ve "çerağ akçesi" adı verilen hediyeler göndermiştir⁶¹. Timur'un, Ankara Savaşı sonrası Türkistan'a dönerken yanında götürdüğü yaklaşık otuz bin Türkmen esiri Safevi tarikatının şeyhi Hoca Ali'nin ricasıyla serbest bırakmıştır. Serbest bırakılan bu esirler minnet borçlarını Safevi tarikatına girerek ödemişlerdir. Bu Türkmenler'den Anadolu'ya geri dönenler Safevi tarikatının propagandasını yaparak Safevilerin Anadolu'daki etkinliğinin artmasını sağlamışlardır⁶².

Safevi hanedanının Osmanlı yönetimi ile yolları Şeyh Cüneyt zamanında (1447-1460) bir kez daha kesişmiştir. Şeyh Cüneyt, Şii akideleri benimsemesinin yanı sıra gittikçe artan siyasi etkinliğinden dolayı Karakoyunlular tarafından Erdebil'den çıkartılınca (1448) Osmanlı topraklarına yerleşmek için Osmanlı yönetiminden izin istemiştir. Şeyh Cüneyd'in siyasi hedeflerinin farkında olan II. Murad bu teklifi "...Bir tahta iki padişah sığmaz..." diyerek reddetmiştir. Bu olumsuz cevabı alan Şeyh Cüneyd, önce Osmanlı topraklarından Karaman arazisine oradan da Uzun Hasan'ın yanına gitmiştir⁶³.

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında uzun yıllar sürecek olan siyasi ve askeri mücadele ise Şah İsmail zamanında başlamıştır. Akkoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırarak İran'da tek güç haline gelen Şah İsmail Orta Asya'da Özbeklere karşı Anadolu'da ise Osmanlılara karşı bir politika izlemeye başlamıştır. Safevi tehlikesinin belirttiği bu ilk günlerde II. Bayezid, Akkoyunlu şehzadesi Elvend'i dolaylı olarak desteklemiştir. Bunun yanı sıra Safevilerin faaliyetlerini ciddi bir takibata almıştır. İlk Osmanlı elçisi 1505 yılında Safevi sarayına gitmiştir. Şah İsmail'in elçiye tavırları düşmanca olmuş hatta anne tarafından Trabzon Rum İmparatorlarının soyundan

⁶¹ Remzi Kılıç, *Kanuni Devri Osmanlı İran Münasebetleri*, İstanbul, 2006, s. 25-27.

⁶² Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s. 29.

⁶³ Derviş Ahmed Aşiki, *Tevârih-i Al-i Osman (Aşıkpaşazade Tarihi)*, Haz. Ayşenur Kala, İstanbul 2013, s.374-476. Bu kısım diğer nüshalarda yoktur, bkz. Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-M. Yekta Saraç, İstanbul 2003; Kılıç, a.g.e., s. 29- 30.

geldiğini belirterek Trabzon sancağını Osmanlılardan talep etmiştir. Osmanlı topraklarından İran'a yönelen göç dalgası, Anadolu'daki Safevi propagandası iki ülke arasındaki ilişkileri iyice germiştir⁶⁴.

Anadolu'da Safevi tehlikesinin ciddiyetinin farkında olan I. Selim ise Safevilere karşı daha sert bir politika izlenmesi taraftarıydı. Hatta kendi başına Safevi topraklarına karşı askeri operasyonlar düzenlemişti. I. Selim'in faaliyetleri Safeviler tarafından II. Bayezid'e şikayet edilmişti. İstanbul'dan gelen emir üzerine I. Selim Safevilerden ele geçirdiği Erzincan, Bayburt ve Kemah'tan çekildi fakat Akkoyunlu bakiyesi grupları himayeye devam etti⁶⁵.

Şah İsmail'in Özbek Hanı Şeybani'yi ortadan kaldırmasından sonra gücü iyice artmış ve faaliyetlerini Anadolu'da yoğunlaştırmaya başlamıştır. 1510'lı yıllara doğru II. Bayezid'in çocukları arasında taht mücadelesinin başlaması Şah İsmail'in faaliyetlerini kolaylaştıran bir ortam oluşturmuştu. Aynı yıllarda Safeviler ile ilişkisi olduğu düşünülen ve büyük bir isyan hareketi başlatan Şahkulu Tekeli'yi destekleyenlerin önemli bir bölümünün Safevi taraftarı ve Kızılbaş eğilimli olması Anadolu'daki Safevi etkisi ve gücünü göstermektedir⁶⁶.

Şahkulu İsyanı'nın yıkıcı etkilerinin yanı sıra Anadolu'dan Safevi topraklarına gerçekleşen yoğun göç hareketi Osmanlı yönetimini Safevilere karşı tavır almaya zorlamıştır. I. Selim tahta çıktıktan sonra Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ın Safevilere sığınması, şehzadeyi talep eden Osmanlı elçisinin öldürülmesi, Safevilerin Karamanoğulları ve Turgutoğulları ile Osmanlı aleyhine ittifak kurma teşebbüsleri iki devleti kaçınılmaz olarak karşı karşıya getirmiştir. Savaşın meşruiyetini sağlamak için Sünni ulemeden fetvalar alındıktan sonra 1514 yılının Nisan ayında I. Selim Safevilere karşı harekete geçmiştir ve Çaldıran Savaşı'nda Safevileri yenilgiye uğratmıştır. Safeviler bu büyük yenilgiyle rağmen ayakta kalmayı başarmışlardır. Bu yenilgiden sonra Şah İsmail Osmanlılar ile çatışmaya girmemeye özen göstermiştir⁶⁷.

Şah İsmail'in ölümünden sonra Safevi Devleti'nin başına 1524 yılında Şah Tahmasb geçmiştir. 1576 yılına kadar Safevi tahtında kalan Tahmasb'ın saltanatının

⁶⁴ Gıyas Şükürüov, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Şah İsmail Devri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2006, s.131-133.

⁶⁵ Şükürüov, a.g.t, s. 134-135; Kılıç, a.g.e, s. 60.

⁶⁶ Feridun M. Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli" *TDVİA*, C. 38, s. 284-286; Bilal Dedeyev, "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/6, Kış 2009, s.129-130.

⁶⁷ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017, s. 97-164; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 2016, s. 38-88.

büyük bölümü Osmanlı tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın dönemine tekabül etmiştir. Hükümdarların değişmesine rağmen Safevi-Osmanlı ilişkileri düzelmemiştir. Anadolu'da Safevi yanlısı Zünnunoğlu, Veli Halife, Kalendroğlu gibi isyanların devam etmesi; Gilan hükümdarı ve İran'da yaşayan Sünni halkın Osmanlı yardımını talep etmesi, Tahmasb'ın Avrupa devletleri ile Osmanlı karşıtı ittifak arayışları, Bağdat Hakimi Zülfikar Bey'in Osmanlılar'a bağlılığını ilan etmesi ve arkasından Safeviler tarafından ortadan kaldırılması, Osmanlılara tabi Bitlis Hakimi Şeref Bey'in Safevilere, Safevilerin Azerbaycan valisi Ulama Han'ın Osmanlılara sığınması iki devleti yeniden savaş ortamına sokmuştur⁶⁸.

Habsburglar'la 1533 yılında barış yapan Osmanlılar Safevi Devleti'ne karşı harekete geçmişlerdir. Veziriazam İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri 6 Ağustos 1534'te Tebriz'i ele geçirmişlerdir. Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı ordusunun özellikle ateşli silahlardaki üstünlüğünü açıkça gören Safeviler bir meydan savaşına girmemiş ve gerilla savaşını tercih etmişlerdir. Tebriz'den sonra Bağdat da Osmanlı kuvvetlerinin eline geçmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Tahmasb Tebriz'i ele geçirmiştir. Üç yıla yakın süren askeri harekate rağmen Safeviler gösterdikleri direniş ile bölgede kalıcı bir güç olduklarını Osmanlılar'a kanıtlamışlardır⁶⁹.

Safevi-Osmanlı çatışması 1547 yılında Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlılar'a sığınması ile yeniden alevlenmiştir. Şirvan Hakimi olan Elkas Mirza kardeşi Şah Tahmasb tarafından yenilgiye uğratılınca Derbent üzerinden Kırım'a kaçmış oradan da İstanbul'a gelerek Osmanlılar'a sığınmıştır. Şah Tahmasb'ın Osmanlılar'ın batı cephesindeki çatışmalarından faydalanarak Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da siyasi etkinliğini arttırmak istemesi, Van, Erciş havalisindeki kaleleri işgal etmesi ile bu olay birleşince iki devlet arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. 1548 yılında Kanuni'nin komutasında gerçekleşen askeri hareketle Tebriz bir kez daha Osmanlılar'ın kontrolüne geçmiştir. Şah Tahmasb bir kez daha yıpratma savaşı uygulamış ve Osmanlı kuvvetleri ile doğrudan bir çatışmaya girmemiştir. Sonuçta Osmanlı kuvvetleri 1549 yılında geri dönmek zorunda kalmıştır⁷⁰.

⁶⁸ Remzi Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, İstanbul 2001, s. 31-35; Feridun M. Emecen, "İrakeyn Seferi", *TDVİA*, C. 19, s. 116; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 348-350.

⁶⁹ Emecen, "İrakeyn", s. 116-117; Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s. 35-44.

⁷⁰ Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.46-55; Uzunçarşılı, a.g.e, s. 359-360.

Şah Tahmasb Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesinden sonra 1550-1552 yıllarında özellikle Doğu Anadolu bölgesinde aktif bir politika izleyerek bölgedeki Osmanlı etkisini kırmak için faaliyet göstermiştir. Kanuni 1553 yılının Ağustos ayında bir kez daha Safevilere karşı harekete geçmiştir. Nahçıvan Seferi olarak bilinen ve 1554-1555 yılında gerçekleşen bu seferde de Safeviler bir meydan savaşına girmemiştir. Bununla birlikte Osmanlılar, Safevi topraklarında büyük yağma ve akınlar gerçekleştirmiş, Revan ve Nahçıvan gibi kıymetli bölgeleri ele geçirmişlerdir. Safeviler üstün Osmanlı gücüne rağmen varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır.

Safevileri ortadan kaldıramayacağını anlayan Osmanlı yönetimi Safeviler ile barışa yakınlaşmıştır. Şah Tahmasb, Eşik Ağası Ferruhzad Bey'i Osmanlılar'e elçi olarak göndermiş ve iki devlet arasında 1 Haziran 1555 tarihinde Amasya Barışı imzalanmıştır. Bu anlaşma ile uzun yıllardır devam eden Safevi-Osmanlı savaşları barışla sonuçlanmış, Gürcistan toprakları Osmanlılar ile Safeviler arasında paylaşılmış, Azerbaycan, Tebriz ve Doğu Anadolu Osmanlılar'da kalırken Osmanlılar, Safevi Devleti'nin varlığını tanımak zorunda kalmışlardır⁷¹. Bu çatışma döneminin Safevi tarihi açısından önemli sonuçlarından birisi de Tahmasb'ın sık sık işgale uğrayan Tebriz yerine Kazvin'i başkent yapmasıdır⁷².

Amasya Antlaşması'nın imzalandığı 1555 yılından 1578 yılına kadar Safeviler ile Osmanlılar arasında barış devam etmiştir. Şah II. İsmail döneminde (1576-1577) Safevilerin Türkmen ve Kürt grupları kendi tarafına çekmek için gösterdiği gayretler ve II. İsmail'in ölümünden sonra İran'da başlayan karışıklıklardan istifade etmek isteyen Osmanlılar Safeviler ile olan barışı bozmuşlardır. 1578 yılında Lala Mustafa Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetleri İran üzerine yürüdüler. 1590 yılına kadar devam eden çatışmalar Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile sonuçlanmış ve aynı yıl İstanbul Antlaşması imzalanmıştır⁷³. Bu antlaşma ile Tebriz şehri başta olmak üzere Karabağ, Gence, Kars, Tiflis, Luristan ve Nihavend bölgeleri Osmanlı kontrolüne geçmiş, İlk üç halife ve Hz. Aişe hakkında kötü sözlerin söylenmesinin engelleneceği Safevi Şahı tarafından taahhüt edilmiştir. Ayrıca Haydar Mirza rehin olarak İstanbul'da gönderilmiştir⁷⁴.

⁷¹ Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.46-55.; Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s. 58-60.

⁷² Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s. 58.

⁷³ Remzi Kılıç, "Osmanlı Devleti'nin İran Politikası (16. Ve 17. Yüzyıllar)", *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, ed. Mustafa Bıyıklı, İstanbul 2008, s. 94-98.

⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, Ankara 2009, s. 57-63; Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.126-132.

Safevi Şahı Abbas Safevi Devleti'nde iç huzur tesis ettikten sonra İstanbul Antlaşması ile kaybedilen yerleri almak için harekete geçti. Osmanlı Devleti'nin Habsburglarla mücadelesinin devam etmesi, Celali isyanlarının şiddetlenmesi Safeviler için koşulları uygun bir hale getirmişti. 1603 yılında Osmanlı kuvvetlerine karşı harekete geçen Şah Abbas, Tebriz ve Revan gibi Azerbaycan şehirlerini ele geçirdi. Çağalazade Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri 1604 yılında Safeviler üzerine sevk edildi. Fakat Şah Abbas bu kuvvetler karşısında başarı kazanarak Şirvan, Şemahi ve Gence'yi yeniden ele geçirdi. Safeviler üzerine 1610 yılında Kuyucu Murad Paşa gönderildiyse de O da bir başarı kazanamadı ve iki devlet arasında 1612 yılında Nasuh Paşa Antlaşması (II. İstanbul Antlaşması) imzalandı. Bu antlaşma ile Safeviler, Osmanlı Devleti'ne her yıl 200 yük ipek vermeyi, Amasya Antlaşması'ndaki sınırların geçerli olmasını, İlk üç halife ve Hz. Aişe hakkında kötü sözler kullanılmayacağı, Şemhal ve Dağıstan üzerinde Osmanlı hakimiyetini tanıyacakları ve Irak hududundaki asi beylere yardım etmeyeceklerini belirttiler⁷⁵.

1615 yılında Şah Abbas'ın Nasuh Paşa Antlaşması'nda vaad ettiği ipeği göndermemesi, Safevilere elçi olarak gönderilen İncili Çavuştan haber alınmaması ve sınırdaki gerginlikler yüzünden Osmanlı Devleti Safeviler üzerine harekete geçmeye karar vermiştir. Bunun üzerine Şah Abbas İncili Çavuş'u göndermiş fakat bu sefer de ipeği teslim etmemiştir. Öküz Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Revan üzerine yürümüşse de burayı ele geçirememişlerdir. Öküz Mehmed Paşa bu olayların akabinde Şah Abbas ile anlaşmış ancak Osmanlı merkezi yönetimi bu anlaşmayı kabul etmemiştir. 1617 yılında bu kez Halil Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Safeviler üzerine yürümüşlerdir. Kırım kuvvetlerinin de katıldığı bu seferde de istenilen netice alınamamış hatta Serav sahrasında Kırım kuvvetleri Safeviler tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Bu başarılarına rağmen Şah Abbas Osmanlılar'dan barış istemiş ve 1618 yılında iki devlet arasında Serav Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın şartlarının Safeviler tarafından verilecek ipek yükünün 100 yüke düşürülmesi dışında 1612 İstanbul Antlaşmasının şartlarıyla aynı olduğu görülmektedir⁷⁶.

⁷⁵ Uzunçarşılı, a.g.e, C. III, s.63-67; Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.145-169; Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, s. 45-47.

⁷⁶ Uzunçarşılı, a.g.e, s.67-68; Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.169-173; Küpeli, a.g.e, s. 47-70.

Serav Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti büyük çalkantılar yaşamıştır. II. Osman'ın öldürülmesi, Anadolu'da patlak veren Abaza Mehmed Paşa İsyanı gibi olaylar Safevilerin harekete geçmesini kolaylaştırmıştır. Bu sırada Safevi Şahı olan Abbas ise olgunluk çağını yaşamaktaydı. Safevi-Osmanlı ilişkisini gerginleştiren ilk konu Bağdat olmuştur. Bağdat Valisi Yusuf Paşa, Bağdat'ın fiili hakimi konumundaki Bekir Subaşı'yı ortadan kaldırmaya çalıştıysa da başarılı olamamış ve öldürülmüştür. Osmanlı yönetimi Hafız Ahmed Paşa komutasındaki kuvvetlerini Bekir Subaşı'ya karşı sevk etmiştir. Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatılan Bekir Subaşı Safevilerden yardım istemiş, Safevi kuvvetlerinin yaklaşması üzerine Bekir Subaşı ve Osmanlı yönetimi anlaşmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesinden sonra Safeviler, Bağdat'ı kuşatıp ve ele geçirmişlerdir (1624). Bu çatışmalar aynı zamanda Gürcistan üzerinde Safevi-Osmanlı rekabetini alevlendirmiştir. Bağdat'ın düşmesinden sonra Osmanlılar Hafız Ahmed Paşa komutasında bir orduyu Safeviler üzerine göndermişler de başarılı olmamışlardır (1626)⁷⁷.

IV. Murat, Osmanlı Devleti'nde iç huzuru sağlayıp, merkezi iktidarı kuvvetlendirdikten sonra Safeviler üzerine harekete geçmiştir. İlk olarak 1629 yılında Hüsrev Paşa, Safeviler üzerine yürümüştür. 1635 yılında bu kez bizzat IV. Murat Osmanlı kuvvetlerinin başında Safevilere karşı sefere çıkmıştır. Revan kalesi ele geçirilmiştir. IV. Murat'ın geri dönmesinden sonra Safeviler, Revan kalesini tekrar ele geçirmişlerdir. 1638 yılında IV. Murat Bağdat'ı ele geçirmek için yine ordunun başındadır. 8 Nisan 1638'de İstanbul'dan ayrılan Osmanlı ordusu 15 Kasım 1638'de Bağdat şehrini kuşatmıştır. 24 Kasım 1638'de Bağdat ele geçirilmiştir. Bu başarıdan sonra 1639 yılında Safeviler ile Osmanlılar arasında Kasr-ı Şirin Barışı imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Irak-ı Arap denilen Bağdat, Basra ve Şehrizor Osmanlılar'da kalırken Revan Safeviler de kalmıştır. Safeviler, Kars, Ahıska ve Van taraflarına saldırmayacaklarına ve Hz. Aişe, Hz. Ebubekir gibi bazı ashaba lanet okumayacaklarına söz vermişlerdir. Bu antlaşma ile çizilen sınır günümüz İran-Türkiye sınırına temel olmuştur⁷⁸. Kasr-ı Şirin Barışından sonra Safevi-Osmanlı ilişkilerinde Safevilerin çöküş sürecine kadar barışçı bir iklim egemen olmuştur.

⁷⁷ Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.175-182; Uzunçarşılı, a.g.e, C. III, s. 153-163.

⁷⁸ Kılıç, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran*, s.182-195; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 3, İstanbul 1961, s. 343-350, 361-368, 371- 383; Uzunçarşılı, a.g.e, C. III, s. 205-206.

1.3. 2. The London Gazette'de Safevi Devleti'nin Osmanlı Devleti İle İlişkileri

18 Aralık 1669 yılında Halep kaynaklı haberlere göre Basra Paşası olan Hüseyin Bey'in yağma ve zulüm ile servetini çoğaltması halkın tepkilerine sebebiyet vermiştir. Dönemin Osmanlı padişahı olan IV. Mehmet'e gönderilen şikayetler sonucu Basra Paşası'nın hayatı tehlikeye girmiştir. Paşa, Basra'da konumunu güçlendirmeye çalışsa da halkın büyük bölümünün kendisine muhalif olduğunu anlayınca servetinin büyük bölümünü alarak İran yönetimine sığınmıştır. İran'da yönetimin bazı davranışlarından kuşkulanan Basra Paşası, bu defa da bir Portekiz gemisine binerek yanında sürüklediği sekiz parçadan oluşan üç milyon değerindeki servetini Goa'ya taşımıştır⁷⁹.

Rudi Matthee tarafından dönemin ana kaynaklarına dayanılarak yazılan "1600-1700 yıllarında Araplar, Türkler ve İranlılar Arasında Basra Şehri" adlı makalesinde Basra Paşası Hüseyin Paşa biraz farklı bir anlatımla karşımıza çıkmaktadır. Buna göre Ali Paşa'nın oğlu ve halefi olan Hüseyin Paşa 1645'te Basra yönetimine getirilmiştir. Hüseyin Paşa, Ali Paşa dönemindeki huzur ve istikrarı koruyamamıştır. Yetkilerini kötüye kullanmış, aile fertlerini bile kendisinden uzaklaştırmıştır. Hatta amcaları Ahmet Ağa ile Fethi Bey İstanbul'a giderek O'nun azledilmesini talep etmişlerdir. İçte bunlar olurken dış sahada II. Abbas, Basra seferi için hazırlıkta bulunmaktaydı. İlerleyen süreçte Osmanlı Devleti Hüseyin Paşa'yı aralıklarla görevinden alma çabaları söz konusudur. 1666 sonbaharında II. Abbas'ın ölümü üzerine Basra'ya bir sefer düzenleme girişiminde bulunan Osmanlı bu amaçla Bağdat, Diyarbakır, Halep, Mardin ve çevredeki diğer valilerine emirler gönderdi. Dört ay süren Osmanlı kuşatmasını sonlandıramayan ve de ordusuna güvenemeyen Hüseyin Paşa, İran topraklarında bulunan Devrek'e kaçmıştır. Şah Süleyman ise Osmanlılarla yapılan barışa zarar gelmesini istemediğinden IV. Mehmet'in iade isteğini kabul etmiştir. Hüseyin Paşa İran'dan aradığı desteği bulamayınca Porkekizlilerle anlaşıp Bender Rig'e oradan Sind'e geçmiştir. 1676 yılında ölümüne kadar Babür sarayında İslam Han Rumi ünvanıyla ikamet etmiş, bir daha Basra'ya dönememiştir⁸⁰.

6 Aralık 1671 İstanbul kaynaklı habere göre Osmanlı Sultanı sefer zamanı olan yaz döneminde Sadrazam komutandaki ordusunu Asya'ya yönlendirmeyi düşünmektedir. Yine Mekke ile ilgili sıkıntıların da bu sefer esnasında halledilmesini

⁷⁹ *The London Gazette*, 30 Aralık 1669, Issue 431, s. 1.

⁸⁰ Rudi Matthee, "1600-1700 Yıllarında Araplar, Türkler ve İranlılar Arasında Basra Şehri", Çev. İlker Külbilge, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı IV/1 – Temmuz 2018, s.170-178.

istemmiştir⁸¹. Bu bilgiden hareketle Osmanlı Devleti'nin Safeviler üzerine bir askeri hareket tasarladığı ifade edilebilirse de haber kesin bir bilgi vermemektedir.

1674 yılının temmuz ayında Venedik kaynaklı bir habere göre İran sınırında devam eden sıkıntılar Osmanlı Devleti'ni Polonya ile barışa zorlamaktadır⁸². Aynı yılın 15 Ekim tarihli diğer bir haberine göre ise Osmanlı ile İran arasında herhangi bir savaş durumu yoktur fakat Varşova'dan iletildiğine göre İranlılar Bağdat'a saldırma düşüncesindedir. Bunu haber alan Osmanlı yönetimi Bağdat'taki Osmanlı garnizonun yetersizliği sebebiyle Polonya'ya karşı hazırladığı kuvvetlerin büyük bir kısmını İran cephesine sevk etmek zorunda kalmıştır⁸³. Raşid Mehmed Efendi, Tarihi'nde London Gazette'de verilen bilgiyi teyit eden şu notlar yer almaktadır. Raşid Efendi'ye göre batı cephesine doğru hareketlenen Osmanlı kuvvetleri Bağdat cephesinden gelen olumsuz ve kötü haberler üzerine durmuşlardır. Buradaki Osmanlı kuvvetlerinin seraskeri olan Halep Valisi Vezir Kaplan Mustafa Paşa'ya Diyarbakır eyaleti tevcih edilerek İran sınırına doğru gönderilmiştir⁸⁴. Sonuç olarak dönemin vakanüvisin verdiği bilgiler ile gazetede yayınlanan haberin birbirini teyit ettiği anlaşılmaktadır.

Bu haberden sonra Osmanlı-İran ilişkilerine dair kayıtlar 1680 yılında karşımıza çıkar. 13 Mart Prag kökenli habere göre Bağdat'ta isyan eden yeniçeriler Safevi Devleti'nin koruması altına girmiştir⁸⁵.

22 Ocak 1684 tarihinde İstanbul'dan edinilen habere göre İran hükümeti ile görüşmek üzere gönderilen çavuşlar geri dönmüşlerdir. İran Şahı'nın faaliyetleri hakkında ne kendisinden ne de hükümetten herhangi bir açıklama yapılmamıştır⁸⁶. Yine aynı yılın ağustos ayında İstanbul kaynaklı habere göre bu defa İran sınırından gelen bir çavuşun raporu, Bağdat Paşası'nın İran ordugahına giden bir grup askerle çatışma yaşadığı ile ilgilidir. Bu olay esnasında İranlıların sancak ve topları ele geçirilip, 50'ye yakın askeri öldürülmüştür. Ermenistan'dan gelen başka bir haberci ise İranlıların bu olay üzerine büyük bir ordu toplayıp Osmanlı sınırına girmeyi düşündüklerini fakat orduda baş gösteren huzursuzluk sebebiyle ordunun kısa süre sonra dağılacığını düşündüklerini bildirmiştir⁸⁷.

⁸¹ *The London Gazette*, 11 Aralık 1671, Issue 634, s. 1.

⁸² *The London Gazette*, 3 Ağustos 1674, Issue 908, s. 1.

⁸³ *The London Gazette*, 29 Ekim 1674, Issue 933, s. 1.

⁸⁴ Raşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, C. I, (1071-1114/1660-1703), Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013, s. 181-182.

⁸⁵ *The London Gazette*, 22 Mart 1680, Issue 1497, s. 1.

⁸⁶ *The London Gazette*, 7 Nisan 1684, Issue 1919, s. 1.

⁸⁷ *The London Gazette*, 29 Ekim 1684, Issue 1966, s. 1.

The London Gazette'de Ocak 1684'de yayınlanan bu haberin ardından Osmanlı İnan ilişkilerine dair uzunca bir süre haber yayınlanmamıştır. 18 Nisan 1714'te Viyana kaynaklı haberle gazetenin Safevi-Osmanlı ilişkileri hakkındaki suskunluğu sona ermiştir. Gelen mektuplara göre Osmanlı hükümdarı Asya topraklarındaki isyan hareketini bastırması için 40000 kişilik ordusunu bu yöne sevk etmiş sonuç itibariyle de isyan sonlandırılmıştır. Olayın devamında yazılanlara göre İnan Şahı, isyancıların başı olan İsmail Paşa'yı himaye edip Ona gerekli lojistik desteği temin etmiştir. İsmail Paşa'nın tekrar Osmanlılar tarafından kontrol altına alınması için Bab-ı Ali büyük hazırlık faaliyetleri içine girmiştir⁸⁸.

10 Mayıs 1715'de İstanbul'dan ulaşan bilgilere göre İnan Şahı'nın kardeşi olduğunu iddia eden kişi birkaç yıl önce Osmanlı himayesi için müracaat etmiştir. Bu talebe olumlu cevap veren Osmanlı yönetimi ise bu şahsı koruması altına alarak İnan'a karşı koz olarak elinde tutmuştur. Fakat İnan ile ilişkilerin bozulmaması için de sözde şehzadeyi Bozcaada'ya göndermiştir. Uygun bir zamanda buradan kaçmayı başaran bu kişi Küçük Asya'ya giderek burada kısa sürede yanına çok sayıda taraftar toplamıştır. Öyle ki bu kalabalığı beslemek için zorbalık yapmaya başlamıştır. Bab-ı Ali bu olaylara karşılık O'nun üzerine kuvvet sevk etmiş, yenilgiye uğratmıştır. Şehzade olduğunu iddia eden bu kişi ile birlikte 30 kadar adamının başı kesilerek Sultan'ın çadırının önünde sergilenmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir⁸⁹.

Dönemin kronik yazarlarından Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa eserinde gazetede yazılan haberi teyit eden bilgiler vermiştir. 1714 yılı olaylarını anlatırken Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, İnan Şahı'nın kardeşinin isyan ettiğini ve başarısız olarak Osmanlı Devleti'ne sığındığını belirtir. Acem Şahı'nın kardeşi olarak tanımlanan bu kişi, İnan Şahı'nın deli olduğunu, İnan'da idari yapının çöktüğünü ve Osmanlı kuvvetlerinin İnan üzerine yürümesi halinde kendisinin Osmanlı ordusuna rehberlik edeceğini ve İnan'da birçok bölgenin kolaylıkla fethedilebileceğini söylemiştir. Gazetede verilen bilgiyi teyit eder şekilde Silahdar, Osmanlı yönetiminin Acem Şahı'nın kardeşi olan kişiyi barışın bozulmaması için Midilli adasına sürüldüğünü belirtmektedir.⁹⁰

⁸⁸ *The London Gazette*, 24 Nisan 1714, Issue 5219, s. 1.

⁸⁹ *The London Gazette*, 24 Mayıs 1715, Issue 5332, s. 1.

⁹⁰ Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname İnceleme-Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, Haz. Mehmet Topal, Ankara 2018, s. 941-942.

1710'lu yıllardan itibaren Safevi-Osmanlı ilişkilerini anlayabilmek için Safevi Devleti'ni çöküşe götüren süreçteki siyasi gelişmelere kısaca değinmek gerekir. Bunlardan ilki Afganistan kaynaklı Gılcay problemi iken diğeri ise Dağıstan'da yaşayan Sünni halkın isyanıdır. Kandahar bölgesi uzun yıllardır Safevi Devleti ile Babürlü Devleti arasında nüfuz çatışmalarının olduğu bir bölgeydi. Safeviler bölgedeki Abdalileri üzerinden bölgeyi yönetmek isterken Babürlüler ise Gılcaylar'ı destekliyorlardı. Şah Hüseyin döneminde bölgeye yönelik başarısız ve Sünni karşıtı politikalar büyük bir isyana neden olmuştur. Safevi merkezinde de bulunan ve Safevi iç siyasetine hakim olan Mir Veyis'in liderliğinde Gılcaylar isyan etmişler ve 1709 yılında bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Mir Veyis 1715 yılında ölümüyle yerine önce kardeşi Abdülaziz sonra da Mir Veyis'in oğlu Mahmut geçmiştir. 1719 yılına kadar Afganistan'da durumunu kuvvetlendiren Mir Mahmut bu tarihten sonra Safeviler'e karşı harekete geçmiştir⁹¹. Bu noktada belirtilmesi gereken London Gazette'de Mir Mahmut'un sürekli olarak Mir Veyis olarak zikredildiğidir. Tez çalışmamızda da bu nedenle Mir Veyis olarak yazılmıştır.

Dağıstan merkezli sünni isyanının temeli de Şah Hüseyin'in vergileri arttırmasıdır. Bu isyanın zirve noktası 1712 yılında Şemahi'nin Dağıstanlılar tarafından ele geçirilmesidir. Hacı Davud liderliğindeki isyancılar hem Rus hem de Osmanlı hükümeti ile görüşmüşlerdir. Mir Mahmut'un İran topraklarını istila ettiği günlerde Hacı Davud da Gazi Kumuk lideri Sorhay Han ile işbirliği içinde Azerbaycan topraklarının önemli bir bölümünü ele geçirmiştir⁹².

İran'daki karışıklıkların Safevileri bölünmenin eşiğine getirdiği günlerde Osmanlı yönetimi 1720 yılında Ahmet Dürri Efendi'yi Safevilere elçi olarak göndermiştir. 1721 yılında İran'da bulunan Ahmet Dürri Efendi Safevilerin içinde bulunduğu durumu, Mir Veyis aşireti ve lideri Mir Mahmut, Lezgiler ve liderleri hakkında Osmanlı yönetimini bilgilendirmiştir⁹³.

12 Mayıs 1721 tarihinde İstanbul'dan Londra'ya ulaşan haberlere göre İran'da kısa bir süre önce karışıklıklar meydana gelmiştir. Bu olay İran hükümetini zora

⁹¹ İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, I. Bölüm. Ne yazık ki tez metninde sayfa numarası ikinci bölümde ve 87'den itibaren başlamaktadır; Münir Aktepe, *1720-1724, Osmanlı İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnamesi*, İstanbul 1970, s.9-10; Yazıcı, a.g.m, s.56-57.

⁹² Külbilge, a.g.t, I. Bölüm; Aktepe, a.g.e, s. 11.

⁹³ Ahmed Dürri Efendi'nin elçiliği için bkz., Ayhan Ürkündağ, *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.

sokacak raddede olup Şemahi isyancılar tarafından yağmalanmıştır. Liderliği Mascar Prensi veya İmamı (?) tarafından yapılan diğer bir isyan ise İran'ın güneydoğu eyaletlerini içine almış ve Hürmüz Körfezi'nin kıyısındaki başlıca ticaret şehri olan Bender Abbas'a veya Gumrum'a doğru yayılmıştır⁹⁴.

23 Nisan 1722 tarihinde İran'dan İstanbul'a dört elçi ulaşmıştır. Bunlar kendilerini Şemahi'yi yağmalayan isyancıların elçileri olduğunu iddia etmişlerdir. Bab-ı Ali, gelenlerin kimlikleri konusunda net bir bilgiye sahip olmadığı için doğrudan harekete geçmemiş, elçilere iyi niyet göstermekle yetinilmiştir⁹⁵.

Aynı yılın temmuz ayında İran'dan Bab-ı Ali'ye net olmayan farklı türden haberler ulaşmıştır. Bab-ı Ali İran'daki gerçek durumu öğrenmek üzere bir görevliyi oraya göndermeye karar vermiştir. Bu görevli ağanın yanına eşlik etmesi için küçük bir grup verilmiştir. İki gün içerisinde yola koyulan bu elçinin padişah ile sadrazamın mektuplarını ayrı ayrı hem Şah'a hem de isyancıların liderine götürmek niyetinde olduğu haberleri gazeteye ulaşmıştır. Osmanlı elçisi aldığı talimatlara göre fırsat bulursa iki taraf arasında arabuluculuk yapacaktır. Bab-ı Ali İran'daki bu iç karışıklıklar sürerken bu durumdan faydalanmama ve de isyancılara destek olmama kararı almıştır⁹⁶.

23 Mart 1723 tarihli İstanbul'dan buraya gelen haberlere göre Mir Veyis'in Sultanla görüşmesi için gönderdiği elçi Bab-ı Ali'ye ulaşmamıştır. İsfahan'dan böyle bir elçinin gittiğini teyit edebilecek bilgi yoktur. Bu arada Kazvin'de tahttan indirilen Şahı'n oğlu İran'ın batı sınırına yakın Tebriz'e çekilmiştir. İran Şahı'nın oğlu da Bab-ı Ali'den koruma ve yardım talep etmişse Bab-ı Ali'nin Ona nasıl bir cevap vereceği gazetedeki habere göre belli değildir. Bab-ı Ali, İran'da bulunan Dağıstan bölgesini himaye altına almış olmakla beraber Erzurum Paşa'sına da emir göndererek büyük bir askeri birlikle Gürcistan'a ilerlemesini istemiştir. Bu faaliyetlerin amacı Dağıstan'da Tiflis Hanı'nın etkisini azaltmaktır. Çünkü Han hem Çar ile görüşmüş hem de Ruslar 1722 yılında bölgeye geldiğinde açık desteğini göstermişti⁹⁷.

Dağıstan Hanı'nın Osmanlı Devleti'nin himayesine alındığını dönemin vekayünüvisi Çelebizade İsmail Efendi eserinde “*Mütâba'at-ı ehl-i Şirvân ve tevcîh-i eyâlet-i merkûme be Hacı Davud Han*” başlığı altında 1723 yılı olayları içerisinde

⁹⁴ *The London Gazette*, 26 Mart 1722, Issue 6072, s. 2.

⁹⁵ *The London Gazette*, 19 Haziran 1722, Issue 6070, s. 1.

⁹⁶ *The London Gazette*, 8 Eylül 1722, Issue 6093, s. 1.

⁹⁷ *The London Gazette*, 20 Nisan 1723, Issue 6157, s. 1- 2.

anlatır ve verdiği bilgiler gazetenin haberi ile aynı doğrultudadır⁹⁸. Osmanlı yönetimi tarafından dönemin Rus elçisi Neplüyof'a gönderilen ve Fransız elçisi Marki De Bonnac ele geçirdiği mektupta da Osmanlıların Şirvan eyaletinin hakimi Davud Han ve Mir Veyis'in oğlu Mahmut'un kendilerine itaat ettiğini belirttiklerini görmekteyiz⁹⁹.

Yine 1723 yılının Haziran ayı içerisinde İstanbul'dan ulaşan habere göre Erzurum Paşası Bab-ı Ali'den aldığı emirler doğrultusunda Tiflis'e kadar ilerleyip buranın ve de tüm bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. Bu haber gazeteye ulaştığında Bab-ı Ali seferin gerekçesini bölge halkının isteği ile ülkemizin güvenliğini garanti altına almak olarak açıklamıştır. Bu doğrultuda Bab-ı Ali Erzurum Paşası'na Şirvan, Erivan ve İran'ın diğer sınır şehirlerinin kontrol altına alınması yönünde emirler vermiştir. Bu sefere destek olarak Bağdat Paşası'na da kuvvetleriyle İsfahan'a doğru ilerlemesi yönünde emirler verildiği bildirilmiştir¹⁰⁰. Erzurum Paşası'nın Tiflis üzerine görevlendirilmesi hakkındaki bilgiler dönemin Venedik elçisinin raporlarında da daha kısa bir şekilde anlatılmıştır¹⁰¹.

1723 yılında Bağdat Paşası'nın komutasında başlayan İran seferinde Osmanlı ordusu Hemedan'a kadar ilerledi. Ordu bu bölgede kışı geçirmek üzere durdu. Paşa burada ölünce yerine oğlu tayin edildi. Mir Veyis (Mir Mahmut) ise Şiraz ve çevresindeki bölgeleri sahiplenip yönünü Osmanlı kasabası olan Basra'ya çevirmiştir. Yine 31 Mayıs'ta İstanbul'dan Viyana'ya gelen mektuplara göre Mir Veyis'in Şiraz'ı ele geçirip Basra Körfezi'nin doğusuna doğru hakimiyetini genişlettiğini haber alan Bab-ı Ali Basra şehrinin savulması ve iaşesinin tedariki için emirler vermiştir. Aynı zamanda Hemadan valisi de Osmanlılara bağlılığını ilan etmiştir. Van eyaletinin Paşası Mehmet Bey sabık Tiflis Valisi Mehmet Kulu tarafından idare edilen Tahmasb'ın kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Bu zaferden sonra Mehmet Paşa Hoy şehrinin ele geçirmiş ve Tebriz'e doğru ilerlemeye devam etmiştir. Tahmasb tedbir olarak Tebriz şehrinin tahkim etmiştir¹⁰².

⁹⁸ Çelebizade İsmail, Asım, *Tarih-i Raşid* .C. III, s. 1310-1312.

⁹⁹ *İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki De Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, Marki De Bonnac'ın Osmanlı Devleti ile Yaptığı Müzakerelerle Birlikte Fransızca Yayımlayan M. Charles Schefer, Çev. Ali Şevket Bizer, Yayına Haz. Mustafa Daş, Ankara 2017, s. 228.

¹⁰⁰ *The London Gazette*, 7 Eylül 1723, Issue 6197, s. 1.

¹⁰¹ Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire From 1724 to 1734 As Revealed In Despatches of the Venetian Baili*, Westport 1978, s. 95.

¹⁰² *The London Gazette*, 2 Haziran 1724, Issue 6274, s. 1.

Osmanlı yönetiminin İran'a yönelik sefer kararını 1722 yılında aldığı görülmektedir. Osmanlı yönetimi İsfahan şehri düşünce İran arazisine girme kararı almıştır. Bu kararın arkasındaki temel neden ise Rus ilerleyişinin Osmanlı yönetiminde uyandırdığı endişedir¹⁰³.

24 Mayıs 1724 yılında İstanbul'dan Viyana'ya gelen mektuplara göre Mir Veyis Babürlüler ile İran Şahı II. Tahmasb'a karşı ittifak yapmışlar. Bu arada Osmanlı birlikleri Van Paşası önderliğinde Toroslardan Tebriz'e doğru İran'a başarılı şekilde ilerlemekteydi. Ayrıca Van Paşası Gürcistan'ın dağlık bölgelerinde devam etmekte savaşı dikkate alarak bölgeyi güvence altına almıştır. Bu bağlamda Osmanlı kuvvetleri Gürcistan'da kontrol altına alınan eyaletleri daha iyi savunmak için Karadeniz üzerinden 60 gemiyi, Faş'ta yapılacak yeni kalenin malzemeleriyle göndermiştir.

21 Ağustos 1725 tarihinde İstanbul'dan gelen haberlere göre, Bab-ı Ali'ye İran cephesinden yeni haberler gelmiştir. Bu haberlere göre temmuz ayının 21'inde Tebriz önünde Osmanlı ve Safevi kuvvetleri arasında çok büyük bir çatışma meydana gelmiştir. 100 bin kişilik bir Safevi kuvveti Tebriz önünde bulunan Osmanlılara saldırmıştır. Başlarında ünlü Köprülü ailesinden Abdullah Paşa'nın bulunduğu Osmanlı kuvvetleri Safevileri yenilgiye uğratmıştır. Bu çarpışmada Safeviler'den 80 bin Osmanlılardan ise 25 bin kişi ölmüştür. Bu çatışmadan sonra şehrin içinde şiddetli sokak çatışmaları meydana gelmiştir. II. Tahmasb fiilen bu çatışmalara iştirak etmiş fakat yaralanınca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Serasker Mustafa Paşa önce Gence'yi arkasından da Lori'yi ele geçirmiştir. Mustafa Paşa'nın bundan sonraki hedefi gazeteye göre halkının çoğunluğu Sünni olan Şirvan şehridir. Osmanlı yönetimi ayrıca İran içinde sayıları iç çatışmalardan ve çarpışmalardan dolayı iyice azalan Afganlara karşı da hareket geçmek arzusundadır¹⁰⁴.

1725 yılının son günlerinde Luristan bölgesi Bağdat Paşası tarafından kontrol altına alınmıştır. Paşa kuvvetleriyle Huveyze ve Basra'ya doğru ilerlemektedir. Abdullah Paşa da Erdebil şehrini ele geçirmiştir. Üçüncü bir serasker olan Mustafa Paşa ise Şirvan ve Gilan arasındaki bölgelerin bazı kısımlarını kontrol altına almıştır¹⁰⁵.

10 Ocak 1730 tarihli Viyana'dan gelen haberlere göre 1733 yılında Osmanlı ordusunda humbaracı ocağını kurarak Osmanlı ordusunun modernleşmesine büyük

¹⁰³ Külbilge, a.g.t, s. 98-99.

¹⁰⁴ *The London Gazette*, 5 Ekim 1725, Issue 6414, s. 1.

¹⁰⁵ *The London Gazette*, 20 Kasım 1725, Issue 6427, s. 1.

katkıda bulunacak olan Kont Bonneval, Bab-ı Ali hizmetine girmek için görüşmelere başlamış, hatta bu görüşmelerin olumsuz neticelenmesi halinde İran Şahı'nın sarayına gitmeyi bir çözüm olarak düşünmüştür¹⁰⁶.

11 Ocak 1730 Moskova kaynaklı habere göre Şah Tahmasb geçen Kasım ayı içerisinde Mısır Paşası'nın Bağdat yakınlarındaki Osmanlı kuvvetlerine bir milyon dukalık para yardımının yanında önemli miktarda asker gönderdiğini öğrenmiştir¹⁰⁷.

1730 yılının Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde İstanbul'dan gelen haberlere göre Osmanlı sadrazamı Şah II. Tahmasb'a savaşı önlemek ve İstanbul anlaşmasını kabul etmesini sağlamak için elçi göndermiştir. Ayrıca sadrazam Bağdat Paşası'na İran ile Bab-ı Ali arasındaki dengeleri dostane şekilde halletmesi yönünde emirler vermiştir. Sadrazam sefere çıkmak için İran'ın cevabını beklemiştir. Olumsuz cevap gelmesi halinde Osmanlı ordusunun kasım ayı başında Halep'te olacağı tahmin edilmekteydi. Bu durumda ordu kışı Halep'te geçirip, baharda İran üzerine yürüyecekti. Ordu sefere çıkacak olursa Sultan'ın Konya'ya kadar orduyla birlikte gitmesi planlanmıştı. İran'a karşı devam eden çatışmalar ve sefer hazırlıklarına 36 milyon piastre harcanmıştı¹⁰⁸.

21 Haziran 1731 tarihinde Moskova'ya İran'dan gelen haberlere göre Osmanlılar, Safevileri Erivan yakınlarında büyük bir yenilgiye uğratmışlardır. Ele geçirilen Safevi komutanı idam edilmiştir. Bunun sebebi ise Safevilerin daha önce Tebriz yakınlarında yakaladıkları Türk subaya aynı muamelede bulunmalarıydı. İstanbul'daki karışıklıklara rağmen yeni Sultan'ın tahta çıkışını Safevilere haber vermek için bir elçi göndereceği haberde ifade edilmiştir¹⁰⁹.

25 Nisan ve 23 Temmuz 1732 tarihinde Petersburg'tan gelen haberlere göre Osmanlılar ve Safeviler Bağdat'ta bir barış anlaşması imzalamışlardır. Buna göre Gürcistan Türklerde Tebriz ise Safevilerde kalacaktır. İlerleyen süreçte İran Şahı II. Tahmasb imzalanan barış anlaşmasını bozarak Türklere karşı büyük bir orduyu sahaya sürmüştür. Bu bağlamda Şah müttelik arayışı içerisinde Çar'a elçi göndermiştir¹¹⁰. Haberde dikkat çeken ayrıntı Osmanlı'dan Türkler şeklinde söz edilirken İran'daki

¹⁰⁶ *The London Gazette*, 16 Ocak 1730, Issue 6953, s. 1.

¹⁰⁷ *The London Gazette*, 9 Şubat 1730, Issue 6960, s. 1.

¹⁰⁸ *The London Gazette*, 5 Eylül 1730, Issue 6915, s. 1; *The London Gazette*, 26 Eylül 1730, Issue 6921, s. 1.; Paistre: İtalyanca bir kelime olup İspanyollar ve Fransızlar tarafından da kullanılan bir para birimidir.

¹⁰⁹ *The London Gazette*, 24 Temmuz 1731, Issue 7007, s. 1.

¹¹⁰ *The London Gazette*, 16 Mayıs 1732, Issue 7092, s. 1. *The London Gazette*, 8 Ağustos 1732, Issue 7116, s. 1.

Türk yönetimden devlet ve hanedan adı olan Safeviler şeklinde bahsedilmesidir. Avrupalı yazarların ve yayın kuruluşlarının bu yaklaşımları İlhanlılar'dan sonra İran'da uzun yıllar hakimiyet tesis eden Türk yönetimlerin, Osmanlı ve sonrasında Türkiye cephesinden farklı bir milletmiş gibi algılanmasına yol açmıştır. Devletlerin çakışan menfaatleri de bu algıyı büyütmüş ve aradaki düşmanlığı yükseltmiştir.

2 Ağustos tarihine gelindiğinde ise Safeviler tarafından Bağdat'ın kuşatıldığı, Bağdat Paşası'nın Bab-ı Ali'den yardım istediği ve istenilen yardımın buraya gönderilememesi durumunda Paşa'nın kaleyi teslim zorunda kalacağını İstanbul'daki yetkililere haber verdiği gazete haberinden anlaşılmaktadır¹¹¹.

1.4. The London Gazette'de Safevi Devleti'nin Avrupa Devletleriyle İlişkileri

Avrupa'da yer alan devletlerin İran coğrafyasıyla ilişkileri antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve Balkanlar'da ilerlemesiyle birlikte bu ilişkiler artmaya başlamıştır. Safevi Devleti kurulmadan önce Venedik ve Papalığın, Akkoyunlu Devleti hakimi Uzun Hasan ile Osmanlı karşıtı ittifak teşebbüsleri bu ilişkilerin ilk örneği olarak gösterilebilir¹¹².

Safevi Devleti ile Avrupa Devletleri arasında ilişkiler siyasi ve ekonomik temeller üzerinde gelişmiştir. Siyasi ilişkilerin temelinde Osmanlı karşıtlığı yatarken ekonomik açıdan ise Akdeniz ve Hint Okyanusu ticaretinde işbirliği yapmak arzusu yer almaktadır. Venedik Cumhuriyeti Safeviler ile ilk ilişki kuran Avrupa devletlerinden olmuştur. Venedikliler 1502 yılında ülkesine geri dönen Konstantino Laskari'yi elçi olarak Şah İsmail'e göndermişlerdir. Venediklilerin bu ilişkiden beklentisi Safevilerle Osmanlı karşıtı bir ittifak gerçekleştirmek iken Şah İsmail ülkesinin ticaretini geliştirmek ve ordusuna ateşli silah sağlamak istiyordu. Safevilerin Venedikliler ile Şah İsmail döneminde başlayan ilişkileri takip eden yıllarda önemi azalarak devam etmiştir. 1539 yılında Venedikliler Michele Membre'yi Safevilere elçi olarak göndermişlerdir. 1570'li yıllara gelindiğinde Osmanlı-Venedik ve Safevi-Osmanlı ilişkilerinin gerginleşmesi dolayısıyla Safevi-Venedik ilişkileri yeniden

¹¹¹ *The London Gazette*, 2 Eylül 1732, Issue 7123, s. 1.

¹¹² Şerafettin Turan, "Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1967), s. 63-110; Uzunçarşılı, a.g.e, C. II, s. 96-97; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. II, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 147-148; Giorgio Rota, "Safevi İrani ile Venedik Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış", *Türkler* C.6, ed. Hasan Celal Güzel vd., Ankara 2002, s. 889-906.

canlanmıştır. Şah I Abbas dönemi Safevilerin sadece Venedikliler ile değil diğer Avrupa devletleri ile de yoğun ilişki kurdukları bir dönem olmuştur. I. Abbas Venedikliler dışında başta Papalık, Habsburglar, Hollanda ve İsveç gibi ülkeler ile yakın ilişkiler tesis etmiştir¹¹³.

Safevilerin Avrupa'da ilişki kurduğu devletler arasında İngilizler de yer almakla birlikte The London Gazette'nin yayına başladığı 1666 yılından sonra bu ilişkilerin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Safevi-İngiliz ilişkilerini başlangıcında İngilizler tarafından Rusya ile ticari ilişkileri geliştirmek için kurulan Moskova Company önemli yer tutmaktadır. Bu şirket 1561-1581 yılları arasında Safevilere elçiler göndermiştir. İngiltere ile Safeviler arasında ilişkileri başlatan isim Anthony Jenkinson'dur. İngiltere ile doğu dünyası arasındaki ticareti geliştirme arzusunda olan Jenkinson 1561-1563 yılları arasında Safevi sarayında bulunmuştur. Anthony Jenkinson'dan sonra Thomas Alcook (1563-1565), Thomas Bannister (1569-1574) ve Şah Abbas zamanında İran'da bulunan ve Safevi ordusunun modernleşmesine büyük katkıda bulunan Anthony Sherley ve kardeşi Robert Sherley Safeviler ile İngiltere kralları arasındaki ilişkilerde önemli rol oynayan isimlerdir¹¹⁴.

1.4.1. Safevi Devleti ile Habsburg Krallığı Arasındaki İlişkiler

Safeviler ile Habsburglar arasındaki ilişkilerin başlangıcı Şah İsmail dönemine kadar gitmektedir. 1666 yılında kadar olan Safevi-Habsburg ilişkilerine bakıldığında Şah İsmail'in ilk defa 1523 yılında V. Karl'a bir elçi gönderdiği görülmektedir. Şah İsmail bu elçi ile gönderdiği mektubunda Osmanlılar'a karşı ittifak önerisinde bulunmuştur. 1525 yılında ise V. Karl'dan Safeviler'e cevabi bir mektup gelmiştir. V. Karl bu mektuptan birkaç yıl sonra Safevilere Johan Balbi adında bir elçi ile yeni bir mektup göndererek tekrar Osmanlılar'a karşı işbirliği önerisinde bulunmuştur. Bu elçiden sonra ise 1602 yılında Georg Tectander Von Der Jabel, II. Rudolph tarafından Safevilere elçi olarak gönderilmiştir. I. Abbas kendisine gönderilen bu elçiye cevaben önce Zeynel Han-ı Şamluyu (1604) daha sonra ise Mehdikulu Han-ı Şamlu'yu (1606) Habsburglara göndermiştir. 1635 yılında Habsburg hükümdarı II. Friedrich, Holstein

¹¹³ Malik Alihüseynov, *Safevi Devleti'nin Avrupa ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2015, s.13-47.

¹¹⁴ Alihüseynov, a.g.t, s.82- 92.

Gottorp'u Safevilere göndermiş, bu elçi Şah'ın elçisi İmamkulu Sultan ile geri dönmüştür¹¹⁵.

Safevilerle ile Avusturya Habsburgları arasındaki ilişkilere dair London Gazette'de yer alan ilk kayıt 1673 yılına aittir. Bu habere göre İran'da ikamet eden Dominikan Fry rahiplerinden üç tanesi Viyana'ya Şah'ın elçisi olarak gelmişler ve beraberlerinde hem Şah'a hem de Papa'ya mektuplar getirmişlerdir¹¹⁶. 1675 yılının aralık ayında gazetenin haberine göre Safevi elçisi Kral Leopold'un yanındadır. Gazetenin kaynakları elçinin niyetini tam olarak öğrenemediklerini fakat elçinin İmparator Leopold'a dostluk teklifi yapıp iltifatlarda bulunduğunu yazmışlardır¹¹⁷.

İran ile Avusturya arasındaki ilişkiler Osmanlı Devleti'nin 1683 yılında Viyana'yı kuşatmasından sonra hızlanmıştır. Gazetenin bu konudaki haberlerinin neredeyse tamamı 1683- 1699 yılları arasındaki dönemde yayınlanmıştır. Açıktır ki Osmanlı Devleti'ni İran cephesinden sıkıştırmak isteyen Kutsal ittifak mensupları Safevilerle ilişkileri yoğunlaştırmışlardır.

1 Şubat 1683 yılında Papa, İmparator, Venedik Cumhuriyeti arasında kutsal ittifak olarak bilinen anlaşma imzalandıktan sonra Avusturya İmparatoru Moskova Çar'ına ve İran Şahı'na birer elçi göndermiştir. Bu elçilerin amacı Osmanlı karşıtı ittifaka Rusya ile İran'ı dahil etmektedir. Her iki devletin de bu ittifaka katılmaya meyilli olduğu gazetenin haberinden anlaşılmaktadır¹¹⁸.

Habsburglar, Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması ve Osmanlı kuvvetlerinin yenilgiye uğratılmasından sonra İranlılara başarılarını iletmek ve Osmanlıya saldırı için fırsatın uygun olduğunu bildirmek için bir elçi gönderme kararı almıştır. Bu sırada Habsburg İmparatoru Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapacağı sefer hazırlıklarını sürdürmektedir. Aynı zamanda günümüz Ukrayna sınırları içinde bulunan ve Zaporog Kazakları'nın merkezi konumundaki Çehrin ile birlikte bazı yerlerin Ruslar tarafından talebi İstanbul'daki Rus elçisine Osmanlı yetkililerinin kötü muamelesi ile sonuçlanmıştır¹¹⁹.

1685 yılının Mart ayının başında Habsburg İmparatoru'nun İran'a görkemli bir elçilik heyeti gönderme kararı aldığı gazetenin haberleri arasında yer alırken¹²⁰ 15

¹¹⁵ Alihüseynov, a.g.t, s. 63-68.

¹¹⁶ *The London Gazette*, 30 Haziran 1673, Issue 795, s. 1.

¹¹⁷ *The London Gazette*, 30 Aralık 1675, Issue 1055 s. 1.

¹¹⁸ *The London Gazette*, 11 Şubat 1683, Issue 1903, s. 1.

¹¹⁹ *The London Gazette*, 6 Aralık 1683, Issue 1884, s. 2; *The London Gazette*, 10 Aralık 1683, Issue 1885, s. 1.

¹²⁰ *The London Gazette*, 1 Mart 1685, Issue 2117, s. 2.

Mart tarihli diğerk bir haberde İmparator'un bu fikirden vazgeçtiği ve İnanla ilişkileri Polonya'ya devrettiği yazılmıřtır¹²¹. 1686 yılında Habsburgların İnan'a elçi gönderme kararları tekrar gündeme gelmiştir fakat elçinin ismi açıklanmamıřtır¹²². 1686 yılının Temmuz ayında Avusturya elçilerinin Safevi başkenti İsfahan'ı ziyaretleri Habsburg İmparatoru'nun Safevilere elçi gönderme kararını hayata geçirdiğinin bir göstergesidir. Ancak bu elçilik heyetinin Safevi Şahı ile görüşemediği ve Safevileri Osmanlılar ile savaşa ikna edemediği gazetenin haberinden anlaşılmaktadır¹²³.

1678 yılının Nisan ayında İnan Şahı'nın elçisi olarak gönderilen bir din adamı Viyana'ya gelmiş ve Şahın mektuplarını İmparatora sunmuştur. Elçinin, İnan Şahı'nın savaşa girmek konusundaki kararını İmparatora iletteği düşünölmektedir¹²⁴.

1.4.2 Safevi Devleti ile Polonya Krallığı Arasındaki İlişkiler

Safeviler ile Polonya Kralları arasındaki ilişkilerin köklerinin Akkoyunlulara kadar uzandığı görölmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti ile Polonya Kralları arasında uzun zaman devam eden dostluk nedeniyle Polonya Kralları doğuda bir müttefik arayışına düşmemişler ve uzun süre Safeviler ile ilişki kurma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Polonya'dan Safevilere ilk defa elçi olarak 1601 yılında Anadolu kökenli bir Ermeni olan Sefer Muratoviç gönderilmiştir. Şah Abbas'ın Polonya Kralına namesi ile geri dönen bu elçilik ile Polonya Kralları ile Safeviler arasında diplomatik ilişkilerin başladığı söylenebilir. 1605-1609 yılları arasında Türkmen Beyi Mehdi Kulu ile Ali Kulu Bey'in Polonya'ya elçi olarak gittikleri görölmektedir. Osmanlı Devleti ile Polonya arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve Hotin Savaşı'na giden süreçte Safeviler ile Polonya Krallarının ittifak arayışına girdikleri anlaşılmaktadır. 1630'lu yıllardan sonra Polonya'dan çok sayıda elçilik heyetinin İnan'a gönderildiği görölmektedir¹²⁵.

1660'lı yılların sonundan itibaren Doğu Avrupa'da Osmanlı ilerleyişi belirgin bir hal almıştır. Kazak topluluklarının Osmanlı himayesine alınması Moskova ve Polonya'yı birbirine yaklaştırmıştır. Bu çerçevede iki öлке arasında 1668 yılında Andrusova Barışı imzalanmıştır. Bu anlaşma Osmanlı ilerleyişini durduramadığı gibi

¹²¹ *The London Gazette*, 15 Mart 1685, Issue 2121, s. 2.

¹²² *The London Gazette*, 27 Aralık 1686, Issue 2203, s. 1.

¹²³ *The London Gazette*, 9 Mayıs 1687, Issue 2241, s. 1.

¹²⁴ *The London Gazette*, 11 Nisan 1687, Issue 2233, s. 2; *The London Gazette*, 14 Nisan 1687, Issue 2234, s. 2.

¹²⁵ Dariusz Kovodziejczyk, *The Relations of Polish-Lithuanian Commonwealth with Safavid Iran and the Catholicosate of Etchmiadzin in the Light of Archival Documents*, Warşova 2017, s. 65-90.

Polonya-Osmanlı mücadelesini de şiddetlenmiştir. Osmanlı baskısı altında bulunan Polonya, İran ve Moskova ile ittifak çabaları içine girmiştir. Bu arayışın İran cephesinden de karşılık gördüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Kamanıçe kalesini kuşattığı sırada İran elçisinin Polonya'ya gelmek üzere olduğu bilgisi gazetenin 26 Mayıs tarihli baskısında haberleştirilmiştir¹²⁶.

12 Kasım 1674 yılında Varşova'dan ulaşan haberlere göre 30000 kişilik Polonya ordusu Ruslarla birlikte Osmanlı'ya karşı hareket etmektedirler. Ajanların bildirdiğine göre Osmanlı Sultan'ı Tuna'yı geçtikten sonra ordu komutanlığını sadrazama bırakmıştır. Fakat Osmanlılar, Polonya'ya karşı hazırladıkları ordunun büyük bölümünü Safevilerin Bağdat'a saldırma düşüncesinden dolayı İran'a sevk etmek zorunda kalmışlardır. Avrupa'da kalan askeri garnizon kuşatma için yeterli olmayıp çok sayıda adama ihtiyaçları bulunmaktadır¹²⁷. Bu notlar bir önceki haberle birlikte düşünüldüğünde İran ve Polonya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı ittifakının etkili olduğu söylenebilir.

20 Mayıs 1675 yılında Zlokz'dan gelen mektuplara göre Safevi elçisi Polonya Kralı'nı ziyaret için ülke sınırına ulaşmıştır¹²⁸. Bundan sonra yaklaşık on yıl kadar gazetede Safevi-Polonya ilişkilerine dair haber yazılmamıştır. 4 Nisan 1684 yılına gelindiğinde gazetede Krakov'a bir Safevi elçisinin ulaştığı haberi yayımlanmıştır. Bu habere göre Safeviler Türklerle savaş hazırlığı içerisinde olup, Türklere karşı isyan eden Gürcüleri himaye altına almışlardır. Aynı yılın Temmuz ayında Polonya hükümdarı Sör Igursi'yi Safevi Şahı'na nitelikli elçi olarak tayin etmiştir¹²⁹.

1685 yılının Ocak ayında Polonya hükümetinin İran'daki elçisinden gelen habere göre Safevi Şahı, Osmanlı Devleti'nin Viyana kuşatmasını kaldırdığını ve sadrazam tarafından yönetilen ordunun mutlak yenilgisini bir sene gecikmeli de olsa işitmiştir. İran Şahı bu bilgi doğrultusunda Türklerle mevcut barışı bozma kararı vermiş ve Osmanlı Devleti'ne savaş açtığını beyan etmiştir. Şubat ayında gelen haberler ise bu bilgileri teyit etmiştir¹³⁰. 15 Mart'ta ise Avusturya İmparator'u, Safevi Şahı'na elçi gönderme fikrini değiştirip Safevilerle ilişkilerin idaresini Polonya'ya

¹²⁶ *The London Gazette*, 26 Mayıs 1673, Issue 785, s. 1.

¹²⁷ *The London Gazette*, 26 Kasım 1674, Issue 941, s. 1.

¹²⁸ *The London Gazette*, 14 Haziran 1675, Issue 998, s. 1.

¹²⁹ *The London Gazette*, 14 Nisan 1684, Issue 1921, s. 1; *The London Gazette*, 17 Temmuz 1684, Issue 1984, s. 1.

¹³⁰ *The London Gazette*, 18 Şubat 1685, Issue 2114, s. 1; *The London Gazette*, 8 Şubat 1685, Issue 2111 s. 1.

bırakmıştır. Nitekim bu tarihte Polonya Kralı adına bir elçi Safevi başkenti İsfahan'da bulunmaktaydı¹³¹.

1686 yılının 19 Temmuz'unda İsfahan kaynaklı bir habere göre İsfahan'da Polonya elçisi bir değil iki tanedir. Yanlarında ise üç tane de Avusturya elçisi bulunmaktadır. Bu elçilik heyetleri Safeviler'e Kutsal İttifak'ın yanında savaşa katılma teklifinde bulunmuşlardır. Karşılığında Safeviler'in, Osmanlılar'ın eline geçen İran mülkünü geri almalarına değil Osmanlı yönetimi ile barış yapmayacaklarına dair söz vermişlerdir. İsfahan'daki görüşmeler sırasında tercümanlığın ve elçilerin getirdiği mektupların tercümesinin kırk yıldır İsfahan'da yaşayan Raphael de Mons Capucan adlı bir rahip tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır¹³². Sonuçta bu elçiler İran Şahı ile görüşmemişlerdir. Şah bu elçilere savaşa girmeyeceğini belirtmiş ve Polonyalılara üç, Avusturyalılara iki ve Papa'ya da iki olmak üzere toplam yedi cevabi mektup vermişlerdir.

1.4.3. Safevi Devleti ile Papalık İlişkileri

Sekizinci yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan Papalık siyasi ve askeri alanda faaliyet gösteren bir devlet idi. Vatikan merkezli Papalık Devleti'nin Safeviler ile ilk teması 1501 yılında gerçekleşmiştir. Papalık Safevilere elçi gönderdiği gibi Safeviler de ilerleyen yıllarda Papalara elçi göndermişlerdir¹³³.

The London Gazette'de Papalığın Safevilerle temaslarından bahseden habere ilk defa 1668 yılı içerisinde rastlamaktayız. 21 Haziran Roma kaynaklı habere göre Papa Girit'teki Kandiye savunması için etrafındaki birkaç prens yönetimine ve Safevi Şahı'na elçileriyle mektuplar yolladı. İran'a yolladığı mektupları bizzat el yazısıyla yazmış olup Osmanlı Sultanı'na karşı savaşa katılma fırsatından yararlanmasını istedi¹³⁴. 22 Haziran 1673 tarihinde üç tane Dominikan Fry rahip Viyana'ya Şah'tan mektup getirmişlerdi. Bu kişiler aynı zamanda Papa'ya da mektuplar getirmiş olup mektupları burada Papa'nın adamına teslim etmişlerdir¹³⁵.

24 Ağustos 1677 tarihinde Venedik kaynaklı habere göre İran'dan yola çıkmış olan Peder Dominicani, Safevi Şahı ile Ermenistan Patriği'nden getirmiş olduğu

¹³¹ *The London Gazette*, 15 Mart 1685, Issue 2121 s. 2.

¹³² *The London Gazette*, 9 Mayıs 1687, Issue 2241, s. 1.

¹³³ Alihüseynov, a.g.t, s. 33, 91.

¹³⁴ *The London Gazette*, 9 Temmuz 1668, Issue 227, s. 1.

¹³⁵ *The London Gazette*, 30 Haziran 1673, Issue 795, s. 1.

mektupları Papa'ya teslim amacıyla buraya ulaşmıştır. Aynı yılın Ekim ayı içerisinde Şah'ın Papa'ya gönderdiği elçi olan Dominican rahibinin öldüğü bildirilmiştir¹³⁶.

London Gazette'de yayınlanan haberlerden Rusya, Avusturya ve Papalık dışında Safevilerin ilişki kurduğu devletler arasında Fransa ve İsveç'in de bulunduğu anlaşılmaktadır. Kasım 1714 yılında Versay kaynaklı habere göre İran'dan gelen elçiler Marsilya Limanına inmişlerdir. Marsilya'da kalacakları sürece bu elçilerle ilgilenme işiyle Kont D'Olonne görevlendirilmiştir¹³⁷. Bu elçilik heyetinin amacı ve faaliyetleri hakkında ise başkaca bir bilgi verilmemiştir. İsveç'in ise İran ile ekonomik olarak ilgilendiği ve İsveç ile İran arasında Moskova üzerinden bir ipek yolu kurmaya çalıştığı ve bu konuyla görevlendirdiği elçisinin 1684 yılından itibaren İsfahan'da olduğu gazetede yayınlanan haberden anlaşılmaktadır¹³⁸.

Safevi Devleti'nin yaklaşık yüz yıllık bir zaman diliminde The London Gazete'ye yansıyan dış ilişkilerinin temel olarak Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında geliştiği görülmektedir. Bu iki devletin dışında kalan Avrupa devletlerinden Polonya, Avusturya ve Papalık ile siyasi münasebetleri de gazetenin haberlerine yansımıştır.

İlginç bir şekilde İran'ın Orta Asya Türklüğü ile olan ilişkilerine dair ise sadece bir haber tespit edilebilmiştir. Bu konu hakkındaki haber 1669 yılının Ekim ayına ait olup İran Şahı'nın Özbek ve Kazaklar tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldığı bilgisini içeren haberdur¹³⁹. İran'ın komşusu olan bir diğer devlet Babürlüler ile münasebetleri de 1667 yılında gazetenin haberlerine yansımıştır. Bu habere göre Babürlüler, Safeviler'e savaş ilan etmiştir¹⁴⁰.

1.5. The London Gazette'de Safevi Devleti'nin Komşu Ülkeler İle Ticari İlişkileri

The London Gazette'de Safevi Devleti'nin siyasi tarihinin yanı sıra ekonomik hayatı hakkında da kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Safevi İran'ının özellikle Rusya ile canlı ekonomik ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. Rus coğrafyası ile İran coğrafyası arasındaki ticari ilişkilerin kökeninin İslamiyet'ten önceki yıllara kadar

¹³⁶ *The London Gazette*, 10 Eylül 1677, Issue 1233, s. 1; *The London Gazette*, 15 Kasım 1677, Issue 1252, s. 1.

¹³⁷ *The London Gazette*, 26 Ekim 1714, Issue 5272, s. 3.

¹³⁸ *The London Gazette*, 9 Mayıs 1687, Issue 2241, s. 1.

¹³⁹ *The London Gazette*, 27 Ocak 1669, Issue 439, s. 1.

¹⁴⁰ *The London Gazette*, 5 Mart 1667, Issue 241 s. 1.

uzandığı bilinmektedir. Bu ticari hatta Trans-Kafkasya ticaret hattı denilmiştir. Rusya’da arlığın, İnan’da Safevilerin egemen olmasıyla birlikte bu hat üzerinden ticari ilişkiler yeniden başlamıştır. Ticaretin ilk yıllarında Ruslar adına Tatarlar, İnanlılar tarafından ise Ermeniler iki devlet arasında ticarete aktif rol oynamışlardır. Rusların, Kazan ve Hacı Tarhan’ı (Astrahan) fethi ticaretin Volga nehri üzerinden yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu ticarete zamanla ipek en önemli ticari meta haline gelmiştir. İnanlıların ipeğine karşılık Ruslar tilki, sincap kürkü, bal mumu, deri, metal ürünleri satmışlar ve Şemahi, Tebriz, Erdebil, Kazvin gibi şehirlerde Rus tüccar kolonileri ortaya çıkmıştır¹⁴¹.

The London Gazette’de yer alan haberler de 1667 yılından önce İnanlı tüccarların Rusya’nın denetiminde olan Astrahan şehrinden Rusya içlerine uzanan bölgede ticaret yaptığını göstermektedir. Dönemin Rus hükümetinin merkantalist politikalar takip ederek bu tüccarların Astrahan şehrinden içerde bulunan bölgelerde ticaret yapmasını yasaklaması üzerine İnan Şahı da bu kararı protesto etmek için Moskova’ya bir elçi göndermiştir¹⁴². Bu gelen elçinin çabaları neticesinde İnanlı tüccarlara Moskova’da ticaret yapma ve mal satma ayrıcalığı verilmiştir¹⁴³. Bu ticaretin ana maddesinin ipek olduğu 27 Ocak 1669 tarihinde yayınlanan bir haberden anlaşılmaktadır. Bu habere göre ipek ticaretinin Osmanlı toprakları üzerinden gerçekleşmesinden rahatsız olan her iki ülke, ipek ticaretinin Osmanlı topraklarına uğramadan gerçekleştirilmesi konusunu müzakere etmişlerdir¹⁴⁴.

1669 yılından sonra Safevi Devleti ile Rus arlığı arasındaki ekonomik ilişkilere dair The London Gazette’de ilk haber elli yıllık bir aradan sonra 1722 yılında karşımıza çıkar. Bununla birlikte Rusya ile Safeviler arasındaki ilişkileri konu alan tetkik eserlere bakıldığında Safeviler ile Rus arlığı’nın 1673 yılında ticareti ilgilendiren bir anlaşma yaptıkları, İnan kökenli Ermeni tüccarların ticaretine sınırlamalar getirdikleri ve daha sonra da bu kısıtlamaları kaldırdıkları görülmektedir¹⁴⁵.

1722 yılında yayınlanan bir haberden anlaşılmaktadır ki Şemahi şehri İnan’la ticaret yapan Rus tüccarların ana yerleşim yeridir ve bu şehirde sadece bir seferde

¹⁴¹ Rudi Matthee, “Anti-Ottoman Politics and Transit Rights : The Seventeenth Century Trade in Silk Between Safavid Iran and Muscovy, *Cahiers du Monde Russe : Russie, Empire Russe, Union Soviétique, États Indépendants*, vol. 35, nr. 4, Octobre- Décembre 1994. s. 740-744.

¹⁴² *The London Gazette*, 27 Ocak 1667, Issue 230, s. 1.

¹⁴³ *The London Gazette*, 6 Şubat 1667, Issue 230, s. 1.

¹⁴⁴ *The London Gazette*, 27 Ocak 1669, Issue 439, s. 1.

¹⁴⁵ Matthee, “Anti Ottoman”, s. 753.

eşkiyalar tarafından yağmalan malların değeri yüz bin pound civarındadır¹⁴⁶. 1732 yılına ait bir diğer haber ise Rus tüccarların Şah Tahmasb zamanından beri Safevilere mal sattığını ve aynı zamanda bu ticaretin Hazar Denizi üzerinden gerçekleştiğini orta koymaktadır. Safevi ülkesinde 1720’li yıllardan sonra İran’da meydana gelen iç çatışmaların bu ticarete zarar verdiği ve geleceğin Nadir Şah’ı Tahmasb Kulu’nun ülkeyi kısmen düzene koyduktan sonra bu ticareti eski kurallar ve vergileri aynen muhafaza ederek canlandırmaya çalıştığı bilgisi haberin detaylarında aktarılmaktadır¹⁴⁷.

17. yüzyılda Hollanda’nın dünya ticaretindeki en önemli organizasyonlarından birisi de Dutch East Indies Şirketi’ydi. Bu şirketin merkezi ise günümüz Jakarta’sının orta kısımlarına karşılık gelen Batavia’ydı. The London Gazette’in 5 Mart 1667 tarihli nüshasından anlaşıldığına göre şirket İran’la ilişkilere büyük önem vermiş ve ticari ilişkileri olgunlaştırmak için Batavia’dan İran’a bir görevlendirme yapmıştı. Bu atanan kişinin ölümü üzerine yeni bir görevlendirme yapılamamıştı¹⁴⁸.

Gazetede yer alan haberlerden anlaşıldığına göre İran’ın ticari ilişkiler kurduğu Avrupa ülkeleri arasında Venedik, Polonya ve Fransa da bulunmaktadır. Bu ticaretin içeriği bilinmese de Venedik ile İran arasındaki ticarete aracılığı Ermeni kökenli tüccarların yaptığı anlaşılmaktadır¹⁴⁹. Polonya ile İran arasındaki ticaretin ise Rus toprakları üzerinden gerçekleştiği, Rus Çarlığı’nın toprakları üzerinden gerçekleşen bu ticarete getirdiği verginin düşürülmesi konusu Rus-Polonya ilişkilerinin meseleleri arasındadır¹⁵⁰.

The London Gazette’de yer alan kayıtlara göre Fransa’nın İran’dan büyük miktarda mücevherat satın aldığı ve bu ticarete aracılık yapan kişinin ise seyahatnamesiyle ünlü Sir Tavernier olduğu görülmektedir¹⁵¹. Fransa’nın İran ile ticareti geliştirmek için 85 top taşıyan 800 tonluk bir gemiyi inşa ettirdiği fakat geminin yolculuğunun başında battığı yine gazetenin haberleri arasındadır¹⁵². 1669 yılı itibarıyla Fransızların denizden Surat’a oradan da İran’a mal sattıkları iki ülke arasında bu şekilde bir ticaretin gerçekleştiği gazetede ki haberden anlaşılmaktadır¹⁵³.

¹⁴⁶ *The London Gazette*, 7 Nisan 1722, Issue 6049, s. 1.

¹⁴⁷ *The London Gazette*, 20 Ocak 1732, Issue 7163, s. 1.

¹⁴⁸ *The London Gazette*, 5 Mart 1667, Issue 241, s. 1.

¹⁴⁹ *The London Gazette*, 15 Ekim 1674, Issue 929, s.1; *The London Gazette*, 26 Kasım 1674, Issue 941, s. 1.

¹⁵⁰ *The London Gazette*, 30 Nisan 1668, Issue 257, s. 1.

¹⁵¹ *The London Gazette*, 30 Nisan 1668, Issue 303, s. 2.

¹⁵² *The London Gazette*, 24 Ocak 1668, Issue 438 s. 2.

¹⁵³ *The London Gazette*, 27 Ocak 1669, Issue 439 s. 1.

Avrupa devletlerinin Safeviler ile ticarete büyük önem verdiği ve bu ticareti geliştirmek için çeşitli projeler ortaya attığı hatta Safevi yönetimi ile bu konuda görüşmeler yaptığı görülmektedir. Örneğin 1685 ve 1686 yıllarında İsfahan'da bulunan ve aynı yıl ölen İsveç elçisi Safevi yönetimine İsveç'ten başlayan ve Rus arazisi arkasından da Hazar Denizi üzerinden İran'a ulaşan bir İpek Yolu kurmayı önermiştir. Safevi yönetimi bu projeyi gerçekçi bulmamış ve proje hayata geçirilememiştir¹⁵⁴. Bu projenin 1692 yılında bu kez Julfa Ermenileri tarafından hayata geçirilmeye çalışıldığı ve Ermeni tüccarların İsveç hükümeti ile bu konuda temaslar kurduğu görülmektedir. Bu temasların neticesinde İsveç hükümeti Philip de Zagly başkanlığında yeni bir elçilik heyeti İran'a gönderilmiştir¹⁵⁵. Prusya Krallığı'nın ise Prusya arazisinde kehribar bulunmadığı için İran'dan kehribar alımı ile ilgilendiği, Şah'ın da bu proje onay verdiği anlaşılmaktadır¹⁵⁶.

En dikkat çekici projelerden biri yine Dutch East Indies Şirketi'ne aittir. Bu projeye göre Moskova arkasından Volga nehri boyunca inilecek ve son olarak Hazar Denizi üzerinden İran'la bağlantı kurulacaktı. Bu projenin ilk 1635 yılında Holstein'li Frederick tarafından hayata geçirilmeye çalışıldığı fakat gemisinin Hazar Denizi'nde batması üzerine rafa kaldırıldığı anlaşılmaktadır. 1668 yılında proje bu kez Kaptan David Butler ve on iki deneyimli arkadaşı tarafından hayata geçirilmeye çalışılmıştır¹⁵⁷.

Gazetenin Halep'teki bir kaynağından gelen mektupta ise İngiltere'nin Bombay adasına yerleşmesi gerektiği ifade edildikten sonra bunun İran Körfezine kadar İngiliz etkinliğini arttıracacağı yazılmıştır¹⁵⁸. İngiltere'ye İran ve Çin gibi ülkelerden yapılan ithalatın önüne geçmeye ve İngiliz hükümetinin 1700'lü yılların başından itibaren bu ticareti yasaklamaya ya da yüksek gümrükle azaltmaya çalıştığı da görülmektedir¹⁵⁹. İthalatı yasaklanan malların genelde ipek dokuması ürünler olduğu bunun yanı sıra İran halılarının ve bitkisel ürünlerinin de İngiltere'de satıldığı bu yasaklama haberinden anlaşılmaktadır¹⁶⁰.

¹⁵⁴ *The London Gazette*, 9 Mayıs 1687, Issue 2241, s. 1.

¹⁵⁵ Matthee, "Anti Ottoman", s. 754.

¹⁵⁶ *The London Gazette*, 8 Ağustos 1681, Issue 1641, s. 1.

¹⁵⁷ *The London Gazette*, 14 Eylül 1668, Issue 1296, s. 2.

¹⁵⁸ *The London Gazette*, 17 Şubat 1672, Issue 757, s. 1.

¹⁵⁹ *The London Gazette*, 24 Kasım 1716, Issue 5489, s. 2; *The London Gazette*, 4 Aralık 1716, Issue 5492, s.2; 12 Ocak 1723 Issue 6129, s.2; 20 Ağustos 1723 Issue 6192, s. 4; 27 Ağustos 1723 Issue 6194, s. 3 vb.

¹⁶⁰ *The London Gazette*, 6 Aralık 1683 Issue 1884, s.2; *The London Gazette*, 24 Kasım 1716, Issue 5489, s.2; *The London Gazette*, 4 Aralık 1716, Issue 5492, s.2.

Avrupa ülkeleri dışında Safevilerin komşuları ile olan ticari ilişkilerine dair gazetede haberler neredeyse yok denecek kadar azdır. Gazetede 3 Aralık 1685 tarihinde yayınlanan bir haber Osmanlı idaresindeki Mısır ile İran arasında zengin bir kervan ticareti olduğunu ortaya koymaktadır¹⁶¹. 1687 yılında yayınlanan bir diğer haber ise İranlı tüccarların Bengal Körfezi'ne kadar olan bölgede ticaret yatıkları hatta Bengal üzerinden İngiltere'ye bile uzanan ticari faaliyetleri olduğu anlaşılmaktadır¹⁶².

1.6. The London Gazette'de İran'la İlgili Reklamı Yapılan Kitaplar

The London Gazette'de Safevi dönemi İran'ı hakkında bazı kitapların reklamının yapıldığı görülmektedir. Bunların üç tanesi seyahatname iken bir tanesi ise tarih kitabıdır. Bunlardan Safevi dönemi İran'ı hakkında bilgi içeren seyahatnameler İngiliz John Struys ile Fransız Mösyö Thevenot ve Sir (metinde John şeklinde yazılmıştır) Jean Chardin'e aittirler. Mösyö Thevenot'un seyahatnamesinin üç bölümden oluştuğu ilk bölümün Türkiye, ikinci bölümün İran üçüncü bölümün ise Doğu Hindistan hakkında olduğu gazetenin kitabın reklamını yaparken verdiği bilgiler arasındadır¹⁶³.

Reklamlarda seyahatnamesinin tanıtımı yapılan Jean Chardin 1643 yılında Paris'te dünyaya gelmiştir. 1664 yılında ilk defa elmas ticareti için Asya yolculuğuna çıkmış ve 1666 yılı başlarında Kazvin şehrine gelmiştir. 1670 yılında Paris'e dönmüş bulunan Chardin, 1671 yılında III. Süleyman'ın tahta çıkışı hakkında bilgiler veren bir eser yayınlamıştır. 1671 yılında ikinci doğu seyahatine çıkmıştır. İzmir, İstanbul ve Gürcistan üzerinden gerçekleşen yolculuğunun sonunda 24 Haziran 1683'te İsfahan'a ulaşmıştır. Fransız ticaretini geliştirmek için yola çıkan Jean Chardin bu seyahatin sonunda Fransa yerine İngiltere'ye dönmüştür. Protestanlara Fransa'da uygulanan baskılardan dolayı bu kararı alan Chardin, 17 Mart 1681'de II. Charles tarafından asil ilan edilmiştir. Chardin 26 Ocak 1713'te Londra'da vefat etmiştir¹⁶⁴. Eserin gazete yapılan reklamında yazarın Safevi hükümdarı III. Süleyman'ın taç giyme törenine katıldığı özellikle belirtilmiştir. Fransızca ve İngilizce olarak basılan bu eserin sadece

¹⁶¹ *The London Gazette*, 3 Aralık 1685, Issue 5489, s. 1.

¹⁶² *The London Gazette*, 16 Mayıs 1687, Issue 2243, s. 1.

¹⁶³ *The London Gazette*, 16 Haziran 1687, Issue 2252, s. 4; *The London Gazette*, 14 Kasım 1687, Issue 2295, s.2.

¹⁶⁴ Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan ve İran 1671-1673*, ed. Stefan Yerasimos, Çev. Ayşe Meral, İstanbul 2014, s. 7-25; Jean Chardin'in hayatı ve eserinin geniş bir özeti için bkz, Vakıf Aslanov, "Jean Chardin ve Seyahatnamesi", Çev. Muhammed Kemaloğlu-Aran Erdebili, *Doğu Araştırmaları*, S. 15, 2016/1, s. 75-150.

Moses Pitt tarafından satıldığı reklamda verilen bilgiler arasındadır¹⁶⁵. John Struys'un seyahatnamesinin ise İtalya, Rusya, Tataristan, Akdeniz çevresi, Doğu Hindistan, Japonya ve İran'ı kapsadığı belirtilmiştir. Reklamda ayrıca eserin resimler içerdiği bilgisi de mevcuttur¹⁶⁶.

Gazetede reklamı yapılan ve İran'dan bahsedilen tarih kitabı ise Mr. Salmon'a aittir. Eserin adı *Modern History: Or The Present Sate of All Nations*'dir. Eserin üçüncü cildi Safeviler hakkındadır. Eserin İran'daki adalet sistemi, cezalar, kanunlar, Şah'ın eşleri, cariyeleri, hadımları, İran'ın askeri gücü, ülkenin gelirleri ve komşuları hakkında bilgi verdiği gazetede yer alan reklamda belirtilen hususlardandır¹⁶⁷.

Gazetede reklamı yapılan bu eser Thomas Salmon tarafından kaleme alınan bir dünya tarihidir. Üç ciltten oluşan eserin İran'la ilgili kısmı birinci ciltte sayfa 305 ile 382. sayfalarda yer almaktadır. Yazar İran'la komşu ülkeler ve İran'daki şehirler ve bölgeler hakkında bilgi vererek eserine başlar. Daha sonra İran'daki ticari hayat ve kervansarayları tanıtır. Yazar İran'da yaşayan Hıristiyanların durumu, İranlılar hakkında Avrupa'da egemen olan görüşleri kendi bakış açısıyla değerlendirir. Siyasi tarih açısından bakıldığında ise yazarın Şah Hüseyin döneminde Safevilerin yaşadığı iç sıkıntılardan başlayarak, Afgan istilası ve Nadir Şah'ın İran'da hakimiyeti ele geçirme sürecini anlattığı görülmektedir. Gravür ve haritalar da içeren eserin Safevi dönemi İran'ı için oldukça önemli bir kaynak olduğu anlaşılmaktadır. Bunların dışında eserde, gazetede zikredilen hususlara da değinilmektedir¹⁶⁸.

1.7. The London Gazette'de Safevi Devleti'nin Çöküşü

Safevi Devleti 18. yüzyılın başından itibaren çöküş sürecine girmiştir. Bu çöküş sürecinin başlıca sebepleri; iç karışıklıklar ve ülke dışından İran'a gerçekleşen müdahalelerdir. 1698 yılında ülkenin doğusunda bulunan Belucilerin ayaklanması ile Şah Hüseyin'in kardeşi Abbas Mirza'nın isyanı ve 1709 yılından itibaren Gılcay Afganlılarının ülkeye olan müdahaleleri bunların başlıcalarıdır¹⁶⁹.

1722 yılına gelindiğinde Safevi İran'ı tam bir karışıklık içindedir. The London Gazette göre İran'da devam etmekte olan isyanlar Safevi Devleti'nin bütünlüğünü

¹⁶⁵ *The London Gazette*, 2 Ağustos 1686, Issue 2161, s. 2; *The London Gazette*, 5 Ağustos 1686, Issue 2162, s. 2.

¹⁶⁶ *The London Gazette*, 2 Haziran 1684, Issue 1935, s. 2.

¹⁶⁷ *The London Gazette*, 4 Ocak 1725, Issue 6460, s. 1.

¹⁶⁸ Thomas Salmon, *Modern History: Or The Present State of All Nations*, London 1744.

¹⁶⁹ Gündüz, "Safeviler", s.454-455; Aktepe, a.g.e, s. 9-12; Külbilge, a.g.t, I. Bölüm.

tehlikeye düşürecek seviyeye gelmiştir. Mayıs 1722'de İran'da adı belirtilmeyen bir asi, Şemahi şehrini yağmalamış ve isyanına devam etmektedir. Aynı sırada Meşhed İmamı tarafından liderliği yapılan bir diğer isyan daha patlak vermiştir. Bu isyancılar ülkenin güneydoğu eyaletlerini kontrol altına almışlar ve Hürmüz kıyısının körfezinde bulunan Bender Abbas şehrine doğru ilerlemeye başlamışlardır¹⁷⁰.

Gazetenin haberine göre en tehlikeli isyan ise Mir Veyis'in (Mir Mahmut) liderliğini yaptığı ayaklanmadır. Babasının Kandahar hükümdarı olması sebebiyle kendisine Kandahar Prensi denilmekte olup yönetim alanını genişletmeyi amaçlamıştır. Bunun için İran'ın en iyi ipeklerinin üretildiği Şirvan eyaletine saldırmıştır. Burayı ve çevresinde bulunan yerleri yağmalayan Mir Veyis (Mir Mahmut) başkent İsfahan'a yönelmiştir. Bu beklenmedik durum karşısında Şah Hüseyin, Mir Veyis (Mir Mahmut) karşısında fazla tutunamayacağını düşünüp maiyeti ile birlikte İsfahan'dan ayrılmıştır. İsfahan'ı ele geçiren Kandahar Prensi buranın yağmalanmasına izin vermiştir. Şia mezhebinden olanların vergilerini artırmakla kalmayıp Frenk tüccarlarından da ödemesi geri yapılacak diye yüklü miktarlarda para toplamıştır. Haberde bunun yanı sıra Mir Veyis'in (Mir Mahmut) Sünniliğine vurgu yapılmakta olup İranlıların çoğunluğunun ise Ali mezhebine mensup Heretik olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu bağlamda gittiği her yerde Şahlık iddiasının bulunmadığını vurgulayan Mir Veyis (Mir Mahmut) Şah'ı Sünni mezhebine davet etmekte, kabul ettiği takdirde silahları bırakıp O'na itaat edeceğini bildirmektedir. Sadece gerçek mezhep olarak düşündüğü Sünniliği yayma dışında amacı olmadığını savunan Mir Veyis'e (Mir Mahmut) imparatorluğun her yerinden insanlar katılmıştır¹⁷¹.

Aynı yılın Haziran ayı içerisinde İran'ın değişik bölgelerinden gelen haberciler İstanbul'a ulaşmışlardır. Bu habercilerin bildirdiğine göre İran'da iki asi lider önderliğinde başkaldırı vuku bulmuştur. Bunların isimleri Şeyh Mahmut ile Mir Veyis (Mir Mahmut) olarak zikredilmiştir. Mir Veyis, Kandahar'dan başkent İsfahan'a kadar olan yerleri ele geçirip yağmalamıştır. İran Şahı beraberinde çok az kişiyle kaçmayı başarmıştır. Mir Veyis'in Babürler tarafından desteklenen büyük bir ordusu mevcuttur. Ordusunun büyük bölümünü şehri yağmalamak amacıyla katılan gönüllüler oluşturmaktadır. Şeyh Mahmut ise Dağıstan'ı ele geçirip daha ileri bölgelere askeri

¹⁷⁰ *The London Gazette*, 26 Mart 1722, Issue 6072, s. 2.

¹⁷¹ *The London Gazette*, 26 Mart 1722, Issue 6072, s. 2.

harekatlar düzenlemekteydi¹⁷². Gazetede ki bu haber Şeyh Mahmut ile Mir Veyis'in açık bir şekilde karıştırıldığını düşündürmektedir.

28 Haziran'da İstanbul kaynaklı gelen bir habere göre İran'daki isyancıların durumu Bab-ı Ali tarafından endişe ile takip ediliyordu¹⁷³. İran'dan gelen son haberlere göre isyancılar İsfahan'ı birkaç aydır kuşatma altında tutmuşlardır. Burada iâşesinin tükenip teslim olmalarını beklemişlerdir. Aynı haber kaynağı Şah'ın oğlu Tahmasb'ın isyancılara karşı koyacak yeterli askeri gücün olmadığını bu yüzden Şah'ı da yanlarına alarak geri çekildiklerini bildirmiştir¹⁷⁴.

Haberin doğruluğundan emin olunmamakla birlikte İstanbul'dan 5 Ocak tarihli gelen mektuplara göre isyancıların İsfahan'ı ele geçiremeyip Kasım ayının sonuna doğru dağılmaya başladıkları bildirilmiştir. Yine Ocak ayı içerisinde Van Paşası'ndan İstanbul'a bir kurye gönderilmiş olup isyancıların Safevi hanedan üyelerini ve üst düzey devlet görevlilerini ele geçirerek öldürdükleri haberleri bildirilmiştir. İsyancıların lideri kendisini Şah Muhammed adıyla yeni hükümdar ilan edip devlet kademelerine atamalar yapmıştır. Mir Veyis (Mir Mahmut) ile görüştüğü iddiasıyla görevinden alınan daha önceki baş vezir İtamüddeve'yi (?) yeniden kendisine baş vezir tayin etmiştir. Şah'ın Kazvin'deki naibi olarak bulunan oğlu İsfahan'daki katliamdan haberdar olunca kendisini burada Şah ilan etmişse de bu ünvanını destekleyecek güçlü bir orduya sahip değildi. Tüm bu gelişmelerin doğru olduğu düşünölmekle birlikte gazetenin bu haberleri İstanbul'dan haberin yayınlandığı tarih itibari ile teyit edemediği anlaşılmaktadır¹⁷⁵.

12 Ocak tarihli ve İstanbul'dan gelen mektuplara göre Van Paşası'nın İran ile ilgili bildirdiği hadiseler Bağdat Paşası tarafından da doğrulanmaktadır. Şah ve hanedanın ölümüne dair şüpheler devam etmesine rağmen kesin olan Mir Veyis'in (Mir Mahmut) kendisini İsfahan'da Şah ilan etmesidir. Üstelik Bab-ı Ali, Mir Veyis'in (Mir Mahmut) Osmanlı Devleti'ne elçi göndererek iki devlet arasındaki barışı temin etmeyi amaçladığını haber almıştır¹⁷⁶.

20 Şubat tarihli İstanbul'dan gelen haberlere göre Bağdat Valisi'nin İran'daki devrim hakkında Bab-ı Ali'ye gönderdiği ayrıntılı bilgiler şöyledir: İsyancıların kuşatması sonucu İsfahan'da açık baş gösterince Şah, önde gelen devlet adamlarının

¹⁷² *The London Gazette*, 19 Haziran 1722, Issue 6070, s. 1- 2.

¹⁷³ *The London Gazette*, 14 Ağustos 1722, Issue 6086, s. 1.

¹⁷⁴ *The London Gazette*, 1 Aralık 1722, Issue 6117, s. 1.

¹⁷⁵ *The London Gazette*, 19 Şubat 1723, Issue 6140 s. 1.

¹⁷⁶ *The London Gazette*, 23 Şubat 1723, Issue 6141, s. 1.

ve halkın baskılarına dayanamayıp geri adım atmak zorunda kalmıştır. Karşılıklı gönderilen elçilerle barış anlaşması imzalanmış, Mir Veyis (Mir Mahmut) Şah ilan edilirken bunun karşılığında devrik hükümdarın canına dokunulmayacağı kararlaştırılmıştır. Şah, Mir Veyis'i şehrin dışında karşılayıp O'nun adına büyük bir ziyafet vermiştir. Halkın huzurunda Mir Veyis'i fatih yapan Tanrı'nın iradesine boyun eğiyorum açıklamasını yapan Şah, Bağdat Valisi'nin bildirdiğine göre kalan zamanlarını bir kraliyet sarayında oda hapsine maruz kalmasa da sıkı denetim altında geçirmiştir. Böylece Mir Veyis Şah Mahmut adıyla hükümdarlığı devralıp yetkilerini herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan uygulamaya geçirmiştir. İsfahan'da bunlar olurken Kazvin'de asker toplayıp taht iddiasında bulunan devrik Şah'ın oğlu hakkında herhangi bir haber yoktur. Bu arada Bağdat Valisi Mir Veyis'i kolayca tahtından alaşağı edeceğini düşünerek bu konuda Bab-ı Ali'ye danışmıştır. Bab-ı Ali'nin bu teklife nasıl cevap verdiği bilinmemektedir. Dağıstan Eyaleti'nin yanı sıra Tebriz, Tiflis ve Büyük Ermenistan'ı oluşturan bölgelerin yöneticileri Osmanlı Devleti'nin himayesine girmek istemişler ki bu teklif Bab-ı Ali tarafından kabul görmüştür. Rus cephesinde ise Çar Petro Derbent'te bir garnizon bırakıp, Tarku yakınlarında yeni bir kale inşa ettirmiştir. Bab-ı Ali bu gelişmeler hakkında Çar'a gönderdiği Kapıcıbaşı'nın hızla geri dönmesini beklemekteydi¹⁷⁷.

Viyana merkezli Habsburg hükümetine İstanbul'daki temsilcilerinin 24 Martta gönderdikleri mektuplara göre İran toprakları iki müslüman prens olan Mir Veyis ile Davud arasında paylaşılmıştır. Osmanlı hükümeti bu iki isyancının arasında seçim yapmayı ikisini de tanımıştır. Dağıstan ve havalisinin Davud'a ait olduğunu gönderdikleri sancak ve tabl ile onaylamışlardır. Bu gelişmeler olurken Mir Veyis'in (Mir Mahmut) gönderdiği elçiler İstanbul'da beklenmektedir. Bu elçilerin İstanbul'dan istekleri İsfahan ve çevresinin Mir Veyis'e (Mir Mahmut) aidiyetinin kabulüdür. Osmanlı yetkilileri bu konuları divanda konuşmuşlar, her iki prens de sünni olduğu için onları tanıma kararı almışlardır. Böylece bu iki prens Osmanlı hakimiyetini tanıdıkları için kontrolleri altındaki bölgelerin de Osmanlı topraklarına katıldığı düşünülmüştür¹⁷⁸.

1724 yılının Mayıs ayı içerisinde İstanbul'dan Viyana'ya gelen mektuplara göre Mir Veyis, İran Şahı olan II. Tahmasb'a karşı Hindistan'da hüküm sürmekte olan Babürlüler ile anlaşmıştır. Bu sırada Osmanlı kuvvetleri de İran topraklarında başarı

¹⁷⁷ *The London Gazette*, 23 Mart 1723, Issue 6149, s. 1.

¹⁷⁸ *The London Gazette*, 2 Nisan 1723, Issue 6152, s. 1.

ile ilerlemektedir. Yine bu habere göre Mir Veyis (Mir Mahmut), Şiraz kasabasını ele geçirip Şiraz bölgesini kontrol altına almıştır. Bundan sonra Osmanlı kontrolündeki Basra'ya kadar ilerlemiştir. Bölgedeki Osmanlı yöneticileri olası bir saldırıya karşı Basra bölgesindeki kuvvetleri takviye etmişlerdir¹⁷⁹.

1728 yılının Ağustos ayı içerisinde İstanbul'dan Viyana'ya gelen mektuplara göre Bab-ı Ali ile İran'da etkili olan Asi Eşref arasında anlaşma yapılmıştır. Uygulanmaya daha sonra geçirilen bu anlaşmanın iki maddesi yani Eşref'in ele geçirdiği Osmanlı askeri mühimmatın teslimi ile antik Suza şehrinin (Huveyze) Türklere iadesi gerçekleştirilmiştir. Bağdat Paşası anlaşma gereği Huveyze şehrini teslim almak için kuvvetleriyle ilerlerken şehrin valisi, Han Eşref'in tüm uyarılarına rağmen Osmanlı'ya direnmiştir. Buna karşın barış anlaşması zarar görmemiş Eşref batıdan kendisini rahatsız edebilecek durumun önüne geçmiştir. Yine gelen haberlere göre Eşref'in durumu belirsizliğini korumakta; İran halkının nefretini üzerine çektiği, kendi memleketi olan Kandahar'da O'na olan desteğin azaldığı belirtilmiştir. Mir Veyis'in kardeşi Kandahar'ı ele geçirip Eşref'e gelebilecek tüm yardımları kesmiştir. İran'da bu gelişmelerin yanı sıra Şah II. Tahmasb kendisini toparlayarak Eşref'e karşı harekete geçebilecek güce ulaşmıştır. Buna ilaveten Şah II. Tahmasb konumunu sağlamlaştırmak için İstanbul ve Moskova'ya elçi göndermiştir¹⁸⁰.

1731 yılının Aralık ayının başlarında İran'daki Rus generallerden M. Levashev'in Petersburg'a gönderdiği haberler gazetenin Petersburg kaynakları tarafından elde edilmiş ve İngiltere'ye bildirilmiştir. Bu bilgilere göre İsfahan'da bulunan Safevi generallerinden Tahmasb Kulu Han zevk ve sefa düşkünlüğüne tanık olduğu Şah II. Tahmasb'a karşı harekete geçmiştir. Şah'a kötü bir yönetici olduğunu söyleyerek hareket özgürlüğünü kısıtlayıp sonrasında Meşhed'de hapsedirmiştir. İdareyi tamamen kontrol altına aldıktan sonra II. Tahmasb'ın beşikteki oğlu III. Abbas'ı Şah ilan etmiştir. Kılıç kuşanma töreninden sonra Şah'ı beraberinde Kazvin götürmüştür¹⁸¹.

¹⁷⁹ *The London Gazette*, 2 Haziran 1724, Issue 6274, s. 1.

¹⁸⁰ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1728, Issue 6701, s. 1.

¹⁸¹ *The London Gazette*, 2 Ocak 1732, Issue 7158, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM: THE LONDON GAZETTE'DE NADİR ŞAH VE DÖNEMİ

2.1 Nadir Şah'ın Hayatına Kısa Bir Bakış

1736-1747 yılları arasında İran hükümdarı olan Nadir Şah 1688 yılında Horasan'da doğmuştur. Gerçek adı Nadr (Nezr) Kulu'dur. Horasan'ın kuzeyinde yaşayan Afşar kabilesinin Kırklı obasına mensuptur. Safevi hükümdarı II. Tahmasb'ın hizmetine girince Tahmasb Kulu Han ünvanını almış tahta çıkınca ise Nadir Şah olarak anılmıştır¹⁸². Babasını çocuk yaşta kaybeden Nadir Bey hayatının bu evresinde Nisa'daki Türkmenler, Habuşan'da bulunan Çemişgezek Kürtleri, Merv havalisinde Özbek ve Moğollar ile gerçekleşen çatışmalarda kendini göstermiştir¹⁸³.

Dört yıl kadar esaret hayatı da yaşayan Nadir, Avşar Türklerinden Ebiverd hakimi Köse Ahmetlü Baba Ali Bey'in hizmetine girmiş, kısa zamanda binbaşısı olarak muhafız komutanı olmuştur. Baba Ali Bey'in kızıyla evlenen Nadir Kulu Onun 1723 yılındaki ölümünden sonra yerini almıştır. Gılcayların İran'ı istilasıyla birlikte bütün ülke büyük bir karışıklık içinde kalmıştır. Bu ortamdan faydalanan Nadir Kulu Kelat kalesini ele geçirmiştir. Burayı tahkim ederek Nadir Kul, Özbekler, Türkmen ve Moğollar ile mücadelelerine devam etmiştir. Sistanlı Melik Mahmut ile Çemişgezek Kürtlerinin mücadelesinde Kürtlerin yanında yer alan Nadir Kulu Melik Mahmut'u yenilgiye uğratmıştır. Bu zaferden sonra Çemişgezek Kürtleri de Nadir Kul'ya tabi olmuşlardır.¹⁸⁴

İlerleyen süreçte Ebiverd, Keyan bölgelerini kontrolü altına alan Nadir Kulu, Kara Han'ı yenilgiye uğrattı. Nisa Türkmenlerini kontrolü altına aldı. İttifakların hızla değiştiği bu günlerde Nadir Kulu yenilgiler yaşamasına rağmen ayakta kalmayı başardı. Neticede Ebiverd, Nisa, Kübkan, Zağçen, Kuzgan ve Yeni Kale Nadir Kulu'nun kontrolü altına girdi. Böylece Nadir Kulu Horasan havalisinin en kudretli beylerinden birine dönüştü¹⁸⁵.

Bir yandan Afgan bir yandan da Osmanlı ilerlemesi nedeniyle II. Tahmasb Feth Ali Han ile birlikte Esterebad'a çekildi. Burada ilk olarak Sistan hakimi Melik Mahmut ile mücadeleye karar verdi. Bu aşamada Nadir Kulu II. Tahmasb'ın hizmetine girdi. Feth Ali Han'ın bertaraf edilmesiyle Nadir Kulu Şah'ın korucubası oldu.

¹⁸² Azmi Özcan, "Nadir Şah", *TDVİA*, C. 32, s.276-277.

¹⁸³ V. Minorkoy, "Nadir", *MEB İA*, C. 9, s. 21.

¹⁸⁴ Abdurrahman Ateş, *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Ankara 2012, s. 105-109.

¹⁸⁵ A. Ateş, a.g.e, s. 109-111.

Meşhed'in ele geçirilmesiyle burası Nadir Kuli'nin merkezi haline geldi. Nadir Kuli ile Şah Tahmasb arasında ilk ayrılık İran'ı istila eden farklı güçlere karşı mücadele planında baş göstermiştir. Nadir Kuli, Herat Abdalileri ile, Şah ise Gılzaylar ile mücadeleye öncelik tanımak istemektedir. Nadir Kuli 1727 yılında Abdaliler'i, 1730 yılında Gılzayları yenilgiye uğrattı. Patrona Halil İsyanı'nın patlak vermesinden faydalanarak Osmanlılara karşı mücadeleye başladı. Hemedan, Tebriz dahil olmak üzere Irak-ı Acem ve Azerbaycan'da birçok bölgeyi Osmanlılardan geri aldı¹⁸⁶.

II. Tahmasb'ın Osmanlı Devleti'nin şark seraskeri Ahmet Paşa'ya yenilmesi ve 1732 yılında iki devlet arasında yapılan anlaşma ile Gence, Tiflis, Revan, Şirvan ve Dağıstan'ı Osmanlılara bırakması Nadir Kuli tarafından kabul görmedi. II. Tahmasb'ı tahttan indirdi yerine Tahmasb'ın henüz bir bebek olan oğlu III. Abbas'ı 7 Temmuz 1732'de tahta çıkardı. Vekilüd-devle namıyla iktidarı tamamen ele geçirdi¹⁸⁷.

İran'da iktidarı bu şekilde tamamen eline geçiren Nadir Kuli, 1732 yılından itibaren Osmanlılar ile şiddetli bir mücadeleye başladı. 19 Temmuz 1733'te Topal Osman Paşa'ya Dücum'da yenilmesine rağmen kısa bir süre sonra Kerkük önlerinde Osman Paşa'yı yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra Osmanlılar ile barış görüşmelerine başladı. Bu sırada patlak veren Mahmut Han-ı Beluç isyanını bastırdı. 1734 yılında Kafkaslara karşı sefer düzenledi. 1735 yılının Haziran ayında Arpaçay muharebesinde Osmanlıları yenilgiye uğrattı. Gence, Tiflis ve Revan'ı ele geçirdi¹⁸⁸. 1736 yılında Mugan bozkırına İran'ın önde gelenleri ve eyalet valilerini toplayarak büyük bir kurultay düzenledi. Kendisini Şah ilan ederek İran'ın yeni hükümdarı oldu¹⁸⁹.

1737 yılında Kandahar seferini düzenleyip, şehri 23 Mart 1738'de ele geçirdi. Bundan sonra devlet hazinesini güçlendirme amacıyla Hindistan Seferi'ne başladı. 30 Haziran 1738'de Kabil'i ele geçirdi. Delhi'ye kadar ilerledi. 1739 yılına kadar bu seferine devam eden Nadir Şah Babürlüleri yenilgiye uğrattı. Seferden çok büyük ganimet elde etti. Kabil'e döndükten sonra yeniden Hindistan'da karışıklıklardan faydalanmak amacıyla bu kez de Sind bölgesine sefer düzenledi. 1740 yılında Türkistan seferine başladı, Buhara ve Hive hanlarını yenilgiye uğrattı. 1741 yılında Dağıstan ve Gürcistan üzerine yürüdü. 1742 yılının sonlarından itibaren Osmanlılar ile yeniden mücadeleye başladı. Bu mücadele 1746 Kerden Antlaşması'na kadar devam

¹⁸⁶ Özcan, a.g.m, s. 276; Minorsky, a.g.m, s. 22-23; Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s. 142-145.

¹⁸⁷ Özcan, a.g.m, s. 276; Minorsky, a.g.m, s.23.

¹⁸⁸ Minorsky, a.g.m, s.23-24.

¹⁸⁹ Ateş, a.g.e, s. 183-188.

etti. Onun halktan talep ettiği ağır vergiler, gittikçe şiddetini artıran baskısı ve kan dökücülüğü genel bir huzursuzluğa neden oldu. Sistan’da büyük bir isyan patlak verdi. 20 Haziran 1747 tarihinde çadırında Afgan ve Afşar reisleri tarafından öldürüldü¹⁹⁰.

2.2. The London Gazette’de Nadir Şah’ın İran’da Kontrolü Ele Geçirmesi

1725 yılında Safevi Şahı II. Tahmasb’ın dikkatini çeken ve devlet hizmetine giren Nadir giderek etkinliği artan bir devlet adamı haline gelmiştir. 1732 Osmanlı-Safevi anlaşmasından memnun kalmayarak II.Tahmasb’ı tahtan indirip vekilüd-devle sıfatıyla yönetime hakim oldu¹⁹¹. Dönemin ana kaynaklarından Anonim Kronolojiye göre 1728 yılında Nadir Kuli vekiüd-devle olurken şöyle söylemiştir, “ *...devlet işlerinde bana tam salahiyyet verecek ve sen yalnız tahtını şerefle işgal edip harb işlerine hiç karışmacak, herşeyi bana bırakacaksın...*”¹⁹².

Nadir Kuli’nin İran yönetiminde yükseliş süreci The London Gazette’de yer almıştır. 1732 yılının Ocak ayında yayınlanan Saint Petersburg kaynaklı bu habere göre Rusya’nın İran’daki generali M. Levanshew casusları vasıtasıyla elde ettiği ilgi çekici haberleri Rusya’ya bildirmiş. Bu haberlere göre Şah’ın damadı ve komutanı Tahmasb Kuli Han’ın Isfahan’da Şah Tahmasb’ı zevk ü sefa dolu sorumsuz bir hayat içinde olduğunu görüp bundan çok rahatsız olmuştur. Bu hareket tarzının bir hükümdara yakışmadığını söyleyerek Şah’ı uyarmıştır. Şah bu duruma çok kızarak Tahmas Kuli Han’ı, başını kaybedeceksin diyerek tehdit etmiştir. Nadir Kuli, Şah’ın bu sözleri söylemesinden sonra Şah Tahmasb’ı tutuklatarak Meşhed şehrine göndermiştir. Şah’ın dört aylık küçük oğlunu da beraberinde Kazvin’e götürmüştür¹⁹³. Anonim Kronoloji’ye göre ise Nadir Kuli’yı Şah Tahmasb’ı devirmeye götüren sebep Osmanlılara yenilmesidir. Şah Tahmasb, yakın çevresinin Nadir Kuli’nin büyük bir kuvvetle yaklaştığı ve niyetinin Şah’ı hapsedip iktidarı ele geçirmeye geldiği yönündeki uyarılarını dikkate almamış ve sonunda tahttan indirilmiştir¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Özcan, a.g.m, s. 276-277.; Minorsky, a.g.m, s.23-29

¹⁹¹ Aydoğmuşoğlu, a.g.e, s. 142-148.

¹⁹² *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros Di Sarkis Gilanentz’in Kronolijisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji*, Tercüme Eden ve Yayına Haz. Hrand. D. Andreasyan, İstanbul 1974, s. 105-106; Bazı kaynaklarda bu kurultayın Mugan ovasında gerçekleştiği yazılmaktadır, Ateş, a.g.e, s. 74.

¹⁹³ *The London Gazette*, 2 Ocak 1732, Issue 7158, s. 1.

¹⁹⁴ *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s.86-89.

1734 yılına gelindiğinde Nadir Kulu, Şah Tahmasb'ı Meşhed şehrinden küçük oğlunun bulunduğu Kazvin'e getirtmiştir. Bunu yapmasının sebebi ise İran halkını tahtı gasb etmek niyetinin olmadığına inandırmaktır. Yaşlı Şah'ın Kazvin'de büyük bir saygı gördüğü S. Petersburg kaynaklı bu haberden anlaşılmaktadır¹⁹⁵.

Nadir Kulu 1736 yılının başında İran'da iktidarı tamamen ele geçirmiştir. Osmanlılara ve Ruslara karşı kazandığı zaferlerin ve ordunun kendisine olan desteğin farkında olan Nadir Kulu İran'ın ileri gelenlerini Damgan'da toplayarak büyük bir kurultay düzenlemiştir. Bu kurultayda Osmanlılara ve Ruslara karşı başarılarını anlattıktan sonra İran tahtı için bir Şah belirlemek gerektiğini ifade etmiştir. Tahmasb'ın başa geçmesi uygundur diyenleri öldürtmüştür. İran ekabiri çaresiz bir şekilde Nadir Kulu'nun Şah olarak tahta çıkışını onaylamıştır¹⁹⁶.

Nadir Şah'ın İran'da kontrolü ele geçişi ve Şah ünvanını kullanmaya başlaması hakkındaki bu gelişmeler Rus hükümetine İran'da acil koduyla gelen kurye tarafından 26 Haziran 1736 tarihinde iletilmiş ve The London Gazette'in 20 Temmuz 1736 tarihli nüshasında yerini almıştır¹⁹⁷. Tahmasb Kulu Han'ın (Nadir Kulu) Nadir Şah ünvanını kullanmaya başlaması da gazetenin 17 Ağustos tarihinde verdiği bilgiler arasındadır¹⁹⁸.

2.3. The London Gazette'de Nadir Şah-Osmanlı İlişkileri

Nadir Kulu, İran'a yönelik Gılzay ve Abdali tehlikesini bertaraf ettikten sonra Luristan bölgesindeki Bahtiyarilerin ve Molayer bölgesindeki Zendlerin isyanını bastırmıştır. Bu başarılarından sonra da Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmiştir. 1732 yılının Kasım ayında Kirmanşah'ı Osmanlılardan geri almıştır. Bundan sonra kendisine hedef olarak Bağdat'ı belirlemiştir. Osmanlı Devleti ise Nadir Kulu tehdidine karşı Topal Osman Paşa'yı görevlendirmiştir. Nadir Kulu ve Topal Osman Paşa arasındaki ilk büyük çatışma 19 Temmuz 1733'te Dücum'da meydana gelmiş ve zafer Osmanlılar'da kalmıştır. Bu yenilgiden sonra iki ay hazırlanan Nadir Kulu Osmanlı kuvvetleri ile Kasım ayında Kerkük'te bir kez daha karşı karşıya gelmiştir. Bu kez zaferin sahibi İranlılar olurken Osmanlı Paşası Topal Osman çatışma ölmüştür¹⁹⁹.

¹⁹⁵ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1734, Issue 7325, s.1

¹⁹⁶ *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s. 105-106; Bazı kaynaklarda bu kurultayın Mugan ovasında gerçekleştiği yazılmaktadır, Ateş, a.g.e, s. 183-184.

¹⁹⁷ *The London Gazette*, 20 Temmuz 1736, Issue 7526, s.1.

¹⁹⁸ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1736, Issue 7534, s.1.

¹⁹⁹ Ateş, a.g.e, s. 149-163; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 4, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 344.

Nadir Kulu'nun Kerkük Zaferi The London Gazette'in 19 Ocak 1733 tarihli sayısında yer almıştır. 22 Aralık 1733 tarihinde yayınlanan İstanbul kaynaklı habere göre Safevilerle yapılan savaşta Osmanlı ordusunun bozguna uğradığı, Serasker Topal Osman Paşa'nın bu çatışmada öldüğü ve çok sayıda askeri mühimmatın İranlıların eline geçtiği ifade edilmiştir. Bu olaydan sonra gazetede yer alan habere göre serdarlığa tayin edilen Köprülüzade Abdullah Paşa, hali hazırda süren sefer hazırlıklarını hızlandırırken merkezden de gerekli yerlere sefere iştirakleri hakkında emirler gönderilmiştir²⁰⁰. Kerkük zaferinden sonraki gelişmeler, The London Gazette'in 31 Mart 1733 tarihli Petersburg kaynaklı haberinde şu şekilde izah edilmiştir. Osmanlı ordusuyla yapılan savaşta kazanan Tahmasb Kuli Han (Nadir Kulu) 100000 kişilik ordusuyla Bağdat'ı kuşatmıştır²⁰¹.

Topal Osman Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan süreç hakkında Anonim Kronik'te de verilen bilgiler gazetede ki haberlerle uyumaktadır. İlk olarak Nadir Kulu Bağdat'ı ele geçirmek için harekete geçmiş, arkasından Dücum'da İran kuvvetleri yenilmiştir. Bu yenilgiden sonra Nadir Şah 112 subayı korkaklıkları nedeniyle öldürtmüş, sağ kalan askerleri etrafına toplamıştır. Orduyu böylece yeniden düzen altına alan Nadir Kulu 15000 kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusuna uykuda saldırmıştır. 45000 Osmanlı askeri bu çatışmada ölmüştür²⁰².

Osmanlı-İran çatışmasının şiddetlendiği günlerde Osmanlı Devleti kendisine bağlı bulunan Kırım Hanlığı'ndan destek istemiştir. Bu minvalde İran kuvvetlerinin Bağdat'a bağlı Derne'ye saldırmasından sonra Kırım Hanı Kaplan Giray'a Tatar kuvvetlerini İran cephesine gönderilmesi emredilmiştir²⁰³. Kırım'dan İran'a en kısa yol ise Kafkaslar üzerindedir. Bu minvalde Kırım kuvvetleri Dağıstan'ı geçerek İran'a intikal etmek istemişlerdir. Bu süreç de gazeteye yansıyan haberlerdendir.

21 Temmuz 1733 yılında Petersburg'tan gelen ve gazeteye aktarılan habere göre Osmanlılar, İranlılar ile olan mücadelelerine destek için Kırım Hanlığı'ndan kuvvet göndermesini talep etmişlerdir. Bu emirden sonra Türk ordusuna katılmak için 15000 Kırım Tatarı, Dağıstan üzerinden İran'a geçmek için yola koyulmuşlardır. Derbent yakınlarındaki St. Croix'te bulunan Prens Hesse Hambourg Kırım kuvvetlerinin bu hareketini haber alır almaz Çariçe'ye kurye ile bildirmiştir. Bunun

²⁰⁰ *The London Gazette*, 19 Ocak 1733, Issue 7267, s.1.

²⁰¹ *The London Gazette*, 21 Nisan 1733, Issue 7189, s.1.

²⁰² *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s.92-95.

²⁰³ *Kırım Hanlarına Name-i Hümayun (2 Numaralı Name Defteri)*, Haz. Murat Cebecioğlu vd. İstanbul 2013, s.20-22. Emir 6-16 Ocak 1733 tarihlidir.

akabinde Prens, düzenli birlikleri ve Kazak askeri ile Derbent geçidinde Kırım kuvvetlerini karşılaşmıştır. Meydana gelen çatışmada Kırım Tatarları'nın fazla zayıf verdirilerek geri püskürtüldüğü Saint Petersburg'a bildirilmiştir²⁰⁴. Aynı yılın Eylül ayında Ruslar yine Derbent'ten geçmeye çalışan Kırım Tatarları ile mücadele etmişler, 200 civarında kayıp veren Tatarlar dağlara sığınarak geri çekilmişlerdir. İstanbul kaynaklı bu haber Tahmasb Kulu Han'ın Osmanlı kuvvetlerine iki kez yenilerek Bağdat kuşatmasını sonlandırdığı bilgisini de vermektedir²⁰⁵.

26 Aralık 1733 tarihinde gazetede yayınlanan haberin kaynağı Viyana'dır. Viyana hükümetinin İstanbul'daki temsilcileri tarafından elde edilen bilgiler Viyana'daki İngiliz yetkililere ulaşmış oradan da The London Gazette'e aktarılmıştır. Bu haberde de Topal Osman Paşa ve üst düzey Osmanlı komutanlarının ölümüyle sonuçlanan çatışmadan tekrar bahsedilmiştir. Daha sonra da Sultan I. Mahmut sabık sadrazam Köprülüzade Abdullah Paşa'ya toplayabildiği askeri birliklerle derhal Tahmasb Kulu Han'ın üzerine yürüyerek ilerlemesini durdurma emrini vermiştir²⁰⁶.

27 Temmuz 1734 tarihli Petersburg kaynaklı habere göre Safeviler Osmanlılara karşı Kafkaslarda zafer kazandıklarından bahsederken Ruslar İstanbul'dan bu konuyu teyit edecek herhangi bir bilgi elde edememişlerdir. 26 Ekim tarihli ve yine Petersburg kaynaklı habere göre ise İran Şahı Osmanlıları Gürcistan'dan çıkarmak için 40000 kişilik ordusunu Tahmasb Kulu Han komutasında Şemahi'ye sevk etmiştir. Osmanlı ve müttefikleri Gürcistan'dan ayrılırken az sayıda asker bırakmıştır²⁰⁷.

13 Aralık 1734 yılının Petersburg kaynaklı haberine göre Tahmasb Kulu Han Erivan'ı ele geçirmiştir. Bu haber Volga Nehri'nin ağzı donduğu için İran'dan Astrahan'a hiçbir gemi ulaşamadığından ya da uzun kara yolculuğuyla gelen habercilerin güvensiz birkaç çözü geçmeleri vakit aldığından teyit edilememiştir. Fakat Ruslar Kırım kuvvetlerinin Dağıstan üzerinden İran cephesine sevk edilmeyeceğini düşünmektedirler.

18 Haziran 1735 tarihinde Osmanlı Devleti ile Tahmasb Kulu Han arasında vukuu bulmuş Arpaçay muharebesi²⁰⁸ hakkında haberler The London Gazette'ye de yansımıştır. 2 Ağustos 1735 tarihli Viyana'dan ulaşan habere göre 15000 kişilik

²⁰⁴ *The London Gazette*, 11-14 Ağustos 1733, Issue 7221, s.1.

²⁰⁵ *The London Gazette*, 13 Ekim 1733, Issue 7239, s.1.

²⁰⁶ *The London Gazette*, 29 Aralık 1733, Issue 7261, s.1.

²⁰⁷ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1734, Issue 7325, s.1; *The London Gazette*, 16 Kasım 1734, Issue 7351, s.1.

²⁰⁸ Ateş, a.g.e, s. 174-175.

kuvvetle Arpaçay düzlüğüne gelen Tahmasb Kulu Han iki grup halinde Türk ordusunu pusuya düşürmüştür. Türklerin tam bir yenilgi içerisinde bulunduğu, Serasker Köprülü'nün atından düştüğü diğer paşaların ise kaçmayı başardığı bildirilmiştir. Aynı bağlamda 16 Temmuzda Saint Petersburg'dan gelen habere göre Çariçe'nin İstanbul'daki elçisi, Kırım Hanı'nın Türk ordusuna yardım için 8000 kişilik bir kuvvet topladığını bildirmektedir. Veziriazam bu toplanan kuvvetlerin Osmanlı Rus anlaşmasına zarar verecek bir harekette bulunmayacağına, hedeflerinin İran olduğuna dair Rus elçisine teminat vermiştir. Buna rağmen Rus hükümeti herhangi can sıkıcı bir olayla karşılaşmamak için gerekli tedbirlerini almıştır. İran ordusundan gelen bir haberci ise Tahmasb Kulu Han'ın Türklere karşı kesin zafer kazandığı haberini getirmiştir²⁰⁹.

Köprülü Abdullah Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan Arpaçay muharebesi hakkında gazetede yayınlanan bilgiler Anonim Kronoloji ile benzerdir. Anonim Kronoloji'ye göre Nadir Şah Magara'dan Arpaçay'ı geçmiş oradan da Supadan mevkiisine geçerek karargahını kurmuştur. İranlılar önce Osmanlı askerine saldırmış arkasından kendisini takip eden Osmanlı askerini pusuya düşürerek Osmanlıları yenilgiye uğratmışlardır. Kaçan Osmanlı kuvvetleri takip edilmiş, Van'a kadar olan bölge İran kuvvetlerince yağmalanmıştır²¹⁰.

Osmanlı Devleti 1736 yılında Rusların büyük çaplı bir saldırısı ile karşı karşıya kaldı. Bu durum Osmanlı devlet adamlarını Nadir Şah ile barışa yöneltti. Nadir Şah ise Kars ve Arpaçay muharebelerinden sonra Osmanlılar'dan istediği toprakları geri almıştı. Bu durum iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdı. Diğer taraftan Nadir Şah Afganistan ve Hindistan topraklarına uzanacak seferleri planlıyordu. Bu durumun neticesinde iki taraf arasında barış görüşmeleri başladı²¹¹.

Nadir Şah ilk olarak Abdülbaki Han'ı Mugan'da bulunan Genç Ali Paşa ile görüşmelere memur etmiştir. Görüşmelerde ilk olarak sınırın IV. Murad devrinde olduğu gibi kalmasına karar verilmiştir. İranlı hacıların hac yolculuğu sırasında “..hanan-ı İran'dan üzerlerine muteber bir han..” tayin edilmesi, beşinci mezhep olarak Caferiliğin kabulü ve ve Kabe'de yer tayini, iki devletin birbirileri nezdinde temsilci bulundurmaları, iki tarafın elinde bulunan esirlerin salıverilmesi gibi koşullar

²⁰⁹ *The London Gazette*, 3 Ocak 1735, Issue 7469, s.1; *The London Gazette*, 29 Temmuz 1735, Issue 7424, s.1; *The London Gazette*, 2 Ağustos 1735, Issue 7425, s.1.

²¹⁰ *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s.104-105.

²¹¹ Ateş, a.g.e, s. 188.

İranlılar tarafından ifade edilmiştir. Genç Ali Paşa sadece sınır konusunda yetkili olduğunu belirtmiş, diğer koşulların İstanbul ile görüşülmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Abdülbaki Han Nadir Şah tarafından elçi olarak Osmanlılara gönderilmiştir²¹². Nadir Şah ile Osmanlı yönetimi arasındaki bu barış görüşmelerine dair haberler de The London Gazette'e yansımıştır.

17 Temmuz 1736 tarihli Berlin kaynaklı habere göre Osmanlı Devleti İran yönetimi ile barış görüşmelerine başlamış fakat bir madde üzerinde anlaşamamışlardır. Bu soruna ilaveten Tahmasb Kulu Han barış görüşmelerine Rusları da dahil etmeyi istemiştir. Osmanlı yönetimi ise din farklılığından dolayı Rusları anlaşmaya dahil etmek istemediğini belirtip bu isteği reddetmiştir²¹³. 24 Temmuzda Petersburg'tan alınan habere göre İran Şahı olan Nadir Şah Osmanlılarla ilgili herhangi bir eylem yapmadan beklemekte Osmanlı-Rus savaşının sonuçlarını takip etmektedir²¹⁴. Aynı yılın Eylül ayı içerisinde Petersburg'tan gelen haberlere göre Nadir Şah, Rus yetkililere Kerkük ve Arpaçay zaferlerinden sonra Osmanlı ile yapacağı barış anlaşmasının şartlarını görüşürken gelişmeler hakkında onları bilgilendireceğini ve onların dahil olmadığı bir barış anlaşması yapmayacağını belirtmiştir. Bunun karşılığında Nadir Şah, Rusların da aynı şekilde hareket etmesini istemektedir²¹⁵.

1736 yılında Saint Petersburg'ta'da bulunan Polonya elçisi Kont Lynar'ın ülkesine gönderdiği raporunda Nadir Şah'ın Türklerle barış anlaşması imzaladığı yönündeki haberlere Rusların inanmadığını, bu haberlerin gerçek olmadığını ve İranlılar ile aralarındaki dostluğun devam ettiğini düşündüklerini yazmıştır²¹⁶.

1736 yılından sonra gazetede yaklaşık iki yıl kadar İran hakkında bir habere rastlanmaz. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması bu durumun nedeni olmalıdır. Savaş yıllarında Rusya'nın İran ile olan ilişkilerine özel bir önem verdiği ve İran'da sürekli olarak temsilci ve kuvvet bulundurduğu görülmektedir. Bu dönemde yayınlanan ve 25 Mart 1738 tarihinde Petersburg kaynaklı habere göre İran'da bulunan Rus ordularının önceki komutanı General Leontoff Azak valisi yapılmıştır²¹⁷.

²¹² Vakanüvis Subhi Mehmed Efendi, *Suphi Tarihi, Sami ve Şakir Tarihleri İle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, Haz. Mesut Aydın, İstanbul 2007, s. 326-347; Ateş, a.g.e, 188-189.

²¹³ *The London Gazette*, 17 Temmuz 1736, Issue 7525, s.1.

²¹⁴ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1736, Issue 7534, s.1.

²¹⁵ *The London Gazette*, 19 Ekim 1736, Issue 7552, s.1.

²¹⁶ *The London Gazette*, 23 Ekim 1736, Issue 7553, s.1.

²¹⁷ *The London Gazette*, 18 Nisan 1738, Issue 7694, s.1.

17 Haziran 1738 tarihli ve Petersburg kaynaklı habere göre Bağdat Paşası İranlılara teslim olmak üzeredir²¹⁸. Aynı yılın Ağustos ayı içerisinde Çarice, İran'daki elçisi Kaluskin'den Nadir Şah'ın faaliyetleri ve iki yıldır İstanbul'a dönmek için bekletilen Türk elçisi hakkında bilgi veren bir mektup almıştır. Buna göre Nadir Şah, Türk elçisini ve Osmanlı hükümeti ile son anlaşmayı imzalayan elçisini huzuruna kabul etmiş. Kendi elçisine kötü muamelede bulunarak O'nu anlaşma imzalarken ülkesinin aleyhindeki maddeleri rüşvet karşılığında imzalamakla suçlamıştır. Anlaşmanın yeniden gözden geçirilerek Şah Abbas dönemindeki şartlar olan Bağdat başta olmak üzere Türklerin fethettiği yerlerin iadesi, İranlı hacıların hac farizalarını yerine getirmelerinin önündeki engellerin giderilmesi istemiştir. Türk elçisine Osmanlı Devleti'nin bu anlaşma şartlarını yerine getirmediği takdirde İstanbul üzerine yürüyeceğini belirtmiştir. Aynı zamanda savaş çıkma olasılığına karşın hazırlık için Revan ve Tebriz'de bulunan kuvvetlerine toparlanmalarını, bu kuvvetlerin başına bizzat kendisinin geçeceğini bildirmiştir. Türk elçisi tüm bu gelişmelerden rahatsız olup Şah Nadir'in huzurunda ayrılmıştır²¹⁹.

1738 yılından 1741 yılına kadar Nadir Şah ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerine dair herhangi bir habere gazetede rastlanılmaz. 10 Ocak 1741 tarihli İstanbul kaynaklı habere göre Osmanlı elçisi İran Şahı ile görüşebilmek için fırsat kollamaktadır. Adı verilmeyen bu elçi bir müddet sonra ise Nadir Şah'ın huzuruna alınmıştır. 23 Ocakta yayımlanan İstanbul'dan gelen haberlere göre İran'ın durumu hakkında bilgilerin sürekli değiştiği, Nadir Şah'ın Osmanlı elçisiyle görüşmelerini devam ettirdiği fakat tavrının net olmadığı, kendisinin Tebriz yakınlarında olabileceği yönündedir²²⁰.

Nadir Şah ile Osmanlı Devleti yöneticileri arasındaki uzun soluklu barış görüşmeleri hakkında gazetede haberlerin zaman dilimindeki kimi boşluklara rağmen doğru bilgiler verdiği görülmektedir. Dönemin Osmanlı kroniklerine bakıldığında 1741 yılında Nadir Şah'ın, Oğuz Ali Han isimli elçisini Osmanlı Devleti'ne gönderdiği görülmektedir. Bu elçi İstanbul'da bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Fakat Nadir Şah'ın temel isteklerinden olan Caferiliğin beşinci mezhep olarak kabulü Osmanlı yönetimince kabul edilmemiştir²²¹.

²¹⁸ *The London Gazette*, 8 Temmuz 1738, Issue 7717, s.1.

²¹⁹ *The London Gazette*, 29 Ağustos 1738, Issue 7732, s.1.

²²⁰ *The London Gazette*, 20 Şubat 1741, Issue 8095, s.2.

²²¹ Vakavüvis Subhi Mehmed Efendi, a.g.e, s. 672-676.

The London Gazette’de 1742 yılının başında bu sürece dair bilgiler yansımıştır. 29 Mart 1742 tarihli İstanbul kaynaklı haberde Nadir Şah’ın iki devlet arasında barışın gerçekleşmesi için ileri sürdüğü şartların kabul edilmediği yazılmaktadır. İran ile yeni savaşın ufukta belirmesinden dolayı Osmanlı yönetimi Asya ve Avrupa’daki kuvvetlerini iki ana kolda toparlamaya karar vermiştir. Hazırlıklarını tamamlayan topçular, cebeciler İran sınırına sevk edilmiş, bu bölgeye destek için Kırım Hanlığı’ndan yardım istenmiştir. 8 Nisanda İstanbul’dan gelen diğer bir habere göre muhtemel İran savaşı için hazırlıkların devam ettiği belirtilmiştir. Osmanlı hükümeti Nadir Şah’ın niyetini öğrenmek amacıyla Maliye Tezkirecisi Münif Mustafa Efendi’yi elçi olarak görevlendirmiştir. Nihayet Münif Efendi Şah’tan aldığı cevabı Bab-ı Ali’ye getirerek takdim etmiştir²²².

Nadir Şah’a gönderilen Münif Efendi Şirvan ve Şemahi taraflarında Şah ile görüşmüş ve kendisine verilen name-i hümayunu teslim etmiştir. Münif Efendi geri döndükten sonra tıpkı gazete haberinde ifade edildiği gibi elde ettiği bilgileri sadrazamın huzurunda dile getirmiştir. Münif Efendi’nin verdiği bilgilerden hareketle Osmanlı yönetimi Nadir Şah’tan bir saldırı beklemeye başlamıştır. Bu nedenle insiyatifi eline almak isteyen Osmanlılar, Nadir Şah’a karşı savaş ilan etmiştir²²³.

Aynı yılın 22 Mayıs günü gazetenin İstanbul kaynaklı haberine göre Gürcistan’daki Ahıska Paşa’sı, Dağıstan kabilelerinden olan Lezgilerin Nadir Şah’ın vezirinin komuta ettiği üçüncü orduyu bozguna uğrattığı, her iki tarafın büyük kayıpları olduğu bilgisinin İstanbul’a ulaştığı anlaşılmaktadır. Nadir Şah ise Bağdat Paşası üzerinden Bab-ı Ali ile diplomatik temasa geçmek istemişse de istekleri kabul görmemiştir²²⁴.

Gazetenin haber kaynaklarının gücünü gösteren bir hadise de 1742 yılının Kasım ayında gerçekleşmiştir. Gazetenin 20 Kasım 1742 tarihli nüshasında Musul Valisi Abdülceliloğlu Hüseyin Paşa’nın İstanbul’a gönderdiği kaimenin birebir çevirisi yayınlanmıştır. Bu kaimeye göre Nadir Şah kuvvetli bir orduyla Musul şehrine yakın bir yerde karargahını kurmuştur. Ordusunun kumandasını bizzat yürüten Nadir Şah 4 Ekim günü şehri toplarla dövmeye başlayıp diğer yandan şehre su temin eden

²²² *The London Gazette*, 18 Mayıs 1742, Issue 8120, s.2.

²²³ Vakanüvis Subhi Mehmed Efendi, a.g.e, s.737, 747-748; Ateş, a.g.e, 205-206.

²²⁴ *The London Gazette*, 29 Haziran 1742, Issue 8132, s.1.

Fırat nehrini keserek şehri susuz bırakmıştır. Buna karşılık şehrin valisi teslim olmamak için direndiklerini belirtmiştir²²⁵.

18 Şubat'ta yayınlanan ve İstanbul kaynaklı olan habere göre Rus elçisi ile İsveç elçisi farklı zamanlarda Osmanlı Sultanı'nın huzuruna çıkıp yapılan Rusya-İsveç anlaşmasını bildirmişlerdir. Kuzey cephesinde bir savaş tehdidinden böylece uzaklaşan Osmanlı Sultanı I Mahmut, ordunun hazırlıklarını tamamlayıp İran'a yürümesi, Şah'ın kendi ülke sınırlarına tamamen çekilinceye kadar durmaması yönünde hattı şerifini devlet adamlarına göndermiştir. Gazetenin haberine göre Osmanlılar aralıksız olarak savaş hazırlıklarına devam etmektedirler. Nadir Şah ise Musul kuşatmasını kaldırmıştır ve bu bilgi hakkında kimsenin şüphesi yoktur. Bu kuşatmayı kaldırdıktan sonra Nadir Şah, Bağdat'ın etrafını kuşatmış fakat şehri çevreleyen hendekleri aşamamıştır. Osmanlı Devleti, Nadir Şah'a karşı kullanmak üzere Safevi hanedanından yeni bir Şah adayını Nadir Şah'a karşı kullanmak üzere Erzurum dolaylarına göndermiştir. Yeni Şah adayını İran'da destekleyenlerin olduğu hatta Lezgilerin O'nunla birlikte hareket etmeye hazır oldukları gazetede haberden anlaşılmaktadır²²⁶.

Gazetenin haberinde Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah'a karşı kullanmak istediği Şah adayının isminden bahsedilmemektedir. Bununla birlikte dönemin kaynaklarına bakıldığında bu kişinin Şehzade Mirza Safi olduğu anlaşılmaktadır. Mirza Safi, İran'ın Afganlar tarafından istilası sürecinde Osmanlılara sığınmıştır. Kökeni, gerçekten Safevi hanedanının bir mensubu olup olmadığı konusunda tartışmalar bulunan Safi Mirza Selanik ve Rodos'ta ikamet ettirilmiştir. Osmanlı Devleti ile Nadir Şah yönetimi arasındaki çatışmanın yeniden başlaması üzerine Safi Mirza, Selanik'ten İstanbul'a oradan da 1744 yılı başında İran sınırına sevk edilmiş fakat bu operasyondan istenilen netice alınamamıştır²²⁷.

27 Nisan 1743, Petersburg kaynaklı habere göz atıldığında şu bilgilerle karşılaşırız. İlk olarak Rus hükümeti İran ile iletişim noktası diyebileceğimiz Hacı Tarhan ve Kafkaslar'daki en önemli Rus kalelerinden olan Kızlar kalesi yöneticilerinden İran hakkında önemli bilgiler içeren raporlar almıştır. Sonra bu bilgileri İstanbul'daki elçiliğe gelen haberlerle karşılaştırarak haberlerin doğruluğunu

²²⁵ *The London Gazette*, 3 Ocak 1743, Issue 8290, s.4.

²²⁶ *The London Gazette*, 18 Şubat 1743, Issue 8303, s.1.

²²⁷ Vakanüvis Subhi Mehmed Efendi, a.g.e, s.789-812; Eyal Gıno, "Beyaz Kule Şehrinde Bir Safevi Prensi: Selanik'teki Beyzade (1731-1734), *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, C. 8, s.576-581.

teyit etmiştir. Rus hükümetine ulaşan bu bilgilere göre Nadir Şah ordularının bir bölümünü Rus sınırına sevk edip bir bölümünü de Tebriz ve Erivan'a göndermiştir. Şah'ın Rus sınırına asker sevk etmekteki asıl niyeti Ruslara göre Osmanlı üzerine yapacağı saldırıyı gizlemektir. İlerleyen zamanda Nadir Şah ordularıyla Bağdat üzerine ilerlemiştir. Bab-ı Ali, Bağdat Paşası'nın yardım talebini karşılamak için Karadeniz üzerinden gemilerle Trabzon'a savaşçıları sevk etmiştir²²⁸.

13 Haziranda yayınlanan Petersburg kaynaklı habere göre Nadir Şah yıpranan ordusuyla Mungal Bozkırından Mungali çölüne ilerlemiş, burada ordunun eksikliklerini tamamlamak için durmak zorunda kalmıştır. Hazırlıklarını tamamlayan Nadir Şah, Erzurum'a saldırmak için Tebriz'e doğru ilerlemiş, imparatorluğunun dört bir yanına ordusu için gerekli malzemeleri temin etmeleri yönünde emirler yollamıştır. Bunun karşısında Osmanlı yöneticileri Erzurum ve Bağdat cephelerini güçlendirmek amaçlı yeni kuvvetlerle takviye etmişlerdir²²⁹.

9 Temmuz 1743 tarihli ve Petersburg kaynaklı habere göre Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açma kararında olduğu, bu amaçla Hemedan ve Kirmanşah'da ordu için gerekli malzemelerin depolanacağı binalar inşa etmeye başladığı bildirilmiştir. Şah yine ülke geneline orduya takviye kuvvetlerin oluşturulması ve bunların Hemedan istikametine sevk edilmesi emrini vermiştir. Mayısın başında Tebriz'e üç günlük mesafede bulunan Agara'ya ulaşan Şah, ordusunda hasta, zayıf ve savaşa dayanıklı olmayanları askerleri ana kuvvetlerden ayırmış ayrıca bir müfreze askeri de Kirmanşah'ta kendisini beklemeleri için göndermişti. Nadir Şah, yaz ortasında Meraga üzerinden Türk sınırlarına ulaşmayı hedeflemekteydi. Osmanlı Devleti ise bu tehdit karşısında sınır bölgeleri olan Erzurum ile Kars şehirlerinde gerekli savunma tedbirlerini almaya başlamıştı. Savunma amaçlı olarak Bağdat şehrinde de kale duvarları tamir edilip hendekler suyla doldurulmuştu. Erzurum, Kars ve Bağdat bu hazırlıklardan sonra yeterli sayıda asker ve silahla takviye edilmiş, güçlü bir savunmaya kavuşmuştu. 12 Ağustos İstanbul kaynaklı habere göre Osmanlı Hükümeti sefer hazırlıkları yanı sıra Nadir Şah'a karşı son Safevi Şahı'nın oğlu ya da yeğenini (burada kastedilen yine Safi Mirza'dır) yanlarında himaye etmektedirler. Bu şehzade İran'a gönderilmiş olup Nadir Şah'a bağlı kuvvetler

²²⁸ *The London Gazette*, 21 Mayıs 1743, Issue 8225, s.1.

²²⁹ *The London Gazette*, 9 Temmuz 1743, Issue 8239, s.1.

arasında ikilik çıkarması umulmaktadır. Bab-1 Ali, Nadir Şah'ın Kerkük'ü ele geçirip Osmanlı sınır bölgelerinde saldırılarına başladığı haberini gizli tutmaktadır²³⁰.

Kerkük'ün Nadir Şah tarafından ele geçirilmesi hakkındaki haber doğrudur. Nadir Şah 10000 kişilik bir kuvvet ile Kerkük'ü kuşatmış, bir hafta süren kuşatmadan sonra Kerkük İran kuvvetlerince ele geçirilmiştir. Bundan sonra Nadir Şah bölgeyi yağmalatmış, Bağdat ve çevresinde büyük bir açlığa neden olmuştur. Bu gelişmeler olurken de Nadir Şah'ın Bağdat valisi Ahmet Paşa ile görüşmelere devam ettiği görülmektedir. Bu görüşmeler de gazeteye yansımıştır²³¹.

23 Nisan 1744 tarihli ve İstanbul kaynaklı haberde İran hakkında büyük bir sessizlik olduğu ve bazı kaynaklara göre ise Nadir Şah'ın Bağdat Paşası ile barış müzakereleri yaptığı düşünülmektedir²³².

19 Temmuzda İstanbul'dan İngiltere'ye ulaşan ve gazetede haber haline getirilen bilgiler şu şekildedir: Güçlü bir tahkimata sahip Kars şehrinin seraskeri Ahmet Paşa on günlük uzaklıkta ve 200000 kişilik olduğunu düşündüğü İran ordusunu karşılamak için kuvvetleriyle Kars şehrinin ilerisindeki bölgeye hareket etmiştir. Gazete haberine göre on gün içinde iki kuvvetin karşı karşıya gelmesi beklenmektedir²³³. İlerleyen günlerde bu süreç hakkında yeni haberler gazetede yayımlanmıştır. Bu haberlere göre eylül ayında Kars şehri önlerinde meydana gelen çatışmada Nadir Şah yenilmiştir. Gazete burada yazdığı haberlerin Bab-1 Ali'nin valilerine gönderdiği bilgiler olduğunu belirtmiş; Serasker Paşa'nın İran kuvvetlerine karşı geçen ay Kars yakınlarında verdiği mücadelenin de Osmanlıların zaferiyle sonuçlandığını yazmıştır. Osmanlı iki yüksek rütbeli askerinin yanında sadece 100 askerini kaybederken İranlılar 12000 kayıp vermişlerdir. Nadir Şah Yeni Tepe mevkiine çekilerek ikinci çatışmaya hazırlanırken Serasker Paşa Bab-1 Ali'ye bölgeden haber götürmesi için yeni bir postacı tatar görevlendirmiştir. Nadir Şah devam eden çatışmalarda devlerin üzerine yerleştirdiği toplarla Osmanlı ordusuna bir baskın düzenlemiştir. Bu baskına Osmanlı ordusu hızlı bir şekilde cevap vermiştir. Aynı haberde Kars ve çevresinin Şah tarafından istila edildiğine yönelik haberlerin

²³⁰ *The London Gazette*, 2 Ağustos 1743, Issue 8246, s.1; *The London Gazette*, 17 Eylül 1743, Issue 8259, s.1.

²³¹ Ateş, a.g.e, s. 212-213.

²³² *The London Gazette*, 2 Haziran 1744, Issue 8333, s.1.

²³³ *The London Gazette*, 1 Eylül 1744, Issue 8359, s.1;

kesin olduğu ve Kars, Erzurum ve yakın çevrelerinde bulunan halkın daha güvenli buldukları iç bölgelere doğru göç etmeye başladıkları da yazılmıştır²³⁴.

Nadir Şah, Kars'ı düşüremeyeceğini anlayınca kuşatmayı 9 Ekim 1744 tarihinde kaldırmıştır. Bir süredir isyan halinde bulunan Lezgileri kontrol altına almak için harekete geçmiştir. Osmanlı Devleti de İran'a karşı büyük çaplı bir saldırı hazırlığına başlamıştır. 1745 yılı başlarına gelindiğinde politik ve askeri koşullar bu şekildedir²³⁵.

11 Mart 1745 tarihinde İstanbul'a ulaşan ve buradan da İngiltere'ye aktarılan haberlere göre Nadir Şah, Gürcistan'daki Ahıska (?) ve çevresine akınlar düzenlemiş, bölgeyi yakıp yıkmıştır. Bu haberde ayrıca Osmanlı kuvvetlerinin başında bulunan yeni General Yeğen Paşa Kutayis'e kadar ilerleyebilmiştir. Yeğen Ahmet Paşa komutasında 100000 kadar asker bulunduğu ve Kars'ta bulunan Türk ordusunda isyanlar olduğu yazılmıştır. Gazeteye göre İran ve Osmanlı yönetimi arasındaki savaşın 1745 yılında daha şiddetleneceği düşünülmektedir. İran cephesine iki yedek ata sahip 10000 Tatar askerinin destek olarak gönderildiği ve bu süvarilerin haberin İngiltere'ye gönderildiği sırada boğazlardan Asya'ya geçtiği yazılmıştır²³⁶.

1745 yılının yaz aylarında İran ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen çatışmalar gazetenin ekim ayında yayınlanan iki farklı nüshasında anlatılmıştır. 8 ekim tarihinde yayınlanan nüshada Nadir Şah'ın ordusu ile Osmanlı kuvvetleri arasında Revan yakınlarında büyük bir çatışmanın meydana geldiği ve her iki ordunun da 30000 civarında kayıp verdiği, günün sonunda zaferin Nadir Şah'ta kaldığı bunların arasında serasker Yeğen Paşa'nın yanında dört tane daha üç tuğlu paşanın yazılmıştır²³⁷. 19 ekimde yayınlanan nüshada ise bu çarpışma ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Haberde ilk olarak Nadir Şah'ın Yeğen Paşa komutasındaki 130000 kişilik Osmanlı ordusunu kesin bir yenilgiye uğrattığı yazılmış sonra da çatışma anlatılmıştır. Habere göre, Yeğen Paşa, Bab-ı Ali'nin emirlerinin tersine İran sınırını geçip Erivan yakınlarında Nadir Şah'ın generallerinden 40000 kişilik kuvvetleriyle karşı karşıya gelmiştir. İki ya da üç kez 5000-9000 arasında kuvvete sahip İran kuvvetlerini rahat bir şekilde yenilgiye uğratmıştır. Bu başarılarından aldığı cesaretle Revan üzerine yürüyüşe geçmiştir. Osmanlı ordusunun sayıca üstünlüğünün farkında olan Nadir Şah ordusunu

²³⁴ *The London Gazette*, 3 Kasım 1744, Issue 8377, s.1.

²³⁵ Ateş, a.g.e, s.231-232.

²³⁶ *The London Gazette*, 13 Nisan 1745, Issue 8423, s.1.

²³⁷ *The London Gazette*, 8 Ekim 1745, Issue 8474, s.9.

ikiye ayırmıştır. 40000 kişilik bir kuvveti yanında tutarken kuvvetlerinin bir bölümü yakınlardaki vadide saklamıştır. İran'ın öncü kuvvetlerini takip eden Osmanlılar bir yandan Nadir Şah'ın komuta ettiği kuvvetler diğer taraftan pusuda bekleyen İranlı generalin kuvvetleri arasında kalmışlardır. İlk olarak Osmanlı piyadesi büyük kayıp vermiştir. Arkasından ordudaki çözülme için ileri atılan Yeğen Paşa bir kurşunla vurulup ölmüştür. Bu aşamada Osmanlı ordusundaki çözülme tam bir bozguna dönüşmüştür. Osmanlı ordusunun bu çatışmada en az 28000 asker ve üç tuğlu üç paşa kaybetmiştir. Bunlardan özellikle cesareti ile ünlü Yeğen Paşa'nın kaybının İstanbul'da üzüntüyle karşılandığı yazılmıştır. Nadir Şah Osmanlı ordusunun tamamen kaçtığından emin olana kadar düşman karargahını yağmalatmamıştır²³⁸.

Dönemi konu alan tetkik çalışmalarda Yeğen Mehmet Paşa'nın 1745 yılının Haziran ayında Kars'a serasker olarak ulaştığı hazırlıklarını tamamladıktan sonra Temmuz başında Nadir Şah'ın bulunduğu Bagaverd'e geldiği, buradaki çatışmanın yenilgiyle sonuçlandığı yazılır. Yeğen Paşa'nın ise çatışmadan değil, hastalıktan öldüğü kaydedilmiştir. Nadir Şah bu çatışmada zafer kazanmasına rağmen ülke içindeki karışıklıklar nedeniyle Osmanlı kuvvetlerini takip edememiş ve iki ülke arasında yeniden barış görüşmeleri başlamıştır²³⁹.

1746 yılında Nadir Şah ile Osmanlı yönetimi arasındaki barış görüşmelerine dair bir dizi haber London Gazette'de yayınlanmıştır. İlk olarak 17 Aralık 1745 tarihinde İstanbul'dan İngiltere'ye ulaştırılan habere göre Nadir Şah'la barış görüşmeleri için Mustafa Efendi görevlendirildiği ve haberin yayınlandığı tarihte İstanbul'a geri döndüğü anlaşılmaktadır²⁴⁰. Temmuz ayında yayınlanan diğer bir haberde ise İran'a dair herhangi bir bilgiye ulaşılmadığı kaydedilmiştir²⁴¹. 1 Kasım'da gazetede yayınlanan habere göre Nadir Şah ile Osmanlı yönetiminin anlaşığına dair kesine yakın haberlerin bulunduğu kaydedilmiştir²⁴². İstanbul'dan 2 Kasım'da gönderilen ve 16 Aralıkta yayınlanan bilgilere göre İran ile Osmanlı yönetiminin barış yaptığı İstanbul'da bulunan yabancı elçilere duyurulmuştur. Sınırların I. İbrahim döneminde yapılan anlaşmadaki gibi kalmasına karar verilmiştir²⁴³.

²³⁸ *The London Gazette*, 19 Ekim 1745, Issue 8477, s.9.

²³⁹ Ateş, a.g.e, s. 232-235

²⁴⁰ *The London Gazette*, 31 Ocak 1746, Issue 8611, s.1.

²⁴¹ *The London Gazette*, 26 Temmuz 1746, Issue 8557, s.1

²⁴² *The London Gazette*, 1 Kasım 1746, Issue 8585, s.1

²⁴³ *The London Gazette*, 16 Aralık 1746, Issue 8598, s.6.

29 Ağustos 1747 tarihinde İstanbul kaynaklı habere göre, İran'da Nadir Şah'ın halefinin iki devlet arasında yapılan barış antlaşmasını kabul edip etmeyeceği bilinmediği için Erzurum'a çok sayıda cephane ve erzak ile desteklenmiş yeniçeri kuvveti gönderilmiştir²⁴⁴.

2.4 Nadir Şah Dönemi'nde The London Gazette'de Safevi-Rus İlişkileri

I. Petro ile birlikte güçlenen Rusya dış politikada aktif bir siyaset izlemeye başlamıştır. 1700-1721 yılları arasında devam eden Kuzey Savaşı'ndan başarı ile çıkmış ve Niştat Barışı ile Livonya, Estonya, Finlandiya'nın bir bölümünü ele geçirmişti. Bu barış sayesinde Rusya, Baltık Denizi sahillerini kontrol altına almıştı. Rusya, Prut seferindeki mağlubiyetinden dolayı Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelmekten çekiniyordu. Bu nedenle yüzünü karışıklıklar içinde bulunan İran'a çevirdi. 1721 yılında Osmanlı hükümeti ile anlaşan Ruslar İran'a karşı saldırıya geçtiler. İran Rusya ile anlaşmak zorunda kaldı. Bu antlaşma ile Rusya; Geylan, Mazenderan ve Estrabad bölgelerini ele geçirdi ve Kafkaslar'ın güneyine uzandı²⁴⁵.

Nadir Şah'ın etkinlik kazanmaya başladığı günlerde İran ile Rusya arasındaki ilişkilere dair ilk haber 21 Aralık 1729 tarihinde yayınlanmış olup Moskova kaynaklıdır. Bu habere göre Teğmen Severin'in Maraşelle olan anlaşmazlığı yüzünden Rusların İran'daki kuvvetlerinin başına getirileceği bildirilmiştir²⁴⁶.

11 Nisan 1732 yılında Petersburg'tan alınan habere göre İran ile Rusya arasında yapılmış olan anlaşmanın devamından duyulan memnuniyet devam etmektedir. Anlaşmaya göre Gilan, İran hakimiyetinde kalırken Hazar Denizi boyunca uzanan Bakü, Derbent ve St. Croix şehirleri de Rus hakimiyetinde kalmıştır. Ruslar hakim oldukları bu yerler sayesinde hem Osmanlı hem de İran topraklarına saldırırken avantajlı olacaktı. Bunun yanı sıra bu iki devletin arasındaki mücadelede istedikleri tarafa kolayca destek sağlayabileceklerdi. İran yönetimi, bu anlaşma ile Ruslara İran'da gümrüksüz ticaret yapma hakkının yanında Hindistan'a gümrüksüz kervan gönderme ayrıcalığı da tanımıştı. Ruslar şimdiye kadar Hindistan'a herhangi bir kervan göndermediklerini böyle bir niyetlerinin de olmadığını belirtirken bu işten

²⁴⁴ *The London Gazette*, 3 Ekim 1747, Issue 8681, s.2.

²⁴⁵ Kurat, a.g.e, s. 256-262.

²⁴⁶ *The London Gazette*, 23 Ocak 1730, Issue 6955, s.1.

sorumlu General Duffus'un ani ölümü üzerine Çariçe O'nun yerine Kont Gallowin'i tayin etmiştir²⁴⁷.

3 Ocak 1735 yayımlanan habere göre İran'daki Rus ordusunun eski komutanı General Levarhoff kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Dağıstan bölgesinden Astrahan'a doğru kaydırmıştır. Yine bu haberden İran hakkındaki bilgilerin Rusya'ya Astarhan üzerinden geldiği anlaşılmaktadır. İdil nehri donduğu için Astarhan'a herhangi bir gemi gelmemektedir. Bu nedenle de Rus hükümeti İran'daki gelişmelerden habersizdir²⁴⁸. 16 Temmuzda St. Peterburg'tan gelen alınan habere göre Bab-ı Ali Kırım Hanı'nın komutasında Tatarlardan oluşturulan birliklerin İran'a sevk edileceğini belirttikten sonra Ruslara iki taraf arasındaki anlaşmayı bozacak herhangi bir harekette bulunmayacakları teminatını vermiştir. Bu haberin Rus yetkililere ulaştığı sırada Nadir Şah, Osmanlı kuvvetlerini kesin bir bozguna uğrattığı bilgisini Ruslara ulaştırmıştır²⁴⁹.

1736 yılının Temmuz ayında İran ile Rusya arasındaki ilişkilere dair gazetede iki haber yayımlanmıştır. 17 Temmuzda yayımlanan habere göre Osmanlı Devleti ile İran yönetimi arasında bir barış anlaşması yapılmış, Tahmasb Kulu Han Rusları anlaşmaya dahil etmek istese de Osmanlı yönetimi din farklılığından dolayı bu isteği reddetmiştir. 20 Temmuzda yayımlanan haberde ise 26 Haziran tarihinde Nadir Şah tarafından görevlendirilen bir temsilcinin Rusya'ya geldiği ve Çariçe Anna ile görüştüğü bilgisi verilmektedir. Habere göre bu elçi Çariçe Anna'ya Tahmasb Kulu Han'ın yani Nadir Bey'in Safevi Hanedanlığı'na son verip Nadir Şah unvanıyla İran tahtına çıktığını resmen iletmiştir²⁵⁰.

1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başladığı günlerde yaşanan ve gazeteye yansıyan gelişmeler İran ile Rusya arasında Osmanlı karşıtı bir ittifak yapıldığını düşündürmektedir. 24 Temmuz 1736 Petersburg kaynaklı ve 17 Ağustosta yayımlanan haber Rusların Nadir Şah'ın Osmanlılara karşı bir saldırı yapmasını beklediklerini göstermektedir. Nadir Şah ise Rus kuvvetlerinin Osmanlı kuvvetlerini tam bir bozguna uğratıp uğratmayacaklarını görmeyi beklemektedir. Bu sırada Nadir Şah'ın elçisi de

²⁴⁷ *The London Gazette*, 6 Mayıs 1732, Issue 7089, s.1.

²⁴⁸ *The London Gazette*, 3 Ocak 1735, Issue 7469, s.1. Bu haber 13 Aralık 1735 tarihinde S. Petersburg'tan İngiltere'ye gönderilmiştir.

²⁴⁹ *The London Gazette*, 2 Ağustos 1735, Issue 7425, s.1.

²⁵⁰ *The London Gazette*, 17 Temmuz 1736, Issue 7525, s.1; *The London Gazette*, 20 Temmuz 1736, Issue 7526, s.1.

S. Petersburg'tadır. Rus yönetimi İran elçisine Osmanlılar ile siz barış yapmadan biz de barış yapmayacağız garantisini vermişlerdir²⁵¹.

Nadir Şah ile Ruslar arasındaki görüşmelerin devam ettiği görülmektedir. 1736 yılının Eylül ayının ortalarında Nadir Şah'tan bir elçi daha S. Petersburg'a gelmiştir. Rus yönetimine Nadir Şah'ın Osmanlılara iletmiş barış şartlarını belirtmiştir. Bu şartların içinde tazminat, Bağdat'ı iadesi gibi maddeler bulunmaktadır. Nadir Şah, Rus yönetimine barış görüşmelerinin gelişimi hakkında kendilerini bilgilendireceği ve Çariçe'yi dahil etmeden barış yapmayacağını garantisini tekrar etmiştir²⁵². Rus yönetiminin Nadir Şah'ın verdiği taahhütlere inandığı 23 Ekim tarihinde yayınlanan diğer bir haberden anlaşılmaktadır. Bu haberde Rus yönetimin Osmanlı yönetimi ile Nadir Şah arasında yapıldığı söylenen barışla ilgili haberlere inanmadığı ifade edilmiştir. Dresden'den İngiltere'ye gönderilen haberin kaynağı Polonya elçisi Kont Lynar'dır. Lynar, ülkesine döndüğünde Rusların İranlılar ile ittifak halinde bulunduğu ülkesine döndüğünde yetkili mercilere iletmiştir²⁵³.

1736 yılından 1738 yılına kadar İran ile Rusya arasındaki ilişkilere dair gazetede herhangi bir bilgi verilmez. Nadir Şah'ın Afganistan ve Hindistan cephesindeki uğraşları ile Rusların Osmanlı cephesindeki mücadelesi bu durumun nedeni olmalıdır. 25 Mart 1738 yılında Petersburg kaynaklı habere göre İran'da bulunan Rus ordularının önceki komutanı General Leontoff Azak valisi tayin edildiği görülmektedir²⁵⁴. Aynı yılın Mayıs ayında yayınlanan ve 15 Nisan Petersburg kaynaklı haberde Nadir Şah'ın Kandahar kuşatması hakkında bilgiler verildikten sonra Rus yönetimin İran'dan iki elçinin ulaşmasını beklediği yazılmaktadır. Bu elçilerin haberin yazıldığı sırada Astarhan şehrinde bulunduğu kaydedilmiştir²⁵⁵.

5 Ağustos 1738'de S. Petersburg'tan İngiltere'ye gönderilen bilgilere göre Rus hükümeti İran'a M. Kaluşkin isminde bir elçi göndermiştir. Haberin yazıldığı sırada Kaluşkin'in İran'da olduğu hükümetine gönderdiği rapordan anlaşılmaktadır. Bu raporda elçi Kandahar'ın Nadir Şah tarafından fethi, İran ile Osmanlı Devleti ile arasında İstanbul'da yapılan barışı Nadir Şah'ın kabul etmediği ve İstanbul üzerine yürüyebileceği gibi bilgiler yer almıştır²⁵⁶.

²⁵¹ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1736, Issue 7534, s.1.

²⁵² *The London Gazette*, 19 Ekim 1736, Issue 7552, s.1.

²⁵³ *The London Gazette*, 23 Ekim 1736, Issue 7553, s.1.

²⁵⁴ *The London Gazette*, 18 Nisan 1738, Issue 7694, s.1

²⁵⁵ *The London Gazette*, 6 Mayıs 1738, Issue 7699, s.1

²⁵⁶ *The London Gazette*, 29 Ağustos 1738, Issue 7732, s.1.

21 Nisan 1741 tarihinde yayınlanan ve 25 Nisan Westminster kaynaklı haberde Rusya'nın batı dünyası ile İran arasında gerçekleştirilecek ticaret güzergahlarından biri olacağını ortaya koymaktadır. Bu habere göre Birleşik Krallık Rusya üzerinden İran'a bir ticaret yolu açılması kararını almıştır²⁵⁷. 10 Kasım 1740 yılında Petersburg kaynaklı haber, Çariçe Anna tarafından İran'a elçi olarak 1738'de gönderilen M. Kaluşkin'in hala İran'da bulunduğunu ortaya koymaktadır. Kaluşkin, Nadir Şah'ın Dağıstan'da uğradığı yenilgi hakkında ayrıntılı bir raporu ülkesine göndermiştir²⁵⁸.

15 Ocak 1742 tarihinde yayınlanan bir haber Rusların Nadir Şah'la bir çatışmadan çekindiklerini ortaya koymaktadır. Habere göre Nadir Şah'ın kuvvetlerinin Rus sınırına yaklaşması üzerine bölgedeki Rus kuvvetlerine Kızlar Kalesinde toplanmaları emredilmiştir²⁵⁹. Bu olay hakkındaki gelişmeler gazetenin 19 şubat tarihli nüshasında yer almıştır. 19 Şubattaki habere göre Kızlar kalesi ve Astarhan'daki Rus komutanlar Nadir Şah'ın kuvvetlerinin sınırdan çekildiğini S. Petersburg'a iletmişlerdir²⁶⁰.

22 Şubatta Nadir Şah ile Rus hükümeti arasında gerginleşen ilişkilere ait Petersburg Gazette'ten bir çeviri yayınlanır. Bu çeviriye göre Nadir Şah'ın Rusya'ya yönelik tutumu üzerine Rus hükümeti sınır boylarında güvenliği arttırmıştır. Nadir Şah'ın sınır boyundaki dağlık bölgeye karşı düşmanca niyetlere sahip olması Dağıstan seferindeki başarısızlıktan dolayı normaldir. Fakat Nadir Şah Rusya'ya karşı düşmanca bir niyeti olmadığını açıkça beyan etmiştir. Nadir Şah gücünün sınırlarının farkındadır ve Rusya'nın sınır boyundaki kuvvetleri rahat bir şekilde İran kuvvetlerini püskürtecek kadar kuvvetlidir. Dağıstan halkları 70000 asker çıkarabilecek kuvvette olup, Çariçe'nin buyruğu altına girmek istemektedirler. Bu halklar Rus himayesine girmek için Rus hükümetine temsilcilerini göndermişlerdir. Bu halklar kendi başlarına bile İran kuvvetlerini püskürtecek kuvvete sahiptirler. Ayrıca, İran ordusu başarısız biten Dağıstan seferleri yüzünden sayısı 20000 kişiye düşmüştür. Haberin sonunda da hükümetin yanlış dedikoduların önüne geçmek için bu haberi yayınlattığı bilgisi verilmektedir²⁶¹.

²⁵⁷ *The London Gazette*, 21 Nisan 1741, Issue 8008, s.1

²⁵⁸ *The London Gazette*, 5 Aralık 1741, Issue 8073, s.1.

²⁵⁹ *The London Gazette*, 15 Ocak 1742, Issue 8189, s.1

²⁶⁰ *The London Gazette*, 19 Şubat 1742, Issue 8199, s.1.

²⁶¹ *The London Gazette*, 22 Şubat 1742, Issue 8200, s.1.

15 Martta yayınlanan haber Rus hükümetinin verdiği bilgileri teyit eden gelişmeleri yazmaktadır. Rusya'nın İran'da bulunan elçisi Moskova'ya bir kurye göndermiştir. Bu kurye; Rus elçisinin Nadir Şah'ın huzuruna çıkışı ve Şah ile yaptığı görüşme hakkında bilgiler getirmiştir. Buna göre, Nadir Şah'ın, Rusya'ya saldıracağı yönündeki haberler asılsızdır ve bu dedikodular iki tarafın düşmanları tarafından uydurulmuştur. Nadir Şah ayrıca Rusya ile dostane ilişkilere devam etmek ve iki ülke arasındaki barışı korumak niyetinde olduğunu elçiye iletmiştir. Nadir Şah, iyi niyetini ifade etmenin yanı sıra İran kuvvetlerini sınırdan çekmiş, Rus elçisine kıymetli hediyeler de sunmuştur. Haberin sonunda artık Rusya ile İran arasında bir çatışma gerçekleşmeyeceği yazılmıştır²⁶².

Nadir Şah'ın barışa yönelik teşebbüslerini somutlaştırmak için elçisi Muhammed Hüseyin Han'ı Çariçe Elizaveta'ya göndermiş. 1500 kişilik kalabalık bir maiyyetle Rusya'ya gelen Muhammed Hüseyin Han, Çariçe'nin huzuruna diğer elçilerin de katıldığı görkemli bir törenle çıkmıştır. Elçi, Çariçe'nin huzurunda Farsça konuşmuş, konuşması tercümanlar tarafından Rusça'ya çevrilmiştir. Tören sırasında İran elçisi Şah'ın namesini teslim ettikten sonra Çariçe de elçiye değerli hediyeler vermiştir. Muhammed Hüseyin Han'ın Rus sınırına girdikten sonraki tüm masraflarının da Ruslar tarafından karşılandığı gazetede yayınlanan haberden anlaşılmaktadır²⁶³.

1742 yılında Nadir Şah'tan Rusya'ya gönderilen elçilere rağmen iki ülke arasında güvensizliğin devam ettiği *The London Gazette*'de 5 Nisan 1743'te yayınlan haberdan anlaşılmaktadır. Gazetenin haberine göre İran Şahı'nın Rusya'ya saldıracağı hakkında asılsız söylentiler Çariçe'nin İran sınırındaki komutanı General Prens Dolgorouki tarafından kısmen doğruladı. Prens Dolgorouki, şubat ayı içerisinde hükümetine gönderdiği raporda Nadir Şah'ın Kafkaslara yaptığı seferde başarısız olduğunu ve epeyce adam kaybettikten sonra geri çekildiğini yazmıştır²⁶⁴. Prens Dolgorouki'nin yanı sıra Kızlar Kalesi ile Astarhan'daki Rus yöeticileri de Nadir Şah'ın hareketleri konusunda hükümetlerine bilgiler göndermişlerdir. Bu gelen raporlarda da Nadir Şah'ın Rus sınırındaki faaliyetlerinin amacının Osmanlı yönetimini aldatmak olduğu yazılmıştır²⁶⁵.

²⁶² *The London Gazette*, 15 Mart 1742, Issue 8206, s.1

²⁶³ *The London Gazette*, 17 Temmuz 1742, Issue 8137, s.1.

²⁶⁴ *The London Gazette*, 5 Nisan 1743, Issue 8212, s.3.

²⁶⁵ *The London Gazette*, 21 Mayıs 1743, Issue 8225, s.1

13 Haziran tarihinde S. Petersburg'ta hükümet tarafından yayınlanan gazete haberi The London Gazette'e olduğu gibi aktarılmıştır. Gazetede ki çeviriye göre Nadir Şah'ın kuvvetlerini Dağıstan ve Rus sınırına yakın bölgelerden çektiğine yönelik haberler doğrudur. İran ordusu Derbent'ten İran'a doğru dönmüştür. Ordusu aşırı soğuklar ve iâşe problemi yüzünden oldukça azalmıştır. Askerlerin yanı sıra çok sayıda at, deve ve katır da ölmüştür. Sıradan askerlerin yanı sıra üst düzey subaylar da piyade olarak yürüyüşe devam etmişlerdir. Bu zorluklar nedeniyle Nadir Şah Munga bozkırında bir müddet dinlenmek zorunda kalmıştır. Nisan ayında tekrar Tebriz'e doğru yürüyüşe geçmiştir. Türk sınırına doğru ilerleyeceği ve Erzurum'a saldıracağı düşünülmüştür. Nadir Şah ayrıca imparatorluğun her tarafına bu sefere hazırlanmaları için emirler göndermiştir²⁶⁶.

2.5. İç Gelişmeler ve Nadir Şah'ın Ölümü

Şah Hüseyin devrinde Safevi hükümetinin Dağıstan'daki Sünni halka baskıları arttırması üzerine büyük çaplı bir isyan çıkmıştır. Dağıstan halkları Lezgi kökenli Hacı Davud Bey'in önderliğinde birleşerek Safevi idaresine karşı ayaklanmışlardır. İsyancıların başlıcaları Surhay Mustafa Han ve Haytak Usmisi Ahmet'tir. 1711 yılında isyancılar Safeviler'in Şirvan valisini yenilgiye uğrattılar. İran'daki iç karışıklıklar isyancıların elini güçlendirdi. Surhay Mustafa Han 1716 yılında İstanbul'a bağlanma isteğini dile getirdi ve bu istek Osmanlı yönetimi tarafından kabul edildi. Gazi Kumuk Şemhali olan Surhay Mustafa Han, Hacı Davud Bey ve Has Polat Bey liderliğindeki asi Dağıstanlılar 1720'de Şemahi'yi ele geçirdiler²⁶⁷.

Nadir Bey, II. Tahmasb'ın hizmetine girdikten sonra uğraştığı problemler arasında Dağıstan sorunu da bulunuyordu. Gazete'nin 18 Ocak tarihli nüshasında yayınlanan ve 24 Aralık 1733 tarihinde S. Petersburg'tan gönderilen bilgilere nazaran Nadir Bey (Tahmasb Kulu Han) Surhay Mustafa Han'ı kesin bir yenilgiye uğratmış, Onun egemen olduğu Gazi Kumuk havalisini de tamamen ele geçirmiştir. Nadir Bey bu zaferden sonra Tiflis'e yakın Gence şehrini kuşatma altına almıştır. Habere göre Nadir Bey burayı fethederse Gürcistan'ın hakimi olacaktır²⁶⁸. 1734 yılının Ağustos ayında İran hakkında yeni haberler gazetede yayınlanır. Bir önceki haberde olduğu

²⁶⁶ *The London Gazette*, 9 Temmuz 1743, Issue 8239, s.1.

²⁶⁷ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829, (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul 2012, 174-175.

²⁶⁸ *The London Gazette*, 18 Ocak 1734, Issue 7369 s.1.

gibi bu haberin kaynağı S. Petersburg'taki İngiliz yetkililerdir. Habere göre Meşhed'ten Kazvin'e gelen Nadir Bey beraberinde eski Şah'ı da getirmiştir. Amacı İran toplumuna tahtı gasp etmek niyetinde olmadığını göstermektir. Bu sırada halkın bir bölümü henüz küçük bir bebek olan Şah'ın (III. Abbas) öldüğünü düşünmektedir. Kesin olan nokta ise İran'da hakimiyetin Nadir Bey'de olduğudur²⁶⁹.

13 Mart 1735 tarihinde Nadir Bey'in Kafkaslardaki faaliyetleri hakkında gazetede 21 Şubat Petersburg kaynaklı bir haber yayınlanır. Haberin başında Rusların bu haberi hem İstanbul'dan hem de İran'dan gelen kuryelerin getirdiği bilgilerle elde ettiği belirtilir. Buna göre haberin yayınlandığı tarihte Nadir Bey Derbend'tedir. Dağıstan'daki en önemli kabilelerden olan Usmilerin (?) liderinin kızı ile evlenmiştir. Usmilerin lideri ise amansız bir Rus karşıtı olarak bilinmektedir. Nadir Bey'in hedefi bütün Dağıstan'ı ele geçirmektir²⁷⁰.

1736 yılının en önemli olayı kuşkusuz Nadir Bey'in Mugan ovasında yapılan kurultayda İran Şahı olmasıdır. Aynı yılın bir diğer önemli olayı da 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıdır. Nadir Şah savaşın ilk aşamasında bekle-gör politikası izlemektedir.

1741 yılının Ocak ayında Kafkas halklarından olan Lezgilerin, Nadir Şah'ın ordusunu dar bir geçitte pusuya düşürerek bozguna uğrattıklarına dair haberler İstanbul'a ulaşmıştır. Gazete'nin İstanbul'daki haber kaynakları Nadir Şah'ın bu yenilgisini 20 Şubat 1741 tarihinde haberleştirmişlerdir. Aynı olay Rusların, İran'daki daimi temsilcisi Mr. Kalushkin'in raporunda da yer almaktadır. Buna göre birkaç yıl öncesi isyan eden bölge halkı Nadir Şah'ın ordusuna Dağıstan bölgesinin Gürcistan sınırına yakın dağlık arazisinde önemli bir darbe vurmuş, İranlılar 2500 adamını kaybetmiştir²⁷¹.

1742 yılına gelindiğinde Kafkas cephesinde Nadir Şah için sıkıntıların devam ettiği görülmektedir. 22 Mayıs tarihinde İstanbul'dan İngiltere'ye ulaştırılan ve 29 Haziran 1742 tarihinde yayınlanan habere göre Lezgiler Nadir Şah'ın vezirinin komuta ettiği bir orduyu yenilgiye uğratmışlar. Bu çatışmada iki taraf da büyük kayıp vermiştir²⁷².

²⁶⁹ *The London Gazette*, 17 Ağustos 1734, Issue 7325, s.1.

²⁷⁰ *The London Gazette*, 13 Mart 1735, Issue 7489, s.1.

²⁷¹ *The London Gazette*, 20 Şubat 1741, Issue 8095, s.2; *The London Gazette*, 5 Ekim 1741, Issue 8073, s.1.

²⁷² *The London Gazette*, 29 Haziran 1742, Issue 8132, s.1.

Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki mücadelenin en önemli noktalarından birini oluşturan Gürcistan hakimiyeti üzerine yaşanan rekabet Nadir Şah döneminde de devam etmiştir. Gazete'nin 13 Nisan 1745'de yayınlanan 11 Mart İstanbul kaynaklı haberine göre Nadir Şah Osmanlı sınırına yakın Gürcistan'daki Ahıska ve yakın çevresine akınlar düzenleyip bölgeyi talan etmiştir²⁷³.

İran tarihine damga vuran ve Asya'nın son fatihi olarak görülen Nadir Şah 19 Haziran 1747 tarihinde öldürülmüştür. Nadir Şah'ın ölümü ve akabindeki gelişmeler de gazetenin 19 Eylül, 26 Eylül ve 7 Kasım 1747 tarihli nüshalarında ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. 19 Eylül 1747'de yayınlanan haberin kaynağı Lahey'deki İngiliz yetkililerdir. Bununla birlikte haber Lahey'e Rusya üzerinden ulaştırılmıştır. Temmuz ayının altısında Nadir Şah ülke içindeki isyanın genel bir hal aldığını görünce umutsuzluğa düşmüştür. Yanında bulunan Afgan ve Özbekleri alarak hala kendisine sadık kalan Kelat şehrine kaçmaya karar vermiştir. Kelat şehrinin ulaşılmaz konumu, hazinelerini buraya önceden göndermiş olması Nadir Şah'ın bu kararında etkili olmuştur. Fakat bu kararını hayata geçiremeden çadırında İranlılar tarafından öldürülmüştür. Kesilen başı isyancıların başa geçirmek istedikleri yeğeni Ali Kulu Han'a gönderilmiştir. Ali Kulu Han, Nadir Şah'ın öldürüldüğü haberini alır almaz, Şah'ın son günlerinde verdiği bütün emirleri ve yüklediği vergileri kaldırdığını ilan etmiştir²⁷⁴.

26 Eylül tarihiyle yayınlanan haberden Ali Kulu Han'ın İran'da otoriteyi tesis edemediği ve ülkenin büyük karışıklık içinde kaldığı, taht için mücadele eden dört beş kişiyi destekleyen güçlü gruplar olduğu yazılmıştır²⁷⁵. 7 Kasım 1747 tarihinde yayınlanan haberin kaynağı Rusya'dan Hamburg'a ulaşan bilgilerdir. Habere göre Nadir Şah'ın komutanlarından Ali Kulu Han Adil Şah unvanını alarak Meşhed'de İran tahtına çıkmıştır. Bununla birlikte ülke genelinde karışıklıklar devam etmektedir. Çünkü Ali Kulu Han'ın şahlığına karşı çıkan ve mücadeleye devam eden ikinci bir grup daha bulunmaktadır²⁷⁶.

²⁷³ *The London Gazette*, 13 Nisan 1745, Issue 8423, s.1.

²⁷⁴ *The London Gazette*, 19 Eylül 1747, Issue 8677, s.2

²⁷⁵ *The London Gazette*, 26 Eylül 1747, Issue 8679, s.1.

²⁷⁶ *The London Gazette*, 7 Kasım 1747, Issue 8691, s.1.

2.6 Nadir Şah'ın Rusya ve Osmanlı Devleti Dışındaki Devletler ile Münasebetlerine Dair Haberler

The London Gazette'e bakıldığında Nadir Şah döneminde İran'a dair yayınlanan haberlerin Osmanlı Devleti ve Rusya arasındaki ilişkilerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bununla birlikte Nadir Şah döneminde İran'ın Babürler ve İngilizlerle olan ilişkileri hakkında az da olsa The London Gazette'de yer bulan haberler olmuştur.

Kandahar şehri Babürlüler ile Safeviler arasındaki nüfuz mücadelesinin gerçekleştiği noktalardan biridir. 8 Temmuz 1738 tarihinde yayınlanan ve 18 Haziran Petersburg'tan gönderilen bilgilere dayanan habere göre 18 ay süren uzun bir kuşatmadan sonra Nadir Şah Kandahar şehrini ele geçirmiştir. Bu bilgiyi Rus hükümetine İran'daki elçisi göndermiştir. Babürlüler ile Nadir Şah arasında barış yapılmıştır. Bu barışa göre Babürlüler büyük bir tazminat ödemeye razı olmuştur²⁷⁷. 1739 yılının Eylül ayında Nadir Şah ile Babürlüler arasındaki münasebetlere dair bir haber daha yayınlanır. Rusya'nın Reşt şehrinde bulunan temsilcisinin hükümetine gönderdiği habere göre Kabil eyaletinde meydana gelen çatışmada Nadir Şah, Babürlü ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Babür hükümdarı Nadir Şah'ın kampına gelerek tacını Şah'a teslim etmiştir. Nadir Şah ise cömert bir şekilde Babür hükümdarının tacını iade etmiştir. Reşt'teki Rus temsilcinin verdiği bilgiyi destekler bir Farsça belgeyi de hükümetine gönderdiği haberin içeriğinden anlaşılmaktadır. Rus yönetiminin İsfahan'daki elçilerinden bu bilgiyi teyit edecek bir haber gelmediği için haberin doğruluğuna tereddütle yaklaştığı görülmektedir²⁷⁸.

Nadir Şah, hükümdarlığı döneminde Hazar Denizi, Fars Körfezi ve Umman Denizi'nde faaliyet gösterecek bir donanma inşa etmek istemiştir. Bunun için İngiliz kökenli John Elton'un yanı sıra çok sayıda Rus ve Hintli denizciyi de ülkesine çağırmıştır. İngiliz John Elton'un nezaretinde inşa ettirilen ilk gemi 1743 yılında Hazar Denizi'ne indirilmiştir. 1742 yılı itibariyle Nadir Şah'ın kırk civarında gemiden oluşan bir donanmaya sahip olduğu görülmektedir²⁷⁹.

The London Gazette'in 14 Mayıs 1745 tarihli nüshasında Tahmasb Kulı Han'a tabii olan korsanların kendilerini takip eden Fransız donanmasını atlattıkları fakat İspanyolların eline geçtikleri anlaşılmaktadır²⁸⁰. Gazetede 5 Temmuzda yayınlanan

²⁷⁷ *The London Gazette*, 8 Temmuz 1738, Issue 7717, s.1.

²⁷⁸ *The London Gazette*, 8 Eylül 1739, Issue 7839, s.1.

²⁷⁹ Ateş, a.g.e, s. 270-271.

²⁸⁰ *The London Gazette*, 14 Mayıs 1745, Issue 8432, s.1;

haberden bu korsanların İngiliz asıllı Joseph Baker ve adamları oldukları anlaşılmaktadır²⁸¹.

²⁸¹ *The London Gazette*, 5 Temmuz 1746, Issue 8551, s.6.

SONUÇ

Yazılı iletişimin en önemli unsurlarından olan gazetenin kökeni Roma İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Modern manada ilk gazete örneği kimi araştırmacılara göre Ausburg'ta yayınlanan Avis Relation Oder Zeitung kimi araştırmacılar göre de 1605 yılında ticari bir bültenin evrimi ile ortaya çıkan Niuwe Tijdingen'dir.

İngiltere'de gazeteciliğin ilk aşamasını 17. yüzyılın ilk çeyreğinde yayınlanan corantaslar oluşturur. Bunların ilk örneği 2 Aralık 1620 tarihinde Amsterdam'da basılmış olup 1620 yılında Prag şehri yakınlarında gerçekleşen Beyaz Dağ Savaşı hakkındadır. İngiliz İç Savaşı esnasında The Kingdome Weekly Intelligencer, The Parliament Scout, Mercurius Civicus ya da Mercurius Aulicus isimlerini taşıyan haber bültenleri yayınlanmıştır. Parlemonto, iç savaşın sonuçlanmasından sonra halkın haber alma ihtiyacını karşılamak için 1650 yılından itibaren Mercurius Politicus isimli bir haber bültenini yayınlamaya başlamıştır. İngiliz kraliyet ailesinin veba nedeniyle Oxford'a gittiği günlerde kraliyetin emriyle Oxford Üniversitesi matbaasında The Oxford Gazette adı altında resmi bir gazete yayınlanmaya başlamıştır. Londra'da vebanın 1666 yılının Ocak ayında sona ermesiyle Kraliyet yeniden Londra'ya dönmüştür. The Oxford Gazette 21 sayı yayınlanmış, Kraliyetin Londra'ya dönmesiyle ismi The London Gazette'e dönüştürülmüştür. Bu isimle 1666 yılının Şubat ayından itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

The London Gazette'in mali gücü 1670-1684 yılları arasında gazeteye reklam alınmaya başlanmasıyla kuvvetlenmiştir. 1683-1699 yılları arasında devam eden Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak arasındaki uzun savaş gazetenin popülerleşmesini sağlamıştır. 1705 yılından itibaren gazetenin Fransızca versiyonu da yayınlanmaya başlamıştır. İngiltere'de 1752 yılına kadar Jülyen takvimi kullanılmaya devam ettiği için on bir günlük bir fark bulunmaktadır. The London Gazette'in İran ile ilgili haberlerin iki temel kaynaktan beslendiği görülmektedir. Bunlardan ilki İstanbul'da bulunan İngiliz elçiliği iken diğeri Moskova'da bulunan İngiliz elçiliğidir. Bunun dışında Viyana, Lahey gibi farklı Avrupa şehirlerinde bulunan İngiliz yetkililerin bu şehirlere İran hakkında ulaşan haberleri Londra'daki gazeteye ilettikleri görülmektedir. Rusya'nın Kafkaslar'daki ilerleyişine ve emperyal bir güç haline gelişine paralel olarak gazetede Moskova merkezli haberlerin sayısında büyük bir artış gerçekleşmiştir.

1666-1736 yılları arasında Safevi Devleti'nin Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin ekonomik ve siyasi boyutuna dair farklı haberler gazetede yer almıştır. İran'dan Rusya'ya gönderilen elçiler, Rusya'nın İranlı tüccarlara çıkardığı zorluklar, Osmanlı Devleti'ne karşı iki devletin ittifak arayışları Safevi-Rus ilişkilerine dair başlıca haber konularıdır. Safevi-Osmanlı münasebetlerine dair haberlerde elçiler, savaşlar, sınır boylarındaki gerilimler yer almıştır. Safevi Devleti'nin çöküş sürecinde I. Petro'nun Hazar çevresinde ve Osmanlı Devleti'nin Kafkaslar'da ilerleyişine dair ayrıntılı haberler gazetede yayınlanmıştır. Rusya ile Osmanlı Devleti'nin dışında Safevilerin Papalık, Venedik, Polonya, İngiltere ve Habsburglar ile olan ilişkilerine dair çok sayıda haber gazetede neşredilmiştir. Safeviler ile Avrupa arasındaki ilişkilerin özellikle 1683 yılında gerçekleşen Viyana kuşatmasından sonra yoğunlaştığı görülmektedir.

İran tarihine damga vuran ve 1736-1747 yılları arasında hükümdarlık yapan Nadir Şah'ın hayatına dair kıymetli bilgiler The London Gazette'de yayınlanmıştır. Nadir Şah'ın Şah II. Tahmasb'ı tahttan indirmesi, kendisini Şah ilan etmesi, Osmanlılara karşı kaybettiği Dücum Savaşı ve kazandığı Kerkük Zaferi, Rusya ile olan ilişkilere dair çok sayıda haber gazetede yayınlanmıştır.

Safevi Devleti'nin çöküş sürecinde Rusya'nın Kafkas coğrafyasındaki etkinliğinin artışı gazetede yayınlanan haberlerden rahatça anlaşılmaktadır. Bu nedenle Safevi Devleti'nin son yılları ile Nadir Şah döneminde gazetede yayınlanan birçok haberin bilgileri Rusya üzerinden İngiltere'ye ulaşmıştır.

Sonuç olarak The London Gazette halkın haber alma ihtiyacını devlet kontrolünde gidermek amacıyla ortaya çıkan bir gazetedir. Gazete, Birleşik Krallığın resmi haber kaynakları üzerinden İran'a dair elde ettiği bilgileri yayınlayan, ulaştığı haberleri farklı merkezlerdeki kaynakları karşılaştırarak teyit eden bir yapıya sahiptir. 1666-1736 yılları arasında Safevi Devleti, 1736-1747 yılları arasında Nadir Şah dönemi için gazete ana kaynak niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte gazetede İngiltere'nin İran ve doğu politikasına dair haberlerin azlığı dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

The London Gazette: Issue 227, Issue 230, Issue 241, Issue 257, Issue 303, Issue 431, Issue 438, Issue 439, Issue 634, Issue 757, Issue 785, Issue 795, Issue 908, Issue 929, Issue 933, Issue 941, Issue 971, Issue 990, Issue 998, Issue 1055, Issue 1201, Issue 1233, Issue 1252, Issue 1296, Issue 1497, Issue 1641, Issue 1830, Issue 1884, Issue 1885, Issue 1903, Issue 1919, Issue 1921, Issue 1935, Issue 1966, Issue 1984, Issue 2111, Issue 2114, Issue 2117, Issue 2121, Issue 2161, Issue 2162, Issue 2203, Issue 2233, Issue 2234, Issue 2241, Issue 2243, Issue 2252, Issue 2295, Issue 5219, Issue 5272, Issue 5332, Issue 5743, Issue 5489, Issue 5492, Issue 6049, Issue 6056, Issue 6058, Issue 6070, Issue 6072, Issue 6086, Issue 6093, Issue 6100, Issue 6111, Issue 6117, Issue 6127, Issue 6129, Issue 6140, Issue 6141, Issue 6149, Issue 6152, Issue 6157, Issue 6192, Issue 6194, Issue 6197, Issue 6205, Issue 6274, Issue 6361, Issue 6427, Issue 6414, Issue 6460, Issue 6701, Issue 6897, Issue 6915, Issue 6921, Issue 6926, Issue 6953, Issue 6955, Issue 6960, Issue 7007, Issue 7086, Issue 7089, Issue 7092, Issue 7116, Issue 7123, Issue 7158, Issue 7163, Issue 7189, Issue 7221, Issue 7239, Issue 7261, Issue 7267, Issue 7325, Issue 7351, Issue 7369, Issue 7424, Issue 7425, Issue 7469, Issue 7489, Issue 7525, Issue 7526, Issue 7534, Issue 7552, Issue 7553, Issue 7694, Issue 7699, Issue 7717, Issue 7732, Issue 7839, Issue 8008, Issue 8073, Issue 8095, Issue 8120, Issue 8132, Issue 8137, Issue 8189, Issue 8199, Issue 8200, Issue 8206, Issue 8212, Issue 8225, Issue 8239, Issue 8246, Issue 8259, Issue 8290, Issue 8303, Issue 8333, Issue 8359, Issue 8377, Issue 8423, Issue 8432, Issue 8474, Issue 8477, Issue 8551, Issue 8557, Issue 8585, Issue 8598, Issue 8611, Issue 8677, Issue 8679, Issue 8681, Issue 8691.

ESERLER

Adıvar, Halide Edip; *İngiliz Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1946.

Aktepe, Münir; *1720-1724, Osmanlı İnan Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnamesi*, İstanbul 1970

Alihüseynov, Malik; *Safevi Devleti'nin Avrupa ile Siyasi ve Ekonomik İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2015.

Aslanov, Vakıf; "Jean Chardin ve Seyahatnamesi", Çev. Muhammed Kemaloğlu-Aran Erdebilli, *Doğu Araştırmaları*, S. 15, 2016/1, s. 75-150.

Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-M. Yekta Saraç, İstanbul 2003.

Ateş, Abdurrahman; *Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1720-1747)*, Ankara 2012.

Aydoğan, Derya; "Türkiye'de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, July 2013 Volume 3 Issue 3, (26-40).

Aydoğmuşoğlu, Cihat; *Safevi Devleti Tarihi, (1501-1736)*, Ankara 2015.

Barres-Baker, M. C.; *An Introduction To The Early History of Newspaper Advertising, Bren Museum and Archive Occasional Puplications*, Brent, 2006.

Berkok, İsmail; *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958.

Bilge, Sadık Müfit; *Osmanlı Çağında Kafkasya 1454-1829, (Tarih-Toplum-Ekonomi)*, İstanbul 2012.

Chardin, Jean; *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan ve İran 1671-1673*, ed. Stefan Yerasimos, Çev. Ayşe Meral, İstanbul 2014.

Cheng, Elyssa Y.; “Women and the Consumption of news in Ben Johnson’s The Staple of News”, *The Wenshan Review of Literature and Culture*, Vol. 2, June 2017, s. 187-203

Çınar, Gülay Karadağ; *Safevi Özbek Siyasi İlişkileri ve Osmanlı’nın Tesiri (1524-1630)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Afyon 2011.

_____ ; “ Safevi Devleti’nde Dini Otoritenin Temsilcisi Şahlar ve Şii Ulemaye İlişkileri”, *İran Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S.1, s.11-51.

Danişmend, İsmail Hami; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 3, İstanbul 1961.

Dedeyev, Bilal; “Çaldıran Savaşı’na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/6, Kış 2009, s.126-135.

Derviş Ahmed Aşiki, *Tevarih-i Al-i Osman (Aşıkpaşazade Tarihi)*, Haz. Ayşenur Kala, İstanbul 2013.

Emecen, Feridun M; “Şahkulu Baba Tekeli” *TDVİA*, C. 38, s. 284-286.

_____ , *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2017.

_____ , “İrakeyn Seferi”, *TDVİA*, C. 19, s. 116-117.

Eravcı, H. Mustafa; “Safevi Hanedanı”, *Türkler*, C. 6, ed. Hasan Celal Güzel, Ankara 2002, s. 882-892.

_____ ; “II. İsmail Döneminde Doğu Anadolu’da Safevi Tehdidi”, *Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu, (Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler)*, ed. Orhan Kılıç-Mehmet Çevik, Elazığ 2002, s. 294-296

Ginao, Eyal; “Beyaz Kule Şehrinde Bir Safevi Prensi: Selanik’teki Beyzade (1731-1734)”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, C. 8, s.576-581.

Grant, James; *The Newspaper Press: It’s Origin-Progress-And Present Position*, Vol. I, London 1871.

Gündüz, Tufan; “Safeviler”, *TDVİA*, C. 35, s. 451.

_____ , “Tahmasb”, *TDVİA*, C.39, s. 413.

Gürcan, Fatih; “London Gazette’de Kutsal İttifak Savaşları (1683-1697)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 34, s. 81-102.

İstanbul'da Fransız Elçiliği Marki De Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri, Marki De Bonnac'ın Osmanlı Devleti ile Yaptığı Müzakerelerle Birlikte Fransızca Yayınlayan M. Charles Schefer, Çev. Ali Şevket Bizer, Yayına Haz. Mustafa Daş, Ankara 2017

Jorga, Nicolae; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. II, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

_____ ; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 4, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

Karadeniz, Yılmaz; "Safevi Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 3, 2014, s. 59-60.

Kılıç, Remzi; *Kanuni Devri Osmanlı İnan Münasebetleri*, İstanbul, 2006.

_____ ; "Osmanlı Devleti'nin İnan Politikası (16. Ve 17. Yüzyıllar)", *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, ed. Mustafa Bıyıklı, İstanbul 2008, s. 75-116.

_____ ; *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İnan Siyasi Anlaşmaları*, İstanbul 2001

Kırım Hanlarına Name-i Hümayun (2 Numaralı Name Defteri), Haz. Murat Cebecioğlu vd. İstanbul 2013.

Kovodziejczyk, Dariusz; *The Relations of Polish-Lithuanian Commonwealth with Safavid Iran and the Catholicosate of Etchmiadzin in the Light of Archival Documents*, Warszawa 2017.

Kurat, Akdes Nimet; *Rusya Tarihi*, Ankara 1999.

Külbilge, İlker; 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İnan Siyasi İlişkileri (1703-1747), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora Tezi, İzmir 2010.

Küpeli, Özer; Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639), Doktora tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

Matthee, Rudi; "Rudeness and Revilement: Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century", *Iranian Studies*, 2013, 46:3, 333-357, DOI: [10.1080/00210862.2012.758500](https://doi.org/10.1080/00210862.2012.758500).

_____ ; "1600-1700 Yıllarında Araplar, Türkler ve İnanlılar Arasında Basra Şehri, Çev. İlker Külbilge, "Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi Sayı IV/1 – Temmuz 2018, s.170-178.

_____ ; "Anti-Ottoman Politics and Transit Rights : The Seventeenth Century Trade in Silk Between Safavid Iran and Muscovy, *Cahiers du Monde Russe : Russie, Empire Russe, Union Soviétique, États Indépendants*, vol. 35, nr. 4, Octobre-Décembre 1994. S. 739-761.

Minorskoy, V.; "Nadir", *MEB İA*, C. 9, s.21-31.

Osmanlı-İnan-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak: I. Petros Di Sarkis Gilanentz'in Kronolijisi, II. Nadir Şah Devrine Ait Bir Anonim Kronoloji, Tercüme Eden ve Yayına Haz. Hrand. D. Andreasyan, İstanbul 1974

Özcan, Abdülkadir; “Çehrin Seferi” , *TDVİA*, C. 8, s. 249- 251
 _____; “Nadir Şah”, *TDVİA*, C. 32, s.276-277.

Özçağlayan, Mehmet; “Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)”, *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı 13, 2008, s.131-159.

Özgen, Murat; “Osmanlıdan Günümüze Yazılı Basın ve Siyaset İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, 2005, s. 13-23.

Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, C. I, (1071-1114/1660-1703), Haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul 2013.

Rota, Giorgio; “Safevi İrani ile Venedik Cumhuriyeti Arasındaki Diplomatik İlişkilere Genel Bir Bakış”, *Türkler* C.6, ed. Hasan Celal Güzel vd., Ankara 2002, s. 889-906

Salmon, Thomas; *Modern History: Or The Present State of All Nations*, London 1744.

Shay, Mary Lucille; *The Ottoman Empire From 1724 to 1734 As Revealed In Despatches of the Venetian Baili*, Westport 1978.

Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname İnceleme-Metin (1106-1133/ 1695-1721)*, Haz. Mehmet Topal, Ankara 2018.

Sümer, Faruk; “Abbas I”, *TDVİA*, C. 10, s. 17-19.

Şükürüov, Gıyas; *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Şah İsmail Devri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Tansel, Selahattin; *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 2016.

Turan, Şerafettin; “Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1967), s. 63-110.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 2016.
 _____; *Osmanlı Tarihi*, C. III, Ankara 2009.

Ürkündağ, Ayhan; *Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefaretnamesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.

Vakanüvis Subhi Mehmed Efendi, *Suphi Tarihi, Sami ve Şakir Tarihleri İle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, Haz. Mesut Aydın, İstanbul 2007.

Yazıcı, Orhan; “Safevî Hanedanlığı'nın Çöküşünde Afgan Aşiretlerinin Rolü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S. 47, Aralık 2016, s.311-322.

Yazıcı, Tahsin; “Safeviler”, *MEB İA*, İstanbul 1967, s.53- 59.

İnternet Kaynakları:

<https://www.bl.uk/medieval-literature/articles/william-caxton-and-the-introduction-of-printing-to-england> Erişim tarihi: 02.07.2019.

EK-1

The London Gazette.

Printed. 5332

Published by Authority.

From Tuesday May 24. to Saturday May 28. 1715.

St. James's May 27.
THIS Day the following Address was presented to his Majesty by the Lord Archbishop of York, accompanied by the rest of the Commissioners.

To the KING's most Excellent Majesty.

The humble Address of the Commissioners appointed for building Fifty new Churches in and about the Cities of London and Westminster, and Suburbs thereof.

May it please your Majesty.

WE crave Leave humbly to represent to your Majesty, that having used our best Diligence to give Dispatch to the Business of the Commissioners intrusted with us; and there being some Chappels that may soon be ready to be made Parishes Churches, and some Churches in good Forwardness, we find our selves under a Difficulty how to proceed in perfecting the Establishment of such Chappels and Churches, for want of a due Maintenance for the Ministers who are to attend the Service of the same: Without which, as we conceive, no Bishop can regularly consecrate a Church or Chappel nor can we effectually treat with any Patron concerning the Right of Patronage, which by Act of Parliament we are directed and empower'd to do; nor will the pious End of this Commission for advancing the True Religion as professed in our Church be fully answered, until a sufficient and ascertained Maintenance be provided.

Obliged by these Considerations, and invited by your Majesty's most gracious Promise that this good Work shall find all the Encouragement you can give us: We presume to approach your Majesty with our most humble Request that you would condescend to perfect the glorious Design begun by your pious Predecessor our late most Excellent Queen by recommending it in the Manner your Majesty shall think most proper, to the Care and Wisdom of your Parliament to provide such Maintenance.

To which his Majesty was pleased to make the following most gracious Answer.

I Shall very readily comply with what you desire being resolved to embrace all Opportunities of encouraging and perfecting a Work, in which the Honour of the Church of England, and the Advancement of our Holy Religion are so much concerned.

Constantinople, April 10. A pretended Brother of the King of Persia, who had applied some Years ago to the Port for Succours against his Brother, and who, in order to keep fair with the Persian Court, was sent Prisoner to Tenedos, having made his Escape lately out of that Island, went into the Lesser Asia, where he found a great Number of Adherents; but upon the Extortions he was obliged to make for maintaining those People, the Port ordered a considerable Body of Troops to march against him, which setting upon his Forces unexpectedly, defeated him, and took him Prisoner: Afterwards he was beheaded, with 30 of his chief Followers, and their Heads have been publicly exposed before the Grand Signior's Tent. The Venetian Bailo Sig. Memo is treated with great Rigour, being thrown into a Dungeon in the Castle of Abydos. The Turkish Fleet lies off the Dardanelles, on Occasion of the Admiral's being sick: On the 24th past the Dutch Ambassador here waited on that Admiral, as the British and French Ambassadors had done, to make him the ordinary Compliment of wishing him a good Voyage; on which Occasion the Admiral, pursuant to Order from Court, desired him to write to the States General his Principals, earnestly to press them, as antient and true Friends of the Port, to forbid their Subjects to sell or furnish any Ships to the Republick of Venice; or during the War to supply the Venetians with any warlike Stores. The Turkish Fleet will consist of 40 Men of War of the Line, besides the Ships from Barbary, 30 Gallies, and as many Brigantines of 400 Tons and carrying 150 Men each. 'Tis said the Admiral has positive Orders to engage the Venetian Fleet, the better to facilitate the Conquest of the Morea.

Venice May 17. The Senate having received Advice from all Parts of the Turks having declared War against this State, have declared War likewise. The Causes expressed in this Declaration are, That since the month of December last the Turks have under several Pretences violated in divers Manners the Treaty of Carlowitz; and that they have seized the Bailo Memo a Minister representing this Republick, and imprisoned him in one of the Castles of the Dardanelles as they have also the Secretary of the Ambassy in the Seven Towers. And Orders are sent to all the Commanders of the Forces of this State as well by Land as by Sea, to fall upon the Subjects of the Port, and to act in a Hostile manner against them. The last Letters from the Levant import, that the Captain-General Delfino, after having been joined by the Squadron commanded by Sig. Fabio Buonvicini, was advanced with the Men of War and Gallies to Napoli di Malvasia, to observe the Ottoman Fleet. There was no Account of that Fleet's Departure from the Dardanelles yet; but the Captain Bassaw had detached some Men of War to get Seamen in the Archipelago, because there was not a sufficient Number at Constantinople to man the Ships. The Fleet of this Republick fitted out to oppose the Turks, consists of 1 Man of War of 85 Guns, 3 of 80, 2 of 78, 4 of 76, 4 of 56, 5 of 54, 1 of 50, and 2 of 44 with 21 Gallies and other Vessels. There are 14000 Men of regular Troops in the Pay of this State on the Morea. This Republick expects to be assisted by the Pope's Gallies, which 'tis advised from Rome are actually fitting out at Civita-vecchia. Those Advices add, that General Marigli being declared Superintendent of the fortified Places in the Ecclesiastical State was preparing to go and view them all; and that a Detachment of Horse and Foot was ordered to Loreto, to reinforce the Garrison there, and defend the Place in Case the Turkish Corsairs should attempt to make a Descent on that Part of the Coast. Mr. Christian Cellari ved here a few Days ago, with the Character of Resident from the King of Great Britain.

Genoa May 21. To Day came Advice that Mr. D'Avenant, the King of Great Britain's Envoy Extraordinary to the Court of Florence, is arrived at Marlicles and designs to embark there for Leghorne. This Government hath begun the demolishing of the Castles at Final: 'Tis said the King of Sicily's Minister here hath presented a Memorial against it. On the 13th arrived a French Bark in 14 Days from Tunis, by which we learn that the Ships of War from that and other Ports of Barbary, are sailed to the Levant to join the Turkish Fleet.

Vienna, May 18. On Monday the 13th of this Month Ibrahim Aga had a Solemn Audience of Prince Eugene of Savoy, to whom he delivered a Letter from the Vizier Azem, without adding verbally anything more than that the Grand Signior's Intentions were expressed therein. The Letter is said to contain the Resolutions upon which the Port has declared War against the Venetians, and intimates that the Sultan hopes the Emperor will not concern himself in it, nor assist the Venetians in so unjust a Cause; adding, that his Highness is determined to live in good Intelligence with this Court, and will keep strictly to the Peace of Belowitz. The Imperialists do not appear disposed to undertake any thing this Summer on the Frontier of Hurgary; yet as it is not doubted here that the Turks, if they should have Success in the Morea, would grow very haughty and turbulent Neighbours, this Court goes on in taking all necessary Measures for putting the Army into a Condition to act next Spring if need be. The Saxon General Wackerhart is still here, but intends to set out in a Day or two, in order to repair to the Confederate Army in Pomerania. Letters from Adrianople of the 26th of April advise, that about the middle of June the Grand Signior will march to Despot Jahan near Philippopolis the better to observe the Motions of the Imperial Troops in Hungary; and that on the 20th the Captain-Bassaw was full before the Dardanelles.

Ratibon.

Dumb. 869r.

The London Gazette.

Published by Authority.

From Saturday November 7, to Tuesday November 10, 1747.

Westminster, November 10.

THIS Day his Majesty came to the House of Peers, and being in his Royal Robes, seated on the Throne with the usual Solemnity, the Honourable Mr. Bellenden, Gentleman Usher of the Black-Rod, was sent with a Message from His Majesty to the House of Commons, commanding their Attendance in the House of Peers: The Commons being come thither accordingly, His Majesty's Pleasure was signified to them by the Lord Chancellor, that they should return to their House and chuse a Speaker, and present him to His Majesty on Thursday next. They returned accordingly, and unanimously chose the Right Honourable Arthur Onslow, Esq; to be their Speaker.

Naples, October 17. The Duke of Sora, Maggiordomo of the King, after repeated Solicitations, has obtained Leave to resign his Post, which the King has given to the Prince of Aragona.

Rome, Oct. 21. On the 5th Instant an Edict was published here, inflicting the Penalty of Death on any Person that should enlist Soldiers in this City for the Service of Foreign Princes, even were they Deserters; and to the Deserters a Condemnation of five Years to the Gallies, should they remain above three Days in this City, and eight in the Ecclesiastical State.

Turin, Oct. 28. The French have succeeded in their Attempt to relieve the Castle of Ventimiglia, and we have Accounts of the Enemy's having thrown a Bridge over a River which covers the Posts possessed by Baron Leutrum, and of their having abandoned it, as likewise of a Skirmish, concerning which they write no other Particulars, excepting that the Enemy lost above

200 Men killed and wounded, and the Austrians about 40. Count Soro and Marquis St. Germain have repulsed the Troops sent out of Genoa to attack our Posts on that Side; and though it seems, by our last Accounts, that they are daily reinforced towards the Bochetta, there is no Reason to question M. Nadaski's being able to maintain his Ground.

Hambourg, Nov. 3, N. S. Some Fishing Vessels, being blown lately by a strong Westerly Wind amongst the Islands, which lay between the Elbe and the Weser, the Country People from the Coast, took a Pannick, which communicated itself to the presiding Officer in that District, and the Report, without any farther Consideration, was spread to Stade, even to Hanover, that the French were actually in the Elbe, and preparing to land a Body of Troops.

Hambourg, Nov. 7, N. S. According to the Accounts (which we receive by Way of Russia) relating to the present Troubles in Persia, a Commander in the late Schach Nadir's Army, and his Relation, whose Name was Ali Chouli Chan, has been raised to the Sovereignty, and proclaimed as such in the City of Meshed, by the Title of Adil Schach or the Just Prince; but Affairs are still said to be in great Confusion, and two Factions are raised in Favour of two different Pretenders for the Throne of Persia.

Copenhagen, Nov. 4, N. S. The Weather being now grown cold, their Danish Majesties left Jagersburg on the 2d Instant, and have taken up their Winter's Residence at the Palace of Christiansburg in this City. M. Panin the new Russian Minister, who is to relieve M. Puffkin, arrived here the Day before Yesterday. M. Gram, the Master of the Buck Hounds, is promoted to the Post of Grand Veneur. About the Middle of last Month died Nicholas Fenwick,

[Price Two-pence.]

Dumb. 8377.

The London Gazette.

Published by Authority.

From Saturday November 3. to Tuesday November 6. 1744.

Constantinople, September 20.

THE 6th Instant there was great Rejoicing here, on account of a signal Advantage which the Turks pretend to have gained over the Persians at Kars. What follows is the Relation of it, as sent by the Porte to all the foreign Ministers.

On the 22d of the Month Regel, (which is the Month preceding this) Schah Nadir having advanced with his Army towards the Ottoman Intrenchments near Kars, with a Design to attack them, the Seraskier Pascia marched out with his to meet him, when an Engagement ensued, which lasted six Hours, and in the End the Field of Battle remained to the Ottomans, with the Loss of 12000 Men to the Persians, and only one Hundred on our Side, with two Pascias of two Tails.

The Schah retreating with his Army a March of four Hours backwards, incamped in a rocky Place amongst the Mountains called Jahni Tepesi, where he was making Dispositions of his Troops for a second Battle. A Tartar Courier was dispatch'd by the Pascia with a short Account of this Event, so that we are every Minute expecting the News of another Battle. A particular Circumstance is mentioned by others, as if the main Body of the Schah's Army, advancing in the Dark towards the Ottoman Camp, and coming near to their own Vanguard, had taken it for that of the Ottomans, and began firing upon it with small Pieces of Cannon, which they carry upon Camels; and that the Ottoman Army, upon hearing this Fire, began immediately to march towards the Persians, and surprizing them in the Midst of that Confusion, fighting one against the other, they had thereby an Opportunity of routing them with so great a Slaughter.

It is however positively affirmed that Kars is invested by the Schah. It is besides certain, that Numbers of Turkish Women, Inhabitants of Erzerum and other Places, have been seen on the opposite Shore in Asia, in Sight of Constantinople, having fled from their Habitations at so great a Distance in the greatest Confusion and Fright on Account of the Persians. A French Vessel took lately in these Seas, under Maltese Colours, a Turkish Volick with some Persons of Note aboard, and was carrying off them and their Effects: But an English Privateer the next Day met and took the Frenchman and his Prize, and delivered the Turks out of his Hands, restored to them all their Effects, &c. and saw them safe to Candia, where they landed, with loud

Encomiums on the English Captain. The Porte has had an Account of this from the Governor of Candia.

From the Camp at Foffan, Oct. 23, N. S. The King of Sardinia has received an Account from Coni, by the Adjutant of Baron Leutrum, who commands in the Place, that the Enemy, after drawing off by Degrees the Cannon and heavy Baggage of all Kinds, which they had before Coni, and in their Lines at the Madona dell' Olmo, and sending away their Sick and Wounded, the Women and Children of their Army, with all other Incumbrances of the like Nature, and having likewise called off their advanced Posts of Cavalry which were nearst our Camp, marched out of their Lines last Night towards the Mountains, and at the same Time raised the Siege. As the Enemy have, in order to make the greater Diligence, divided their Army in different Bodies, it is supposed they intend to follow the different Routes of the County of Nice, and the Provinces of Dauphiné, according to the Distribution of Winter Quarters previously made for each particular Corps. Baron Leutrum writes Word, that he had lost no Time in sending out the Companies of Grenadiers of his Garrison in Pursuit of the Enemy, and to observe their Motions at a Distance, till he could know in what Manner the King of Sardinia intended to improve this Advantage. Orders have immediately been given here, that the whole Army should be in Readiness to march. Count Pallavicini accordingly moved this Morning, with several Companies of Grenadiers, his own Regiment, and the Waradiners. His Sardinian Majesty departs To-morrow, with two Brigades and his Life-Guards, and the rest of the Army will follow, so as the several Bodies may be at Hand and support each other, if necessary.

Vienna, October 27, N. S. Baron Trenk found in Budeweis 15 Pieces of Cannon, 10 Pair of Colours, and 1200 Men under the Command of General Creutz. He assaulted the Place on the Side of the Moldaw, which his Pandours swam over, into the Ditch of the Town, and after six Hours Work were near entering the Place, when the Governor demanded an Armistice, but that being refused him, the Garrison surrendered Prisoners of War. Between 3 and 400 Pandours and five Captains were killed or wounded; and the Prussians lost about 300 Men in this Affair. The next Day the 300 Men in Frauenberg surrendered on the same Terms. General Marshal, who was detached from the Austrian Army with 1000

Foot

(Price Two-Pence.)